

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 7/2017

Maaseutukatsaus 2017

Maarit Sireni, Maija Halonen, Olga Hannonen, Timo Hirvonen, Arja Jolkkonen,
Petri Kahila, Mari Kattilakoski, Hanna-Mari Kuhmonen, Arja Kurvinen,
Virpi Lemponen, Simo Rautiainen, Pasi Saukkonen ja Christell Åström

Maa- ja metsätalousministeriö

ISBN Nid.: 978-952-453-957-9

ISBN PDF: 978-952-453-958-6

Kannen kuvat: Maaseutuverkosto Contum Oy, Maaseutuverkosto Heli Sorjonen,
Maaseutuverkosto Jyrki Vesa ja Hanna-Mari Kuhmonen

Taitto: Taina Ståhl

Lönnberg Print & Promo, Helsinki 2017

Kuvailulehti

Julkaisija	Maa- ja metsätalousministeriö		02.09.2017
Tekijät	Maarit Sireni, Maija Halonen, Olga Hannonen, Timo Hirvonen, Arja Jolkkonen, Petri Kahila, Mari Kattilakoski, Hanna-Mari Kuhmonen, Arja Kurvinen, Virpi Lemponen, Simo Rautiainen, Pasi Saukkonen ja Christell Åström		
Julkaisun nimi	Maaseutukatsaus 2017		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 7/2017		
Diaari/hankenumero	-	Teema	
ISBN painettu	978-952-453-957-9	ISSN painettu	1238-2531
ISBN PDF	978-952-453-958-6	ISSN PDF	1797-397X
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-958-6		
Sivumäärä	140	Kieli	suomi
Asiasanat	maaseutu, asutus ja väestö maaseudulla, palvelut maaseudulla, kansalaistoiminta ja osallisuus maaseudulla, työ, osaaminen ja elinkeinot maaseudulla, maaseutupolitiikka		
Tiivistelmä <p>Maaseutukatsaus 2017 jatkaa Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän vuosina 2011 ja 2014 julkaisemien maaseutukatsausten sarjaa. Sen tavoitteena on kuvata maaseudun tilanetta, ennakoida maaseudun tulevaa kehitystä ja kuvata maaseutupolitiikan kokonaisuutta. Katsaus perustuu tilastoaineistoihin ja tutkimuskirjallisuuteen.</p> <p>Katsauksessa käsiteltävät asiakokonaisuudet ovat:</p> <ul style="list-style-type: none">• Satavuotias suomalainen maaseutu• Asutus ja väestö• Palvelut ja sujuva arki• Kansalaistoiminta ja osallisuus• Työ, osaaminen ja elinkeinot• Maaseutupolitiikka <p>Katsaus on suunnattu kaikkien maaseudusta ja maaseudun kehittämisestä kiinnostuneiden käyttöön päätöksenteon ja kehittämistyön pohjaksi.</p> <p>Maaseutukatsauksen 2017 on tuottanut Maaseutupolitiikan neuvosto.</p> <p>Maa- ja metsätalousministeriön yhteyshenkilö: Christell Åström</p>			
Kustantaja	Maa- ja metsätalousministeriö		
Painopaikka ja vuosi	Lönnberg Print & Promo, 2017		
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Jord- och skogsbruksministeriet		02.09.2017
Författare	Maarit Sireni, Maija Halonen, Olga Hannonen, Timo Hirvonen, Arja Jolkkonen, Petri Kahila, Mari Kattilakoski, Hanna-Mari Kuhmonen, Arja Kurvinen, Virpi Lemponen, Simo Rautiainen, Pasi Saukkonen och Christell Åström		
Publikationens titel	Landsbygdsöversikten 2017		
Publikationsseriens namn och nummer	Jord- och skogsbruksministeriets publikationer 7/2017		
Diarie-/ projektnummer	-	Tema	
ISBN tryckt	978-952-453-957-9	ISSN tryckt	1238-2531
ISBN PDF	978-952-453-958-6	ISSN PDF	1797-397X
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-958-6		
Sidantal	140	Språk	Finska
Nyckelord	landsbygd, boende och befolkning på landsbygden, landsbygdens tjänster, frivilligverksamhet och delaktighet på landsbygden, arbete, kompetens och näringsliv på landsbygden, landsbygdspolitik		
Referat <p>Landsbygdsöversikt 2017 fortsätter den serie landsbygdsöversikter Landsbygdspolitikens samarbetsgrupp publicerat åren 2011 och 2014. Syftet med den är att beskriva läget på landsbygden, förutsättningar för landsbygdens framtida utveckling och beskriva landsbygdspolitiken som helhet. Översikten bygger på statistiska uppgifter och forskningslitteratur.</p> <p>Sakområden som behandlas i översikten är:</p> <ul style="list-style-type: none">• Det hundraåriga Finlands landsbygd• Boende och befolkning• Tjänster och en fungerande vardag• Frivilligverksamhet och delaktighet• Arbete, kompetens och näringar• Landsbygdspolitik <p>Översikten är avsedd att användas av alla som är intresserade av landsbygden och landsbygdens utveckling som bas för beslutsfattande och utvecklingsarbete.</p> <p>Landsbygdsöversikten 2017 har tagits fram av Landsbygdspolitiska rådet.</p> <p>Kontaktperson på jord- och skogsbruksministeriet: Christell Åström</p>			
Förläggare	Jord- och skogsbruksministeriet		
Tryckort och år	Lönnerberg Print & Promo, 2017		
Beställningar/ distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Agriculture and Forestry		2 September 2017
Authors	Maarit Sireni, Maija Halonen, Olga Hannonen, Timo Hirvonen, Arja Jolkkonen, Petri Kahila, Mari Kattilakoski, Hanna-Mari Kuhmonen, Arja Kurvinen, Virpi Lemponen, Simo Rautiainen, Pasi Saukkonen and Christell Åström		
Title of publication	Rural Survey 2017		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Agriculture and Forestry 7/2017		
Register number	-	Subject	
ISBN (printed)	978-952-453-957-9	ISSN (printed)	1238-2531
ISBN PDF	978-952-453-958-6	ISSN (PDF)	1797-397X
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-958-6		
Pages	140	Language	Finnish
Keywords	rural areas, rural residence and population, rural services, rural civic action and participation, work, education level and livelihoods, rural policy		
Abstract <p>Rural Survey 2017 continues the series of rural surveys published by the Rural Poli-cy Committee in 2011 and 2014. Its aim is to describe the rural situation, predict the future development of rural areas and describe overall rural policy. The survey is based on statistics and research literature.</p> <p>The topics discussed in the survey are:</p> <ul style="list-style-type: none">• The centenary of Finnish countryside• Residence and population• Services and smooth daily life• Civic activity and participation• Work, education level and livelihoods• Rural policy <p>The survey is aimed at everyone interested in the countryside and rural development to serve as a basis for decision-making and development work.</p> <p>Rural Survey 2017 was produced by the Rural Policy Council.</p> <p>Contact person in the Ministry of Agriculture and Forestry: Christell Åström</p>			
Publisher	Ministry of Agriculture and Forestry		
Printed by (place and time)	Lönnberg Print & Promo, 2017		
Publication sales/ Distributed by	Distribution by: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

Lukijalle	11
1 Johdanto	13
1.1 Monimuotoiset maaseutualueet ja niiden erot	13
1.2 Maaseutukatsauksen alueluokittelut	18
2 Satavuotias suomalainen maaseutu	21
2.1 Maaseudun roolin ja luonteen kehittyminen	21
2.2 Maaseutu osana kansallista menestystä ja yhteiskuntaa	24
2.3 Yhteenveto	25
3 Asutus ja väestö	27
3.1 Pysyvä asuminen ja väestö	27
Väestönmuutokset, ikärakenne ja muuttoliike	27
Miesten maaseutu	31
Harvaan asuttu maaseutu nuorten kokemana	33
3.2 Maaseutu monipaikkaisen asumisen ympäristönä	35
Vapaa-ajan asuntojen määrä ja sijainti	35
Uuden sukupolven vapaa-ajan asunnot ja asukkaat	36
Osa-aikaiset asukkaat osana paikkakuntaa	37
Maaseudun monipaikkaiset ulkomaalaiset	38
Näkymätön väestö	40
3.3 Maahanmuuttajat maaseudulla	42
Ulkomaalaistaustaiset hakeutuvat kaupunkeihin	42
Maaseudun monikulttuuriset perheet	43
3.4 Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät	44
Johtopäätökset	44
Maaseutu hyvän elämän mahdollistajana	45

4	Palvelut ja sujuva arki	46
4.1	Palveluiden saatavuus ja saavutettavuus	46
	Kauppapalvelut	47
	Terveyspalvelut	49
	Koulutuspalvelut	51
	Kirjasto- ja kulttuuripalvelut	54
4.2	Infrastruktuuri sujuvan arjen perusedellytyksenä	57
	Tiet, sähkö ja vesi	57
	Tietoliikenneyhteydet	59
	Internetin ja sähköisten palvelujen käyttö	61
4.3	Turvallisuus maaseudulla	65
4.4	Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät	68
	Johtopäätökset	68
	Laajakaista ja digitaalisuus parantavat saavutettavuutta	69
5	Kansalaistoiminta ja osallisuus	71
5.1	Kansalaistoiminnan laajuus ja merkitys	71
	Kylätoiminta ja Leader	71
	Maaseudun asukkaat ovat monessa mukana	74
	Kansalaisosallistuminen julkisessa palvelujärjestelmässä	76
	Yhteisöllinen palvelutuotanto kylätoiminnan uutena muotona	77
5.2	Lähidemokratia	79
5.3	Kumppanuus	82
5.4	Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät	83
	Johtopäätökset	83
	Kansalaistoimintaa kansalaisten ehdoilla	84
6	Työ, osaaminen ja elinkeinot	85
6.1	Työvoima	85
6.2	Työpaikat ja yritystoiminta	92
	Työpaikat	92
	Työpaikkaomavaraisuus ja pendelöinti	96
	Yritystoiminta	99
6.3	Osaaminen ja innovaatiot	101
6.4	Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät	106
	Johtopäätökset	106
	Työntekoa ja yrittämistä sijainnista riippumatta	107

7	Maaseutupolitiikka ja maaseudun kehittäminen	108
7.1	Maaseutupolitiikan nykytilanne ja muutokset	109
	Yhteistyöryhmästä maaseutupolitiikan neuvostoksi	110
	Teemaverkostojen muutos	111
	Niukkenevat resurssit	112
	Maaseutu politiikassa ja päättäjien maaseutuosaaminen	112
	Ajankohtaisia maaseutupoliittisia teemoja	113
	EU-osarahoitteinen maaseudun kehittäminen	116
7.2	Maaseutupolitiikka kansainvälisellä areenalla	117
	OECD	118
	Ruotsi ja Norja	118
7.3	Maaseutuvaikutusten arviointi	120
	Arviointi valtakunnan tasolla	120
	Arviointi alue- ja paikallistasolla	120
	Arviointi kansainvälisellä areenalla	121
	Arvioinnin kehittämistyö	122
7.4	Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät	123
	Johtopäätökset	123
	Tulevaisuuskuvia: Maaseutu otetaan huomioon päätöksenteossa aiempaa paremmin	124
8	Maaseutu 2017: yhteenveto	125
	Satavuotias maaseutu	125
	Asutus ja väestö	126
	Palvelut ja sujuva arki	127
	Kansalaistoiminta ja osallisuus	128
	Työ, osaaminen ja elinkeinot	129
	Maaseutupolitiikka ja maaseudun kehittäminen	130
Lähteet		131

LUKIJALLE

Maaseutukatsaus 2017 jatkaa vuosina 2011 ja 2014 ilmestyneiden katsausten sarjaa. Se kuvaa maaseudun tilannetta ja maaseutupolitiikan kokonaisuutta sekä arvioi maaseudun tulevaa kehitystä. Katsaus on tarkoitettu kaikkien maaseudusta ja maaseudun kehittämisestä kiinnostuneiden käyttöön tutkimuksen, päätöksenteon ja kehittämistyön pohjaksi.

Katsauksen valmistelun keskeisinä periaatteina olivat osallistavuus ja avoimuus. Katsauksen sisältöjä käsiteltiin ohjausryhmässä, kahdessa työpajassa sekä Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristössä. Käsiteltävät teemat täsmentyivät työn alkuvaiheessa järjestetyssä työpajassa, johon osallistui asiantuntijoita yliopistoista, tutkimuslaitoksista ja ministeriöistä. Toisessa työpajassa kehiteltiin päälukujen loppuun kehittämistavoitteita ja tulevaisuuden näkymiä. Työpajaan osallistuneet edustivat Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristöä, ministeriöitä, järjestöjä ja maakuntaliittoja.

Ohjausryhmä kokoontui neljästi. Siihen kuuluivat Maaseutupolitiikan neuvoston pääsihteeri, neuvotteleva virkamies Christell Åström maa- ja metsätalousministeriöstä (ohjausryhmän puheenjohtaja), maaseutuylitarkastaja Antonia Husberg maa- ja metsätalousministeriöstä (ohjausryhmän sihteeri), neuvotteleva virkamies Leena Anttila maa- ja metsätalousministeriöstä, tutkimusjohtaja Torsti Hyyryläinen Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista, ylitarkastaja Hanna-Mari Kuhmonen työ- ja elinkeinoministeriöstä, maaseutututkija Maija Lundgren Maaseudun Uusi Aika -yhdistyksestä, professori Toivo Muilu Luonnonvarakeskuksesta ja maaseutukatsauksen päätoimittaja, yliopistotutkija, dosentti Maarit Sireni Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksesta/ Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatiasta.

Maaseutukatsauksen luvut 1–6 ja 8 tuotettiin Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksessa/ Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatiassa. Katsauksen päätoimittajana toimi yliopistotutkija, dosentti Maarit Sireni. Kirjoittamistyöhön sekä taulukko-, kuvio- ja karttaesitysten laadintaan osallistuivat tutkijat Maija Halonen, Olga Hannonen, Timo Hirvonen, Arja Jolkkonen, Petri Kahila, Mari Kattilakoski, Arja Kurvinen, Virpi Lemponen, Simo Rautiainen ja Pasi Saukkonen. Luvun 7 laatimisesta vastasivat Christell Åström maa- ja metsätalousministeriöstä ja Hanna-Mari Kuhmonen työ- ja elinkeinoministeriöstä.

Katsauksessa hyödynnetyn kansalaiskyselyn toteutuksesta vastasivat Keimo Sillanpää ja Tommi Ålander TK-Evalista.

Edellisen maaseutukatsauksen jälkeen on tapahtunut paljon suomalaisessa yhteiskunnassa, myös maaseudulla. Suomen talouden suunta on saatu käännettyä kasvu-uralle vuosien taantuman jälkeen: yhä useampi suomalainen yritys investoi ja palkkaa uusia työntekijöitä. Monet kasvun eväistä, kuten puutuotteet, metalliteollisuus, elintarvikkeet ja matkailu ponnistavat suomalaiselta maaseudulta.

Meidän on pidettävä maaseudun elinvoimaisuudesta ja palveluista yhä parempaa huolta, jotta pystymme turvaamaan koko Suomea hyödyttävän talouden kasvun. Kasvun ja hyvinvoinnin jakautuminen tasapuolisesti kaikille ja kaikkialle Suomeen on tärkeää, ja tähän tarvitaan yhä aktiivisempaa maaseutu- ja aluepolitiikkaa.

Käsillä oleva maaseutukatsaus kokoaa yhteen uusinta maaseutututkimusta ja tilastoihin perustuvaa tietoa maaseudun ihmisistä ja ilmiöistä. Se luo hyvän pohjan maaseudun ymmärtämiselle sekä maaseudun tutkimus- ja kehittämistyölle. Kiitän lämpimästi kaikkia katsauksen laatimiseen osallistuneita.

Helsingissä 2. syyskuuta 2017

Jari Leppä

maa- ja metsätalousministeri

Maaseutupolitiikan neuvoston puheenjohtaja

1 Johdanto

Tämä poikkileikkaus suomalaisen maaseudun tilanteeseen jatkaa Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän vuosina 2011 ja 2014 julkaisemien maaseutukatsausten sarjaa. Katsauksen tavoitteena on tunnistaa maaseudulla tapahtuvia muutoksia, kuvata maaseutupolitiikan kokonaisuutta ja muodostaa tulkintoja maaseudun tulevaisuudennäkymistä. Maaseutukatsaus perustuu tilastoaineistoihin ja tutkimuskirjallisuuteen. Katsauksen yhteydessä 10 000 maaseudun pysyväille asukkaalle suunnatun kansalaiskyselyn tulokset esitetään erillisessä raportissa (Sillanpää & Ålander 2017).

Katsauksessa käsiteltävät teemat täsmentyivät työn alkuvaiheessa Helsingissä 14.2.2017 järjestetyssä työpajassa, johon osallistui asiantuntijoita yliopistoista, tutkimuslaitoksista ja ministeriöistä. Päälukujen loppuun koottuja tavoitteita ja tulevaisuudennäkymiä kehiteltiin työpajassa, joka järjestettiin Helsingissä 4.5.2017. Työpajaan osallistuneet edustivat muun muassa Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristöä, ministeriöitä, järjestöjä ja maakuntaliittoja.

Luvussa kaksi tarkastellaan maaseudun luonteen ja roolin muutoksia Suomen itsenäisyyden satavuotisen historian aikana. Kolmas luku käsittelee maaseudun väestöä mukaan lukien monipaikkaiset ja liikkuvat ihmisryhmät, joista näkyvimpiä ovat vapaa-ajan asukkaat. Luvussa neljä tarkastellaan sujuvan arjen kannalta keskeisten palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta eri tyyppisillä maaseutualueilla. Viides luku käsittelee kansalaistoimintaa, osallisuutta ja kumppanuutta. Työn, elinkeinojen, osaamisen ja koulutuksen kysymyksiin pureudutaan luvussa kuusi. Seitsemäs luku kuvaa maaseutupolitiikan tilaa. Yhteenvetolukuun kahdeksan on koottu keskeiset havainnot.

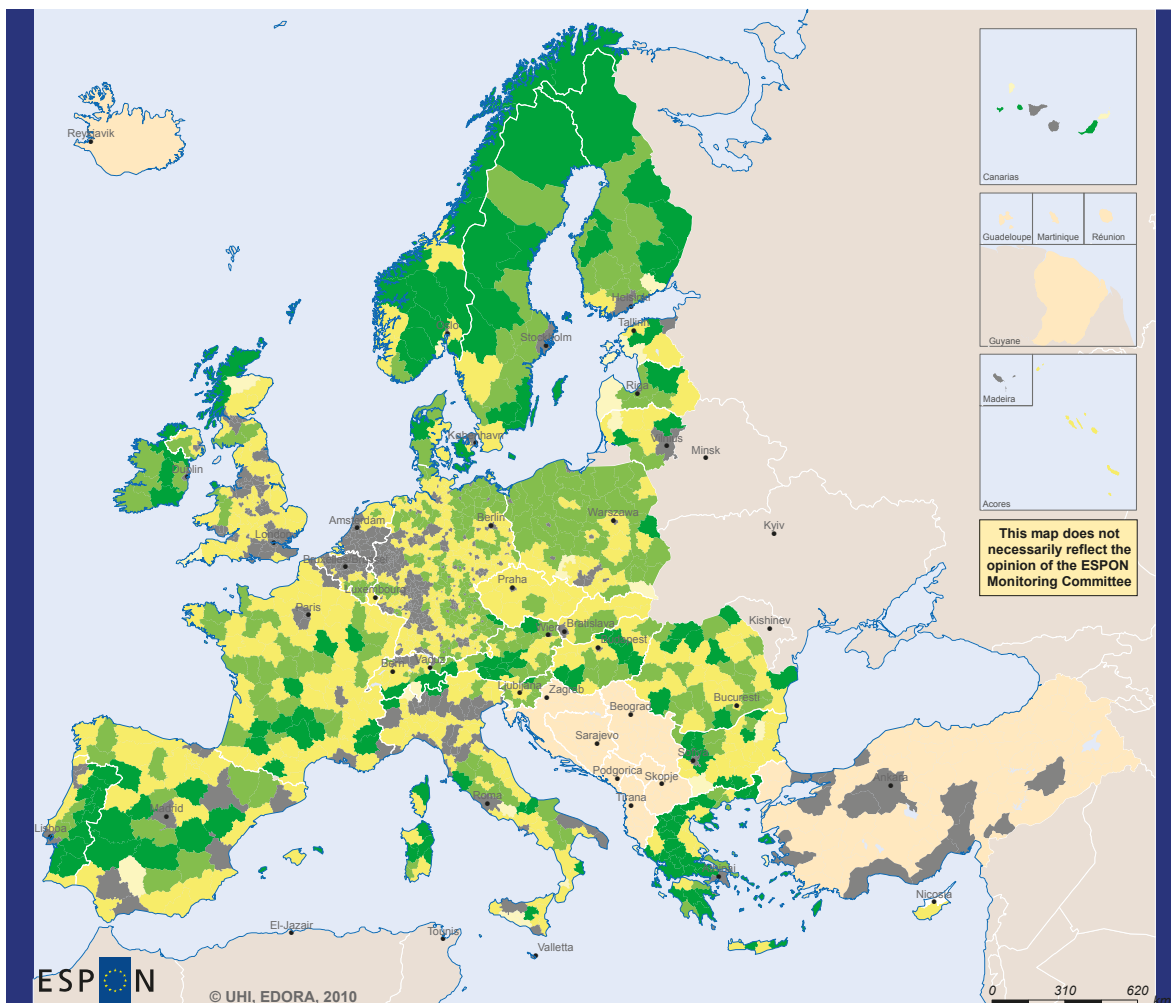
1.1 Monimuotoiset maaseutualueet ja niiden erot

Maaseutu on kaikille tuttu käsite, jonka voi määritellä monella tavalla. Sen rajoista ja reunaehdoista neuvotellaan ja toisinaan myös kiistellään, sillä maaseutuun sisältyy erisuuntaisia intressejä. Eri maissa maaseutualueet ymmärretään eri tavoin, eivätkä

vertailut ole tästä syystä yhteismitallisia. Suomessa luetaan kaupungeiksi alueita, jotka ovat eurooppalaisessa vertailussa maaseutumaisia. Esimerkiksi ESPON 2013 tutkimusohjelmaan kuuluvan European Development Opportunities in Rural Areas -vertailututkimuksen (EDORA) mukaan kaupunkiväestön osuus Suomessa on vain noin neljäsosa ja ainoastaan pääkaupunkiseutu ympäristöineen erottuu kaupunkimaisena keskittymänä (Copus 2011).

EDORA-vertailu vahvistaa aiemmat havainnot siitä, että EU-maissa maaseutu on monimuotoista ja maaseutuja on erilaisia. Tässä vertailussa Suomi ei erotu *maaseutumaisuudessaan* eli alhaisella taajamissa asuvan väestön osuudella, sillä vain harvoissa, tyypillisesti pinta-alaltaan pienissä EU-maissa, alueet ovat pääsääntöisesti kaupunkimaisia. Suomalainen erityispiirre on se, että merkittävä osa väestöstä asuu alueilla, jotka ovat samanaikaisesti *sekä maaseutumaisia että heikosti saavutettavia* (Kartta 1).

Kartta 1. Alueet jaoteltuina maaseutumaisuuden ja saavutettavuuden mukaan: kaupunkimaiset (predominantly urban), välitason saavutettavat (intermediate close to a city), välitason syrjäiset (intermediate remote), maaseutumaiset saavutettavat (predominantly rural close to a city) ja maaseutumaiset syrjäiset (predominantly remote). Lähde: Copus 2011.

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

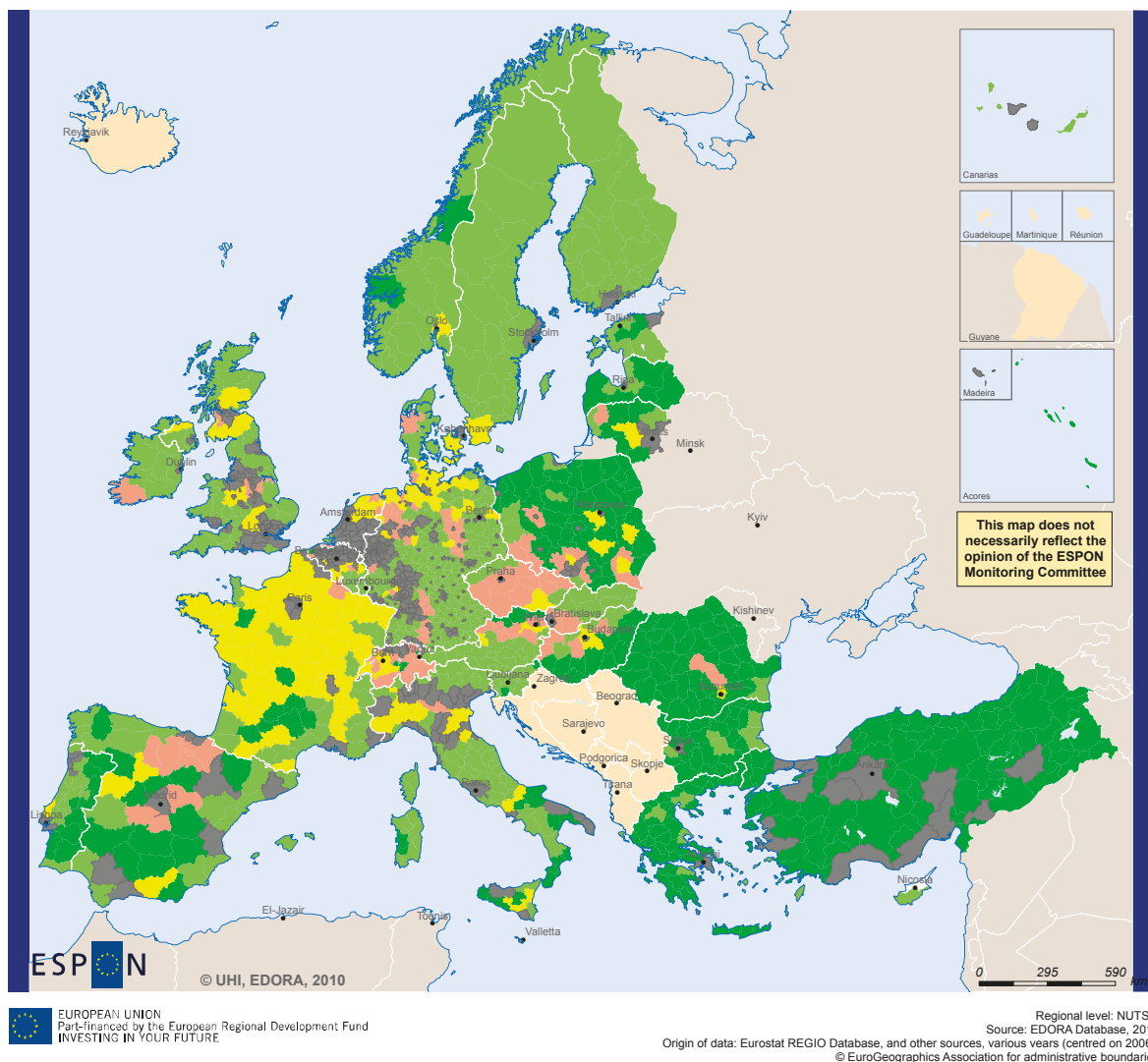
Regional level: NUTS 3
Source: EDORA Database, 2010
Origin of data: Eurostat REGIO Database, and other sources, various years (centred on 2006).
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

- No Data
- Predominantly Urban
- Intermediate Close to a City
- Intermediate Remote
- Predominantly Rural Close to a City
- Predominantly Remote

EDORA-vertailussa alueet tyypiteltiin edellä mainittujen maaseutumaisuuden ja saavutettavuuden lisäksi taloudellisten toimintojen ja taloudellisen suoriutumisen perusteella (Kartta 2). Suomalainen maaseutu, joka pitää sisällään myös suomalaisittain kaupunkimaisiksi ymmärrettyjä seutuja, luetaan toimintojensa puolesta *kulutusmaaseuduksi*. Kotimaisella kulutusmaaseudulla luonnonalueet ovat hyvin saavutettavissa ja maatalous pienimuotoista, perheviljelmäperustaista ja monitoimista. Matkailun merkitys on sen sijaan suhteellisen vähäinen. Kulutusmaaseutu erottuu *maatalousmaaseudusta*, jonka taloudessa ja työllisyydessä maataloudella on keskeinen merkitys. Se erottuu myös *jalostusmaaseudusta* ja *palvelumaaseudusta*, joille on ominaista joko jalostussektorin tai yksityisten palveluiden keskeinen rooli taloudessa. Edellä mainittuja eurooppalaisia maaseututyppejä ei löydy Suomesta. Esimerkiksi palvelumaaseutu, joka perustuu yksityisten palveluiden kysyntään, on keskittynyt Euroopan vauraille ja tiheästi asutuille alueille hyvien yhteyksien päähän metropoleista. Suomessa vastaavan maaseudun uuden talouden kehittymisen esteenä ovat kaupunkien harvalukuisuus ja niiden pieni koko.

Taloudellisen suoriutumisen osalta Suomea kuvaavat luvut poikkeavat kiinnostavalla tavalla useimpia Euroopan maita koskevista havainnoista. Vaikka enemmistö suomalaisista asuu maaseutumaisilla hyvin saavutettavilla tai syrjäisillä alueilla, tästä huolimatta yli puolet väestöstä asuu *taloudellisesti keskitasoa paremmin suoriutuvilla* tai jopa *kasvavilla* alueilla. Suomalaisten alueiden hyvä taloudellinen suoriutuminen on eurooppalaisen pääsäännön vastaista, sillä EU-maissa taloudellinen menestys on yhteydessä alueen kaupunkimaisuuteen ja hyvään saavutettavuuteen. Suomea koskevat havainnot kertovat siitä, etteivät hajautunut asutusrakenne ja pitkät etäisyydet ole esteitä hyvälle taloudelliselle suoriutumiselle. Ne kertovat myös siitä, etteivät kasvun ja menestyksen edellytykset – kuten koulutettu väestö – ole kasautuneet yksinomaan kaupunkimaisille alueille, vaan näitä edellytyksiä on kyetty luomaan tasapuolisesti alueesta ja paikasta riippumatta.

Kartta 2. Alueet jaoteltuina talouden rakenteen mukaan: kaupunkimaiset (predominantly urban), maatalousmaaseutu (agrarian), kulutusmaaseutu (consumption countryside), monitoiminen jalostusmaaseutu (diversified, strong secondary sector) ja monitoiminen palvelumaaseutu (diversified, strong private services sector). Lähde: Copus 2011.

- No Data
- PU Regions
- Agrarian
- Consumption Countryside
- Diversified (Strong Secondary Sector)
- Diversified (Strong Private Services Sector)

Note: A simplified classification procedure was necessary in CH and TR, due to missing data. However it is anticipated that acquisition of a wider range of indicators would not materially change the outcome.

Maaseutualueiden erilaistumiskehitys on jatkuva prosessi. Eriytyminen etenee ja alueiden asema voi muuttua, kun alueet ja paikkakunnat erityisine aineellisine ja aineettomine resursseineen vastaavat omien edellytystensä pohjalta toiminnan ja vuorovaikutuksen muuttuviin reunaehtoihin (Copus 2011). Paikkakunnat eivät toisin sanoen sopeudu passiivisesti yli paikallisiin muutoksiin – makrotason yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin prosesseihin – vaan niiden erityispiirteet ja olosuhteet vaikuttavat muutosten paikallisiin muotoihin ja johtavat erilaisiin kehityskulkuihin eri paikkakunnilla (Massey 1984; Rannikko 1989).

Myös tässä katsauksessa eräänä lähtökohtana ovat *maaseudun moninaisuus ja paikkakuntien väliset erot*. Ei ole yhtä suomalaista maaseutua, vaan se muodostuu erityyppisten alueiden vaihtelevasta mosaiikista (Katajamäki 1988). Yhden kunnan alueella voi olla monen tyyppistä maaseutua. Tämän vuoksi tilastoihin ja tutkimuksiin perustuvat havainnot esitetään maaseututyypeittäin kotimaassa vakiintuneiden aluetyypologioiden mukaisesti. Paikkakuntien erityiskysymyksiä tuodaan esille tapausesimerkkien avulla.

1.2 Maaseutukatsauksen alueluokittelut

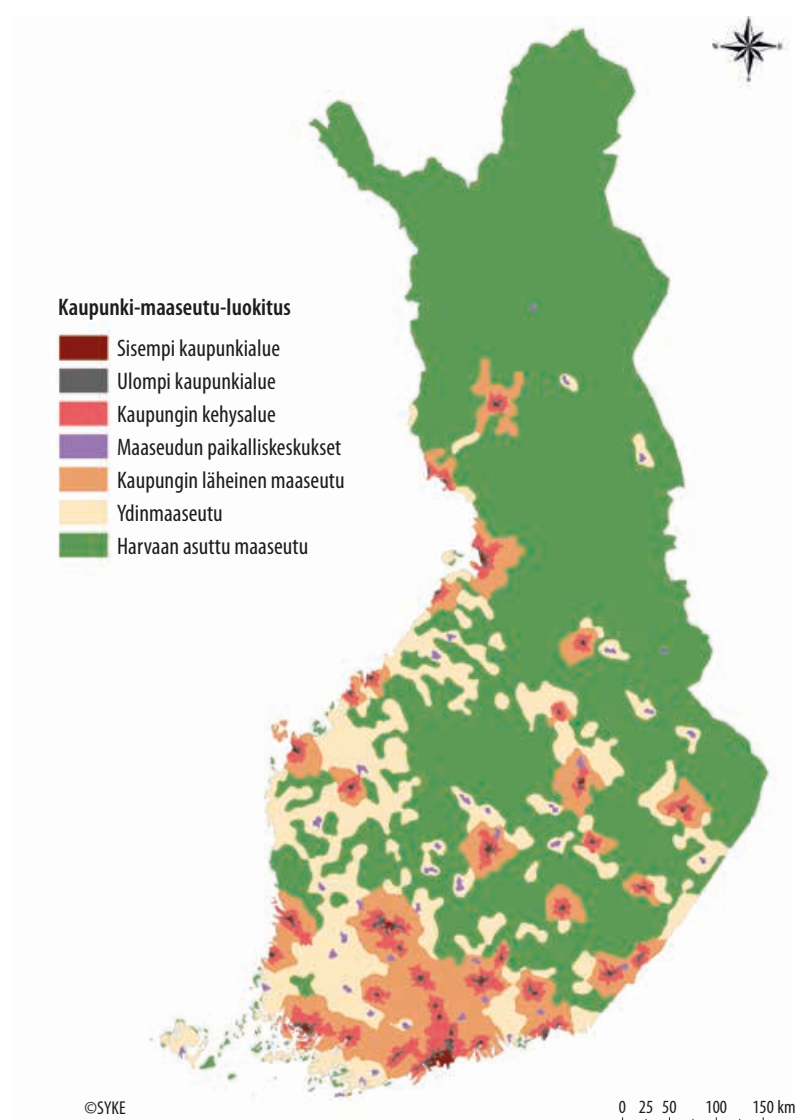
Katsauksessa hyödynnetään useita vakiintuneita aluetyypologioita. Tilastokeskuksen Maaseutuindikaattorit-aineisto perustuu pääasiassa kuntapohjaiseen kaupunki-maaseutuluokitukseen, jossa alueet jaetaan kaupunkikuntiin ja kolmentyyppisiin maaseutukuntiin. Kunta luetaan *kaupunkikunnaksi*, jos paikkatietopohjaisen luokituksen sisemmän ja ulomman kaupunkialueen väestöä on enemmän kuin kaupungin kehysalueen ulkopuolista maaseutuväestöä. Kehysalueella sijaitseva kunta luokitellaan kaupungiksi tai kaupungin läheiseksi maaseudeksi kaupunkimaisuuden ja maaseutumaisuuden perusteella. Muut kunnat jaetaan yhteenlasketun maa-alaosuuden ja väestöosuuden perusteella *kaupungin läheisen maaseudun*, *ydinmaaseudun* ja *harvaan asutun maaseudun* kuntiin. Maaseudun paikalliskeskusten tiedot lasketaan ympäröivään alueluokkaan. Kuntaliitoksissa uusi yhdistetty kunta on pääsääntöisesti sijoitettu liitoskunnan eli yleensä väkiluvultaan suurimman kunnan kuntatyyppiin.

Tilastokeskuksen tilastollisen kuntaryhmituksen luokittelukriteereitä ovat kunnan taajamaväestön osuus ja suurimman taajaman väkiluku. *Kaupunkimaisissa* kunnissa vähintään 90 prosenttia väestöstä asuu taajamissa tai suurimman taajaman väkiluku on vähintään 15 000. *Taajaan asutuissa kunnissa* väestöstä vähintään 60 prosenttia, mutta alle 90 prosenttia, asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on vähintään 4 000 mutta alle 15 000. *Maaseutumaisia* kuntia ovat ne, joiden väestöstä alle 60 prosenttia asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on alle 15 000. Lisäksi maaseutumaisiksi

luetaan ne kunnat, joiden väestöstä vähintään 60 prosenttia, mutta alle 90 prosenttia asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on alle 4 000.

Osa tässä katsauksessa käytettävästä aineistosta perustuu Suomen ympäristökeskuksen (SYKE) paikkatietopohjaiseen kaupunki-maaseutuluokitukseen (Helminen ym. 2013). Lähtötietoina on käytetty koko maan kattavaa ruutuaineistoa. Alueet jaetaan seitsemään kaupunki- tai maaseutualueeseen. Kaupunkialueet jakautuvat *sisempään ja ulompaan kaupunkialueeseen*, jotka kattavat noin viisi prosenttia Suomen pinta-alasta, sekä *kaupungin kehysalueeseen*. Maaseutua ovat maaseudun paikalliskeskukset, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu (Kartta 3).

Kartta 3. Paikkatietopohjainen aluetypologia. Lähde: Helminen ym. 2013.

Maaseudun paikalliskeskuksia ovat suurempien kaupunkiseutujen ulkopuolella sijaitsevat ja niiden ulkopuolelle jäävät taajamakeskukset, pikkukaupungit ja suurehkot kirkonkylät. Paikalliskeskuksilla on selkeä rooli ympäröivän alueen keskuksina. *Kaupungin läheinen maaseutu* sijaitsee fyysisesti lähellä kaupunkialuetta ja kuuluu sen toiminnalliseen alueeseen. Siihen sisältyy erityyppisiä maaseutualueita kuten taajamia, ydinmaaseutua ja harvaan asuttuja alueita. *Ydinmaaseutu* on joko vahvaa alkutuotannon aluetta tai toiminnoiltaan monipuolista ja suhteellisen tiheästi asuttua maaseutua. *Harvaan asutulla maaseudulla* asutusrakenne on hajautunut ja taajamia on vähän.

2 Satavuotias suomalainen maaseutu

2.1 Maaseudun roolin ja luonteen kehittyminen

Itsenäistynyt Suomi oli kansainvälisessä vertailussa asutusrakenteeltaan poikkeuksellisen maaseutumainen ja elinkeinojakaumaltaan erittäin maatalousvaltainen maa. Esimerkiksi vuonna 1920 työvoimasta vain kymmenen prosenttia työskenteli teollisuudessa ja peräti kaksi kolmasosaa maatalouden piirissä. Alueiden väliset erot sekä asutus- että elinkeinorakenteessa olivat suuria. Syrjäisillä selkosilla liki koko väestö sai toimeentulonsa maa-, metsä- ja kalataloudesta. Sen sijaan suurimmissa kaupungeissa maatalous ei ollut juuri kenenkään pääelinkeino. Erilaistumista ja eritahtisuutta ilmeni myös maan suuralueiden ja eri tyyppisten maaseutualueiden välillä. Peruspiirteet näistä alueellisen työnjaon jakolinjoista erottuvat vieläkin esimerkiksi Etelä-Suomen viljavainioilla, Etelä-Pohjanmaan pienyrittäjyyskeskittymissä ja Savotta-Suomen metsätalousalueilla.

Alue-eroista huolimatta koko maan elinkeinorakenne oli läpäisevästi alkutuotantovetoinen. Varsinkin maaseudulla kaikki toimeentulo perustui maata ja metsää hyödyntävään monimuotoiseen sekatalouteen. Myös valtaosa teollisuudesta oli puun ja elintarvikkeiden jalostusta. Ja vaikka rahatalous valtasi vähitellen alaa vaihtokaupalta ja omavaraistaloudelta, kauppaa ja muita palveluelinkeinoja harjoitettiin aika ajoin järjestetyillä markkinoilla vaatimattomassa mittakaavassa ja lähinnä elintarvikkeiden välitystä ja metsäkauppojen tarpeita varten.

Maan arvostuksen ja sen antimien arvon noustua oli ymmärrettävää, että niin sanottu maakysymys muodosti yhteiskuntapoliittisen keskustelun avainaiheen itsenäistyneen Suomen alkuvuosina. Maakysymykseen vastattiin vuoden 1918 torpparivapautuksella sekä vuosien 1922 ja 1936 asutuslaeilla. Ne osoittautuivat väestön toimeentulon ja kansallisvaltion yhtenäisyyden kannalta tärkeiksi uudistuksiksi. Tilojen osittaminen ja asutustoiminta kiinnittivät tilattoman väestön maahan. Tämä talonpoikaisen maanomistuksen lisääminen oli osuva politiikkatoimi, koska likipitään koko maassa tilattoman väestön työmarkkina-asema oli heikko.

Ositus- ja asutuslakien oheistuotteena Suomeen kehittyi pientilavaltainen maatalous ja hajautunut asutusrakenne. Pientilavaltaisuus vahvistui edelleen 1930-luvun lamavuosina, kun maatilojen osia erotettiin velkojen maksuun ja tiloja paloitetiin pakkohuutokaupoissa. Aluerakennetta hajauttava kehityskulku jatkui vielä sotien jälkeen, kun 425 000 henkilön siirtoväki asutettiin vuoden 1945 maanhankintalain mukaisesti pääosin eri puolille eteläsuomalaista maaseutua.

Vaikka elinkeinorakenne muuttui hitaasti sotiin saakka, kansantalous kasvoi vahvasti ja lisääntyvä vauraus ulottui vähitellen myös maan syrjäisimpiin osiin (Päätaalo 1975). Ostovoiman kasvu tuki kotimarkkinateollisuuden kasvua. Vaurauden vaikutukset elämäntapoihin ja kansanterveyteen olivat merkittäviä ja ne heijastuivat myös väestönkehitykseen. Syntyvyys oli suurta ja kuolevuus pieneni. Lisäksi tulojen kasvu loi edellytyksiä maaseudun yhteisölliselle ja poliittiselle organisoitumiselle, kansanliikkeille ja valistustoiminnalle. Joka kylään rakennettiin kansakoulu. Yhdistystoiminta laajeni ja samalla luotiin maaseudun omatoimisen kehittämisen institutionaaliset puitteet. Näissä verkostoissa kehitettyjen ja maan yhteiskuntakehitykseen vielä tänäkin päivänä vaikuttavien maaseudun sosiaalisten innovaatioiden lista on pitkä: varhaisen finanssikapitalismin torjumiseksi keksittiin osuuskassa, tiedon levittämiseksi kutsuttiin koolle ompeluseura, konevoimaan siirtymiseksi pantin toimeen puimaosuuskunta ja karjan jalostamiseksi perustettiin sonniyhdistys.

Suomen itsenäisyyden ajan kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana maa- ja metsätaloudesta toimeentulonsa saaneen maaseudulla asuvan väestön määrä lisääntyi. Elin-tarvikeomavaraisuuden ja metsätalouden työvoimatarpeiden vuoksi tätä pidettiin tarpeellisena vielä 1950-luvulla. Vähän myöhemmin, ja erityisesti kansantalouden rakenne-muutostarpeita perusteina käyttäen, maatalouden pientilavaltaistumiseen – ja myös maaseudun kehitysnäkymiin yleisesti – alettiin suhtautua epäilevästi. 1960-luku oli tässä suhteessa käännteentekevä. Maa- ja metsätalous koneellistui nopeasti, jolloin sen työvoiman tarve väheni. Samanaikaisesti teollistuminen eteni ja imi työvoimaa maaseudulta ja varsinkin Savotta-Suomen pientiloilta.

Suuri muutto maaseudulta kaupunkeihin ja Ruotsiin vaikutti ratkaisevasti siihen, että alueellinen kehittämispolitiikka nousi yhteiskuntapolitiikan valtavirtaan 1960-luvulla. Pääajatuksena oli teollistaminen, joka ulotettiin myös maaseudulle. Teollisuuskylien rakentaminen etenikin suotuisasti kehitysaluetukien avulla ja erityisesti työvoimavaltainen teollisuus sijoittui maaseudun kuntakeskuksiin. Sitten teollisuus on kehittynyt epä-yhtenäisesti maaseutualueilla, mutta päätrendi on ollut laskeva työvoimavaltaisen tuotannon siirtyessä halvemman työvoiman maihin. Teollistamisen perusajatus – eli nykykielellä interventiologiikka – on maaseudun kehittämisessä kuitenkin edelleen ajankohtainen: vähenevän maaseutuväestön oloissa työpaikkoja kannattaa luoda toimintoihin, jotka eivät riipu paikallisesta kysynnästä ja alueen omasta väestöpohjasta. Metsäbiotalous ja muu nykyaikainen raaka-aineiden jalostus on siitä oppikirjaesimerkki; vaikka se on keskit-

tynyt suuryksiköihin, se on säilynyt elinvoimaisena myös monilla maaseudun teollisuuspaikkakunnilla.

Suomen talouskasvu oli ripeää sotien jälkeen 1980-luvun lopulle saakka. Samanaikainen elinkeinorakenteen muutos oli nopeimpia Euroopassa ja tapahtui muita Suomen viite-ryhmään kuuluvia maita myöhemmin. Vaikka maa- ja metsätalouden piiristä poistui noin 300 000 työllistä pelkästään 1960-luvulla ja muuttoliike oli voimakasta, maaseutuväestö supistui vähemmän kuin monien muiden maiden kokemusten perusteella olisi voinut ennakoida. Syynä siihen olivat korvaavat työpaikat, joita syntyi teollisuuden lisäksi julkiselle sektorille. Tätä ajanjaksoa onkin kutsuttu kuvaavasti hajautetun hyvinvointivaltion ajaksi, jolle oli ominaista kuntien tehtävien voimakas lisääntyminen hyvinvointivaltion palveluvarustusta parannettaessa. Sen tuloksena kuntasektorilla työskentelevien lukumäärä nelinkertaistui vuodesta 1950 alkaneella neljän vuosikymmenen pituisella ajanjaksolla. Nopeinta kuntien työllisten kasvu oli 1970-luvulla, jolloin kuntien työllisten määrä lisääntyi noin 250 000 henkilöllä. Vauhdikkaimmin kasvoivat päivähoitopalvelut ja muut naisvaltaiset alat. Siksi kuntasektorin kasvua voidaan perustellusti pitää maaseudun naisten työmahdollisuuksien näkökulmasta itsenäisyyden ajan merkittävimpänä tapahtumasarjana.

Suomen EU-jäsenyys astui voimaan vuoden 1995 alussa. Sitä edelsi kiivas keskustelu maaseudun kohtalosta. Vaikka maatalouden osalta pahimmat uhkakuvat eivät toteutuneet, maataloustuotteiden markkinahintojen lasku on vauhdittanut maatalouden rakennemuutosta ja vähentänyt aktiivitulojen määrää. Myönteinen piirre maaseudun kehittämisessä on ollut ohjelmallisen kehittämisen ja siihen kuuluvan hanketoiminnan ulottaminen maaseudulle. Tämä suuntaus liittyy laajempaan alueellisen kehittämisen ajattelutavan muutokseen, jossa korostuvat alueiden omaehtoisuus ja paikallisten menestystekijöiden hyödyntäminen aluetalouksien välisessä maailmanlaajuisessa kilpailuasetelmassa.

Suomalaisten maaseutualueiden vahvuudet tässä innovaatioyhteiskunnan tai tietotalouden nimikkeitä kantavassa tulevaisuuskäsityksessä vaihtelevat. Se johtuu siitä, että maaseutuun lukeutuu hyvin monimuotoisia ja esimerkiksi kaupunki-maaseutu-vastinparilla puutteellisesti määrittyviä aluetyyppejä. Maaseudun monimuotoistumista on edistänyt myös se, että maaseutumaisuus määräytyy entistä vähemmän elinkeinorakenteen perusteella, minkä seurauksena maaseutualueisiin lukeutuu esimerkiksi toiminnalliselta suuntautumiseltaan, toimialajakaumaltaan, demografisilta piirteiltään ja saavutettavuudeltaan hyvin eri luonteisia alueita.

Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksena Suomen aluerakennetta – maaseutualueet mukaan lukien – näyttäisikin lisääntyvästi leimaavan useille aluetasoille skaalautuva ja monien tekijöiden perusteella muodostuva vyöhykkeisyys. Toinen maan suuraluerakennetta luonnehtiva kehityspiirre on se, että monet näiden kasvuvyöhykkeiden ja kehityskäytävien reunoilla sijaitsevista maaseutualueista ovat jääneet aluekehityksen mittareilla jälkeen

maan tiede- ja teknologiavetoisten keskusten kehitystasosta. Suomalaisen maaseudun kehityskuva ei ole kuitenkaan kokonaisuutena erityisen synkkä. Ja olennaista on se, että aluekehityksen suunta ei ole ennalta annettu, vaan siihen voi vaikuttaa. Esimerkiksi kokemukset Leader-toiminnasta osoittavat, että ruohonjuuritasolta lähtevä aktiivisuus ja kokeileva ote tuottavat tuloksia myös maaseutualueiden kehittämisessä.

2.2 Maaseutu osana kansallista menestystä ja yhteiskuntaa

Suomalaisen maaseudun kehitystarina liittyy erottamattomasti maan yhteiskunnallisen kehityksen suuriin linjoihin. Käsitykset siitä, missä määrin ja mihin suuntaan näitä maan aluerakenteen kehityksen päävirtoja on pyritty ja kyetty suuntaamaan, vaihtelevat. Joka tapauksessa itsenäisyyden ajan sadan vuoden aikahorisontti sisältää useita tässä suhteessa toisistaan erottuvia ajanjaksoja. Niitä tarkasteltaessa päähuomio kohdistuu yleensä viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aluepoliittisen ajattelun muutokseen. Sen pääsuunta – kuten esimerkiksi Moisio ja Vasanen (2008) kuvaavat – on edennyt hajautetusta mallista kohti muutamien keskusten ja metropolialueen kansainvälisen kilpailukyvyn tavoittelua.

Kilpailukykyargumentin perusteella esitetään usein, että liikkuvuuden ja kaupan lisääntyminen sekä kasautumisen edut johtavat ikään kuin luonnonlakien määräämänä alati kiihtyvään ja itseään ruokkivaan toimintojen keskittymiseen. Päätelyketju on oikeansuuntainen sikäli, että kaupungistumiseen liittyy monia etuja. Niistä useimmat liittyvät eri tyyppisten alueiden ja niiden keskusten väliseen vuorovaikutukseen, erikoistumiseen ja työnjakoon. Sen sijaan päätelmä siitä, että maaseutualueista ja niiden voimavaroista olisi kehkeytnyt rasite kansantalouden vahvistamiselle ja hyvinvoinnin lisäämiselle, on Suomen yhteiskuntamalliin huonosti sopiva ja sen pitkän aikavälin kehityskuvan vastainen.

Aluekehitystä koskevissa kansainvälisissä vertailuissa tutkijoiden huomio on toistuvasti kohdistunut siihen, että 1900-luvun alusta nykypäivään ulottuvalla ajanjaksolla vain muutama maa on onnistunut nousemaan köyhien maiden keskuudesta varakkaiden kansantalouksien harvalukaiseen joukkoon. Näiden nousijoiden kärkikolmikko – Japani, Norja ja Suomi – on kokoonpanoltaan yllättävä (Kokkinen 2012). Lisäksi nämä maat ovat aluerakenteeltaan ja luonnonolosuhteiltaan sellaisia, että niiden menestyminen on aluetutkimuksen teorioiden perusteella epäuskottavaa. Esimerkiksi sekä ulkoisen että maan sisäisen saavutettavuuden perusteella kakki kolme menestyjämäata luokituvat edellytyksiltään kehnojen maiden kaartiin. Aluerakenteestakaan ei ole yhteiseksi selittäjäksi: Japani on maailman kaupungistuneimpia maita, mutta Suomi ja Norja ovat väljästi ja hajautuneesti asuttuja.

Suomen kehittymistä takapajuisesta kehitysmaasta eturivin osaamisyhteiskunnaksi on taloushistorian viitekehyksessä selitetty eri näkökulmista. *Metsäsektorin merkitystä* painottava lähestymistapa korostaa vientikysynnän vaikutuksia metsäteollisuuteen ja sen erityisasemaa kansantalouden moottorina (Kuisma 2008). Metsäsektorin kehittyminen on ollut erityinen kansallinen projekti, jota on luonnehdittu metsäperustaisen edistysuskon, kansallisten talkoiden ja valtion monitahoisen tukipolitiikan voimannäytöksi (Koskinen 2004). *Teknologiatalukinta* sen sijaan alleviivaa uuden teknologian nopean käyttöönoton ja soveltamisen myönteisiä vaikutuksia kaikkien toimialojen kehitykseen sotien jälkeisessä Suomessa (Hjerppe 1990). *Institutionaaliset selitysmallit* puolestaan kiinnittävät huomiota Suomelle ominaisiin sääntöihin, tapoihin sekä toimintamalleihin ja hakevat syy-seuraus-suhteita niiden, hyvinvoinnin ja talouskasvun välillä.

Kaikki nämä selitysmallit ovat perusteltuja ja nostavat esiin suomalaisen yhteiskunnan ja maan osien eri vahvuuksia. Analyysissä sivutaan myös aluerakenteen merkitystä, joskin alueellinen ulottuvuus nousee niissä esiin lähinnä luonnonvarojen tehokkaan hyödyntämisen näkökulmasta. Tältä osin päätelmiä on kaksi: Ensinnäkin maaseutumaisuus, aluerakenne tai maantiede ylipäätään ei näyttäydä Suomen menestymistä haitanneena rakennepiirteinä. Toiseksi Suomen kansantalouden rooli globaalissa työnjaossa on määräytynyt pääasiassa muiden kuin ns. agglomeraatioetuihin pohjautuvien tuottavuushyötyjen perusteella.

Suomen taloushistoriaa käsittelevien tapaustarkastelujen pääviesti kohdistuu kuitenkin muualle. Se koskee sitä, millä avuilla vähäväkinen ja syrjäinen kolkka onnistui nousemaan maailmanmittaisten megatrendien akanvirrassa kasvu-uralle ja pysymään siellä. Tämä kehityskulku on ollut monessa suhteessa sekä odotusten että olosuhteiden vastaista ja myös onnekkaiden sattumien siivittämää. Avautuviin mahdollisuuksiin tarttumista ja uusiutumiskykyä näyttäisi edesauttaneen tietty yhteenkuuluvuus: maan eri osien, kansalaisryhmien ja etupiirien välinen vuoropuhelu sekä niihin perustuvat, yhteistä identiteettiä, kumppanuutta ja solidaarisuutta vahvistavat toimintatavat. Maaseutupolitiikalla, osana alueellisen kehittämisen ja yhteiskuntapolitiikan kokonaisuutta, on siinä perinteitä ja oma tehtävänsä.

2.3 Yhteenveto

Viimeksi kuluneiden sadan vuoden aikana suomalaista maaseutua ovat muovanneet lukuisat muutostekijät. Monet niistä ovat olleet pitkävaikutteisia kehityskulkuja, jotka ovat edenneet joko yhteiskuntapolitiikan eri lohkoilta vauhtia ottaen tai niiden seurauksena vaikutuksiltaan vaimentuen. Lisäksi äkilliset murrokset, sekä kansallisella tasolla että myös

maan lähialueilla ja maailmanlaajuisesti tapahtuneina, ovat aiheuttaneet Suomen maaseutualueilla ennalta-arvaamattomia kehityksen käännteitä. Näiden trendien ja kasvusysäysten yhteisvaikutuksesta Suomen aluerakenne on muuttunut, mutta se on myös kahdessa merkittävässä suhteessa entisensä: Suomi on yhä harvasti, mutta verrattain kauttaaltaan asuttu. Lisäksi luonnonolosuhteet, erityisesti metsä ja muut luonnonvarat, vaikuttavat edelleen merkittävästi suomalaisen yhteiskunnan sijaintirakenteeseen ja kansantalouden kilpailukykyyn.

Maaseutualueiden tulevaisuutta pohdittaessa huomio kohdistuu erityisesti seuraaviin viiteen aluekehityksen reunaehtoon. Ensimmäinen ja näkyvin niistä on maan elinkeinorakenteen uudistuminen kohti jälkiteollista tietotaloutta. Toisena ja osin edelliseen liittyvä nä kehityskulkuna erottuu useiden yhteiskunnan toimintojen lisääntynyt keskushakuisuus, jota heijastavat esimerkiksi voimakkaasti alueittain eriytyneet demografiset muutokset. Kolmas kehityspiirre on alue- ja paikallistalouksien – maaseutualueet mukaan lukien – lisääntyvä kytkeytyminen kansainvälisen vaihdannan monimutkaisiin järjestelmiin ja arvoketjuihin. Neljäs maaseutukehityksen ajuri on alati kiihtyvä teknis-taloudellinen muutos. Sen hallintaa monimutkaistaa yhteiskuntakehityksen perussuuntia koskevan epävarmuuden lisääntyminen, ennustettavuuden heikentyminen sekä energiaan ja ympäristöön liittyvien riskien kasvaminen. Globaalit kriisiskenaariot osoittavat, että Suomen pohjoinen sijainti on tässä suhteessa sijaintietu.

Viides muutostrendi koskee julkisen vallan ohjauskykyä aluekehityksen säätelijänä, joka on useista syistä heikentynyt ja jakautunut eri aluetasolle. Maaseutualueiden kannalta tämä seikka on ajankohtainen meneillään olevien sote- ja aluehallintouudistusten takia. Niitä koskevat ratkaisut näyttäisivät syntyneen maakuntien aluerakenteellista asemaa korostavien näkemysten mukaisesti. Vaikka uudistukset hakevat vielä lopullista muotoaan, ne vaikuttavat maaseutualueisiin syvällisesti. Esimerkiksi aluekehittämisessä on sekä periaatteellisesti että politiikkatoimien käytännön kohdistamisen kannalta ratkaisevaa, miten elinvoimapolitiikan vastuut ja voimavarat jakautuvat itsehallinnollisten maakuntien ja kuntien välillä.

Maaseudun asukkaiden arjen kannalta vaikuttavimmat linjaukset koskevat palveluverkkoa. Sen kehittymistä ohjaavat instituutiot sääntöineen ovat parhaillaan kehitteillä. Maaseutualueita kehittävien on perusteltua osallistua tähän kehitystyöhön, koska palvelutuotannon voimavarojen vähentyessä ja palvelutarpeiden kasvaessa maakuntien eri osien intressien yhteensovittaminen ja tasapuolinen kohtelu vaikeutuvat.

3 Asutus ja väestö

Maaseutu on jokapäiväinen asumisen ja elämisen ympäristö yli kolmasosalle suomalaisista. Vuonna 2015 maaseutumaisiksi luokitelluilla karttaruuduilla asui 1,6 miljoonaa ihmistä. Luku ei sisällä vapaa-ajan asukkaita tai muuta monipaikkaista väestöä, joka asuu osaaikaisesti, kausiluonteisesti tai tilapäisesti maaseudulla. Vakituinen asuinpaikka kaupungiksi tai maaseuduksi luokitellulla alueella ei myöskään kuvaa sitä, näkeekö yksilö itsensä osana maaseutua vai mieltääkö hän kuuluvansa kaupunkiväestöön. Kun yhteydenpito on mahdollista välimatkoista riippumatta, ihmiset voivat elää arkeaan monessa paikassa samanaikaisesti. Paikkakuntaan ja sen erilaisiin yhteisöihin on mahdollista säilyttää tiiviit siteet, kun paikassa voi olla läsnä etänä ja virtuaaliset yhteisöt ovat paikasta riippumattomia. Maaseutu on siten paitsi pysyvien asukkaiden arkinen elinympäristö, myös mielenmaisema ja samaistumisen kohde, johon suomalaiset liittävät myönteisiä mielikuvia luonnonläheisyydestä ja hyvästä elämästä (Aho & Rahkonen 2014).

3.1 Pysyvä asuminen ja väestö

Väestönmuutokset, ikärakenne ja muuttoliike

Väestönkehitys on eriytynyt erityyppisillä maaseutualueilla. Harvaan asutulla maaseudulla, ydinmaaseudulla ja maaseudun paikalliskeskuksissa pysyvän väestön määrä vähenee (Taulukko 1). Sekä harvaan asutulla maaseudulla että ydinmaaseudulla väestö on vähentynyt 1980-luvulta lähtien, mutta maaseudun paikalliskeskusten väkimäärän lasku on 2000-luvun ilmiö. Negatiivinen väestönkehitys selittyy paitsi maan sisäisellä muuttoliikkeellä myös luonnollisen väestönlisäyksen kannalta epäsuotuisalla ikärakenteella (Kuvio 1). Harvaan asutulla maaseudulla, ydinmaaseudulla ja maaseudun paikalliskeskuksissa yli 65-vuotiaiden osuus on korkeampi kuin koko maassa keskimäärin (Taulukko 2). Sen sijaan kaupunkien läheisellä maaseudulla väkimäärä jatkaa kasvuaan (Taulukko 1). Kyseisillä alueilla alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä on suurempi kuin koko maassa keskimäärin (Taulukko 2). Näkymät ovat kaupunkien läheisellä maaseudulla myönteisiä myös lähitulevaisuudessa (Kuvio 2).

Taulukko 1. Suomen väkiluku aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen luokituksen mukaan vuosina 2000 ja 2015. Lähde: Suomen ympäristökeskus 2016.

Aluetyyppi	Vuosi 2000: henkilöä (%)		Vuosi 2015: henkilöä (%)		Muutos 2000–2015: henkilöä (%)	
KOKO MAA	5 127 391	(100 %)	5 415 588	(100 %)	288 197	(5,6 %)
Sisempi kaupunkialue	1 578 406	(30,8 %)	1 757 944	(32,5 %)	179 538	(11,4 %)
Ulompi kaupunkialue	1 288 233	(25,1 %)	1 441 692	(26,6 %)	153 459	(11,9 %)
Kaupungin kehysalue	507 059	(9,9 %)	598 342	(11,0 %)	91 283	(18,0 %)
Maaseudun paikalliskeskukset	332 159	(6,5 %)	322 932	(6,0 %)	-9 227	(-2,8 %)
Kaupunkien läheinen maaseutu	376 295	(7,3 %)	393 925	(7,3 %)	17 630	(4,7 %)
Ydinmaaseutu	676 702	(13,2 %)	607 311	(11,2 %)	-69 391	(-10,3 %)
Harvaan asuttu maaseutu	368 537	(7,2 %)	293 442	(5,4 %)	-75 095	(-20,4 %)

Väestöllinen huoltosuhde, jolla mitataan passiiviväestön eli lasten ja eläkeikäisten osuutta suhteessa työikäiseen aktiiviväestöön, on kaikenlaisilla maaseutualueilla korkeampi kuin koko maassa keskimäärin (Taulukko 2). Eniten huollettavia työikäisiä kohden on harvaan asutulla maaseudulla, jonka väestöstä lähes kolmannes on yli 65-vuotiaita. Kaupunkien läheisellä maaseudulla, samoin kuin kaupunkien kehysalueilla, alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä on puolestaan korkeampi kuin kaupunkialueilla sekä koko maassa keskimäärin. Toiminnallisesti ja fyysisesti lähellä kaupunkialueita sijaitsevien maaseutualueiden suosio lapsiperheiden asuinympäristöinä näkyy kyseisten alueiden koko maan keskiarvoon verrattuna korkeampana huoltosuhteena.

Taulukko 2. Väestön ikärakenne ja väestöllinen huoltosuhde aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen luokituksen mukaan vuonna 2015. Lähde: Suomen ympäristökeskus 2016.

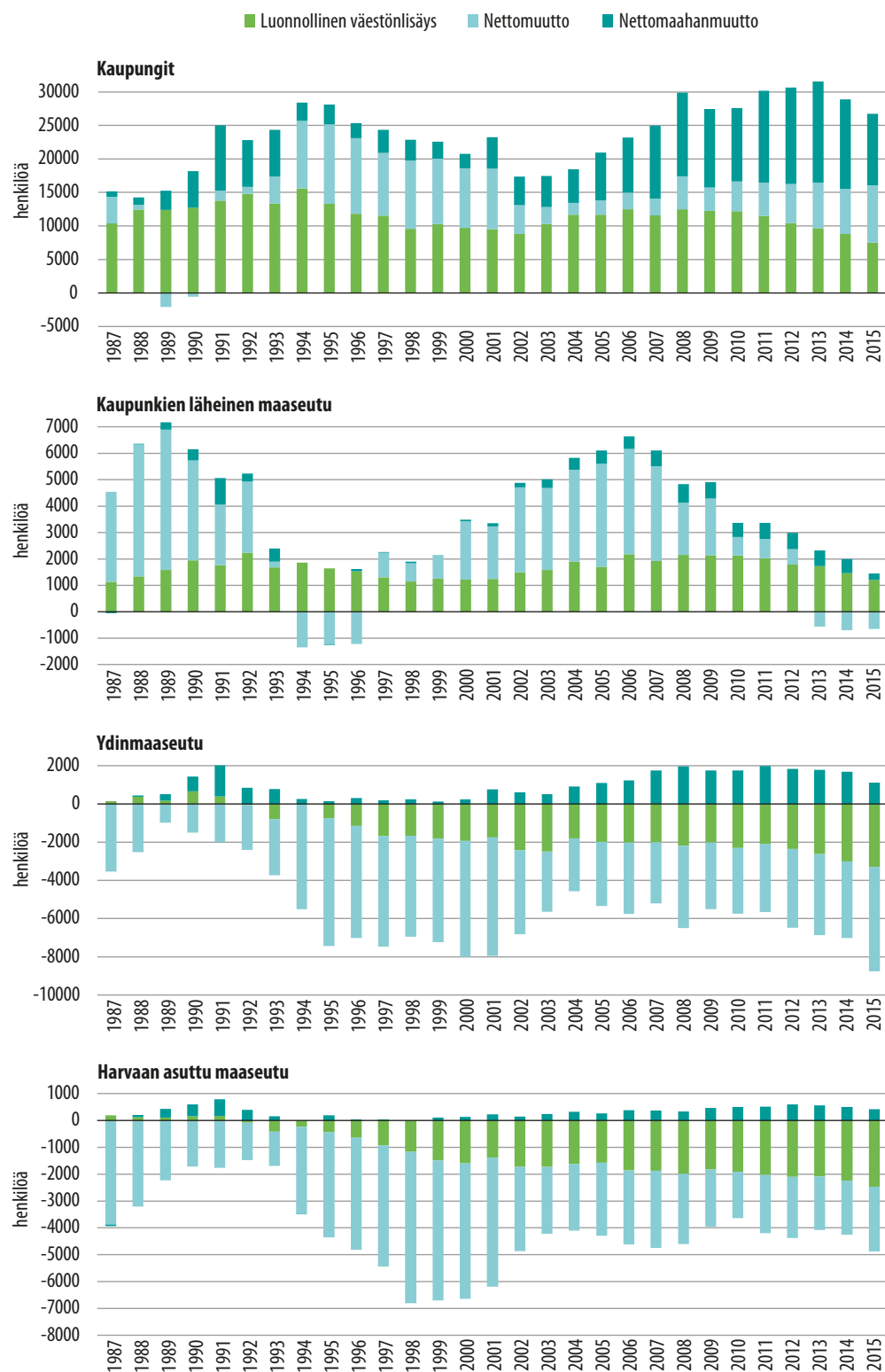
Aluetyyppi	0–14 vuotiaiden määrä ja osuus koko väestöstä (%)		15–64 vuotiaiden määrä ja osuus koko väestöstä (%)		yli 64 vuotiaiden määrä ja osuus koko väestöstä (%)		Väestöllinen huoltosuhde
KOKO MAA	887 021	16,4	3 413 142	63,0	1 115 440	20,6	0,59
Sisempi kaupunkialue	221 027	12,6	1 178 090	67,0	358 827	20,4	0,49
Ulompi kaupunkialue	274 049	19,0	924 148	64,1	243 495	16,9	0,56
Kaupungin kehysalue	130 084	21,7	368 801	61,6	99 457	16,6	0,62
Maaseudun paikalliskeskukset	48 997	15,2	189 376	58,6	84 559	26,2	0,71
Kaupunkien läheinen maaseutu	76 595	19,4	235 678	59,8	81 652	20,7	0,67
Ydinmaaseutu	97 414	16,0	350 358	57,7	159 539	26,3	0,73
Harvaan asuttu maaseutu	38 851	13,2	166 683	56,8	87 908	30,0	0,76

Kuvio 1 havainnollistaa luonnollisen väestönlisäyksen (eli syntyneiden enemmyyden suhteessa kuolleisiin), nettomuuton ja nettomaahanmuuton vaikutuksia väestönkehitykseen erityyppisillä alueilla vuodesta 1987 vuoteen 2015. Kaupunkien väkiluku on 2010-luvulla kasvanut luonnollisen väestönlisäyksen ja maahanmuuton seurauksena. Maahanmuuton merkitys on kaupunkien positiivisen väestönkehityksen kannalta suurempi kuin maan sisäisen muuttoliikkeen, joka on kuitenkin tuonut väkeä kaupunkeihin viime vuosina jonkin verran enemmän kuin 2000-luvun alussa. Kaupunkien läheisellä maaseudulla väestönkasvu ei ole enää viime vuosina perustunut maan sisäiseen muuttoliikkeeseen vaan se selittyy luonnollisella väestönlisäyksellä. Maahanmuutolla ei ole välitöntä vaikutusta kaupunkien läheisen maaseudun väkimäärään.

Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla syntyvyysluvut ovat olleet kuolleisuuslukuja alhaisempia 1990-luvun puolivälistä lähtien. Maan sisäinen muuttoliike on kuitenkin ollut etenkin vuosituhannen vaihteessa luonnollista väestönkehitystä huomattavasti tärkeämpi väestön vähenemistä selittävä tekijä. Myös tällä hetkellä ydinmaaseutu menettää väestöään enemmän maan sisäisen muuttoliikkeen kuin alhaisten syntyvyyslukujen johdosta. Harvaan asutulla maaseudulla negatiivista väestönkehitystä selittävät yhtä lailla nämä molemmat tekijät. Ydinmaaseutu saa vuosittain jonkin verran lisää väkeä maahanmuuton seurauksena. Harvaan asutulla maaseudulla maahanmuutto on marginaalisempi ilmiö kuin ydinmaaseudulla (Kuvio 1).

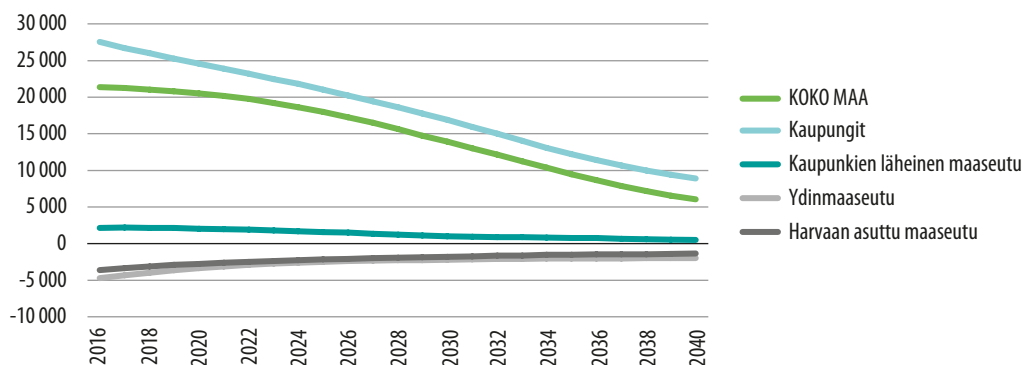
Kuvio 1. Väestönmuutokset kaupungeissa ja erityyppisillä maaseutualueilla 1987–2015.

Lähde: Tilastokeskus 2017.

Kuvio 2. Ennustettu väestönmuutos 2015–2040 kolmijaon kuntatyypeittäin.

Lähde: Tilastokeskus 2017.

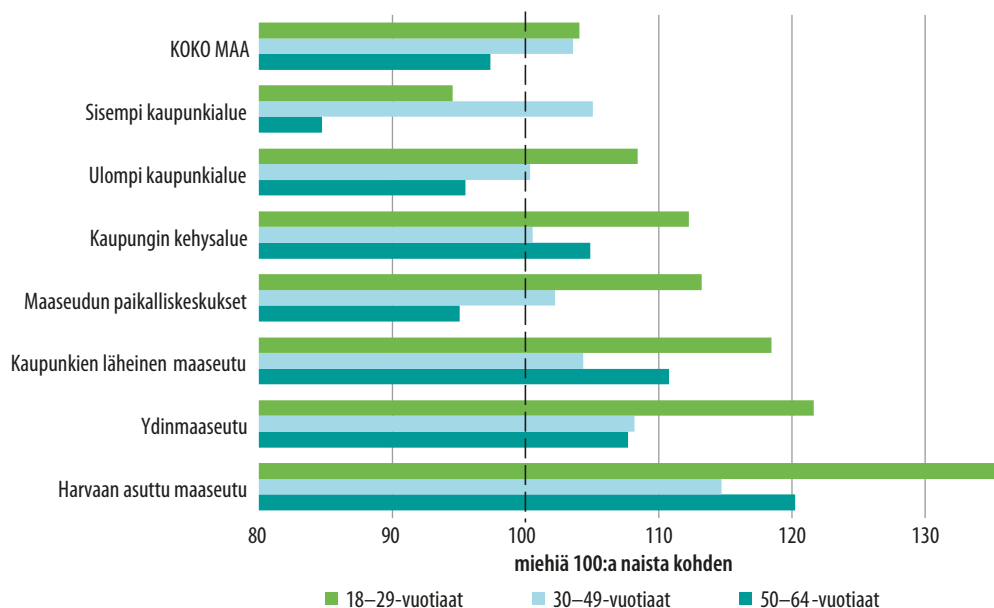

Miesten maaseutu

Pääosa työikäisestä maaseutuväestöstä on miehiä. Miesten enemmisyys naisiin verrattuna korostuu harvaan asutulla maaseudulla (Kuvio 3, Kartta 4). Erot ovat selvimmät 18–29-vuotiaiden nuorten aikuisten ikäluokassa eli siinä ikävaiheessa, kun opiskellaan eikä omaa perhettä ole vielä perustettu. Kuten harvaan asutun maaseudun nuoria koskevissa tutkimuksissa on havaittu, tytöt ovat poikia kiinnostuneempia muuttamaan pois kotipaikkakunnaltaan peruskoulun jälkeen (Käyhkö 2017). Yli 30-vuotiaiden ikäluokissa erot miesten ja naisten määrissä eivät ole enää yhtä silmään pistäviä. Esimerkiksi enemmistö maaseudun paikalliskeskustoissa asuvista 50–64-vuotiaista on naisia.

Kuvio 3. Työikäisten miesten määrä sataa naista kohden aluetyypeittäin.

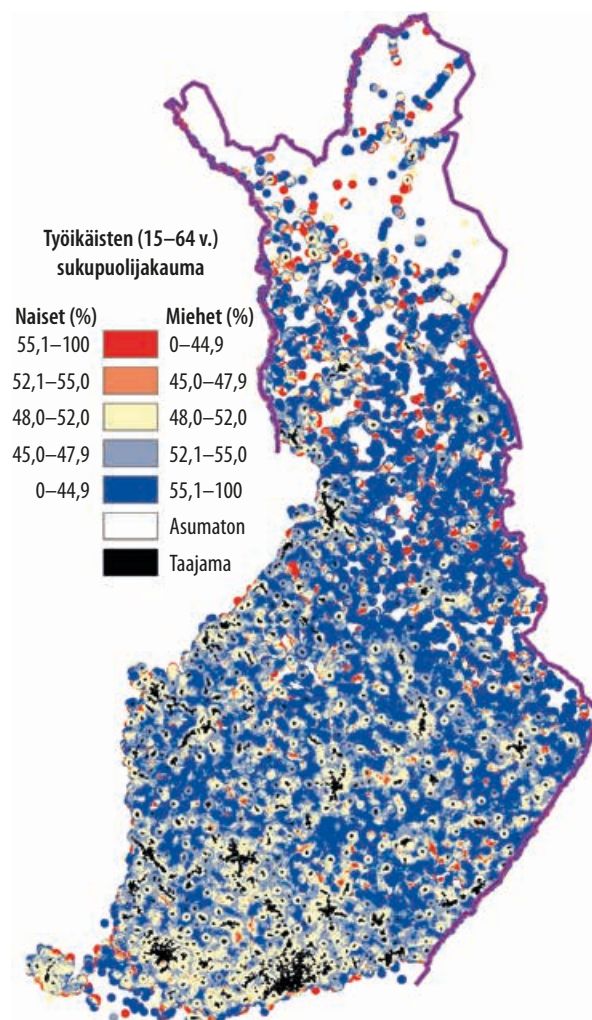
Lähde: Suomen ympäristökeskus 2016.

Sukupuolten välinen epäsuhta nuorissa ikäluokissa selittyy osittain sillä, että tytöt pärjäävät hyvin formaalissa koulutuksessa ja hakeutuvat aktiivisesti jatko-opintoihin. Tyttöjen ja poikien välillä voi myös olla eroja siinä, minkä ikäisinä he ovat valmiita muuttamaan pois kotoa. Mielikuva maaseudusta miesvaltaisena ja perinteisten sukupuoliroolien leimaamana elinympäristönä vahvistaa joidenkin arvioiden mukaan tyttöjen kiinnostusta muuttaa pois. Esimerkiksi Norjassa maaseudulle jääviin nuoriin miehiin liitetyt mielikuvat ovat korostuneen stereotyyppisiä; julkisuudessa heistä puhutaan ajastaan jälkeen jääneinä peräkammaripoikina, junteina, joilla on perinteiset käsitykset miehelle sopivista ammateista ja miehen roolista perheen päässä. Median luomista mielikuvista puuttuvat monenlaisissa, myös hoiva-ammateissa työskentelevät, maaseudulla asuvat nuoret miehet, jotka yhdistelevät erilaisia elementtejä omaan tapansa olla maaseudun miehiä. (Bye 2009.)

Maaseudulla asuviin naisiin kohdistuvat odotukset on eräissä maissa havaittu konservatiivisiksi. Maalaisidyllissä äidin paikka on kotona. Samalla hänellä on keskeinen rooli kyläyhteisön hyvinvoinnin ylläpitäjänä. Maaseudulla nainen kantaa vastuuta tekemällä vapaaehtoistyötä ja tarjoamalla naapuriapua. (Little 2002.) Suomalaisella maaseudulla naiset osallistuvat aktiivisesti työelämään (luku 6). Hyvinvointivaltion laajennuttua julkinen sektori on vastannut olennaisista palveluista kuten lasten ja vanhusten hoivasta. Maaseutumainen asuinpaikka ei ole tarkoittanut Suomessa esimerkiksi perinteisiä käsityksiä pienten lasten äidin paikasta kotona (Sireni 2010). Tilanne voi kuitenkin muuttua, kun kunnat karsivat ja keskittävät palvelujaan. Jos odotukset hoivan tuottamisesta sukupuolittuvat voimakkaasti, ja vastuut ja velvollisuudet ymmärretään naisille kuuluviksi, ovat maaseutu ja kaupunki naisten näkökulmasta hyvin erilaisia elinympäristöjä.

Kartta 4. Työikäisen väestön sukupuolijakauma maaseudulla. Lähde: Suomen ympäristökeskus 2016.

Harvaan asuttu maaseutu nuorten kokemana

Maaseutu mielletään usein ikäihmisten elinympäristöksi. Siellä asuu kuitenkin myös lapsia ja nuoria; kaupunkien läheisellä maaseudulla alle 15-vuotiaiden lasten ja nuorten osuus väestöstä on korkeampi kuin sisemmällä ja ulommalla kaupunkialueella sekä koko maassa keskimäärin (Taulukko 2). Maan lapsirikkaimmat alueet sijaitsevat siten osittain maaseudulla. Lapsia ja nuoria asuu myös harvaan asutulla maaseudulla, jolla arjen maantiedettä raamittavat pitkät etäisyydet, puutteelliset liikenneyhteydet ja harva palveluverkko (Tuuva-Hongisto ym. 2016).

Harvaan asutulla maaseudulla Pohjois-Karjalassa, Etelä-Karjalassa, Etelä-Savossa ja Kainuussa asuvien 14–17-vuotiaiden nuorten elämäntapa on Tuuva-Hongiston, Armilan ja Pöysän (2016) mukaan perhekeskeinen. Haastatellut 32 nuorta elävät arkeaan paljolti

kotipiirissä. Pitkien matkojen vuoksi kotona vietetään harvoin aikaa ystävien kanssa; heihin pidetään yhteyttä internetin välityksellä. Haastatellut kertovat kuitenkin viihtyvän kotona eivätkä he koe tarvetta liikkua enemmän. Kouluviikkoina nuorilla on vähän vapaa-aikaa, sillä pitkät välimatkat konkretisoituvat ylimääräisinä tunteina, jotka he käyttävät pakolliseen liikkumiseen (Pöllänen 2016a).

Koulu jäsentää harvaan asutulla maaseudulla asuvan nuoren elämää. Se on tärkeä myös siksi, että koulupäivän yhteydessä harrastetaan ja tavataan ystäviä. Peruskouluvaiheessa kaikille lapsille ja nuorille on tarjolla koulukuljetus. Ammatilliseen koulutukseen osallistuminen tarkoittaa sen sijaan usein kotoa pois muuttamista, sillä sitä ei ole tarjolla lähellä (Käyhkö 2016). Monet nuorista valitsevat lukion siitä syystä, että he voivat asua kotona. Lukiossa koulumatkat muuttuvat hankalammiksi, kun kuljetuksia ei järjestetä ja julkiset liikenneyhteydet puuttuvat. Kouluun kuljetaan perheen, isovanhempien ja naapureiden avulla. (Tuuva-Hongisto ym. 2016.)

Haastateltujen nuorten kotikylillä ei ole palveluja. Lähipalvelut löytyvät taajamista 20–30 kilometrin päästä, joten nuorisotiloihin, terveyspalveluihin tai kirjastoon pääsy edellyttää kuljetusapua. Tutkimuksessa haastatellut nuoret eivät pidä palvelujen puuttumista ongelmana, sillä he saavat tukea perheeltään. (Tuuva-Hongisto ym. 2016.) Kun hyvinvointivaltio vetäytyy maaseudulta, määrittelevät perheen resurssit merkittävällä tavalla sitä, millaisia mahdollisuuksia lapsilla ja nuorilla on käydä koulua, harrastaa, saada palveluita ja tavata ystäviä. Mikäli oma perhe ei voi hyvin, ovat julkisen liikenneverkon katvealueilla asuvat lapset erityisen haavoittuvassa asemassa.

Tytöt ja pojat näkevät tulevaisuutensa maaseudulla eri tavalla. Nuoret tytöt kertovat poikia useammin suunnittelevansa muuttoa pois, vaikka myös tytöille kotipaikka maaseudulla on läheinen ja tärkeä (Käyhkö 2017). Erilaiset preferenssit näkyvät miesten enemmyytenä naisiin verrattuna etenkin nuorten aikuisten ikäryhmässä kaiken tyyppisillä, varsinkin harvaan asutuilla, maaseutualueilla (Kuvio 2). Nuorisobarometrin (Myllyniemi 2016) mukaan nykyiseen asuinpaikkaansa ovat tyytyväisimpiä kaupungeissa asuvat nuoret, joista 52 prosenttia asuu toivomallaan paikkakunnalla. Maaseutumaisissa kunnissa tyytyväisten osuus (30 prosenttia) on jonkin verran suurempi kuin taajaan asutuissa kunnissa (27 prosenttia). Paikkakunnalle sitovia ja muuttohalukkuutta vähentäviä tekijöitä ovat oma yritys, perhe ja lapset (Myllyniemi 2016).

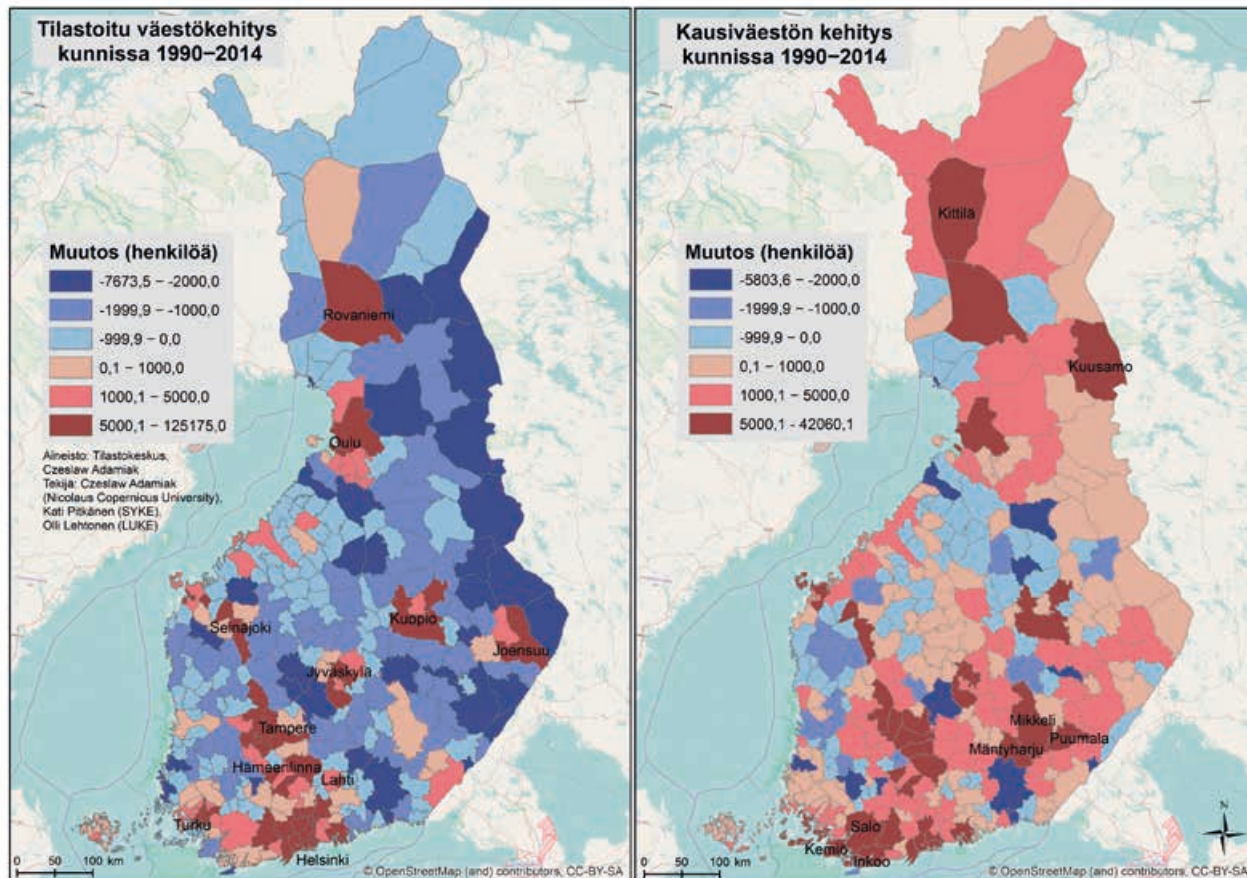
3.2 Maaseutu monipaikkaisen asumisen ympäristönä

Vapaa-ajan asuntojen määrä ja sijainti

Osa-aikainen asuminen maaseudulla on houkuttelevampaa kuin koskaan aikaisemmin. Vaikka pysyvä asutus näyttää keskittyvän, hajautuu kasvava osa-aikainen kausiväestö eri puolille maata (Kartta 5, Adamiak ym. 2016). Suomessa on noin 600 000 vapaa-ajan asuntoa, kun mukaan luetaan Tilastokeskuksen tilastoimien 500 400 kesämökin lisäksi muuhun käyttöön rekisteröidyt vapaa-ajan käytössä olevat rakennukset (Mökkibarometri 2016). Lisäksi osaa maaseudun tyhjiksi rekisteröidyistä pientaloista käytetään vapaa-ajan asumiseen (Sikiö ym. 2014). Tilastoissa eivät myöskään näy loma-asuntoina käytettävät kerros- ja rivitaloasunnot, joita on paljon matkailukeskuksissa (Adamiak ym. 2015). Loma-asuminen on moninainen ilmiö, ja siksi mökkeilyn sijaan puhutaan usein osuvammin *monipaikkaisesta asumisesta*.

Kartta 5. Tilastoitu väestökehitys ja kausiväestön kehitys kunnissa 1990–2014.

Kartta: Olli Lehtonen. Lähde: Adamiak ym. 2016.

Kun pohjana käytetään Tilastokeskuksen kesämökkitilastoa, on Suomessa väkilukuun suhteutettuna eniten vapaa-ajan asuntoja Euroopassa; lähes samalle tasolle yltävät Norja, Portugali ja Kreikka (Adamiak ym. 2015). Eniten mökkejä on Varsinais-Suomessa, Etelä-Savossa sekä Pirkanmaalla ja vähiten Keski-Pohjanmaalla sekä Ahvenanmaalla (Mökkibarometri 2016). Lukumääräisesti eniten mökkejä on Mikkeliissä. Kunnan asukasluvuun suhteutettuna merkittävimmät mökkikunnat ovat Parainen, Mäntyharju, Kemiönsaari, Pälkäne, Asikkala, Sysmä, Kangasniemi ja Puumala. Eniten mökkejä neliökilometrillä on Kustavissa ja Kaskisissa. Vuonna 2014 yhteensä 62 kunnassa oli enemmän kesämökkejä kuin vakituksia asuntoja. (Mökkibarometri 2016.)

Tilastokeskuksen mukaan kesämökkikanta kasvoi Suomessa nopeasti 1980-luvulla, mutta sen jälkeen kasvu on hidastunut. Vielä 1990-luvun alussa rekisteröitiin joka vuosi noin 8 000 uutta mökkiä, mutta vuonna 2014 uusia rakennuksia valmistui enää noin 3 200. Mökkien määrä on kasvanut 2000-luvulla absoluuttisesti eniten Etelä-Savossa ja suhteellisesti eniten Lapissa. Suomalaisilla kesämoikeilla on yhteensä 2,4 miljoonaa säännöllistä käyttäjää, eli keskimäärin neljä henkilöä jokaista mökkiä kohden. Lisäksi moikeilla on muita satunnaisempia käyttäjiä. (Mökkibarometri 2016). Yli puolet suomalaisista käyttää jotakin vapaa-ajan asuntoa säännöllisesti (Adamiak ym. 2015).

Mikäli huomioon otetaan yksityisessä omistuksessa olevat vapaa-ajan asuinrakennukset ja loma-asumiskäytössä olevat pientalot, sijoittuu vapaa-ajan asuminen kartalle eri tavalla kuin edellä. Suurimmat keskittymät sijaitsevat Järvi-Suomessa, Turun ja Vaasan saaristoissa sekä Lapin suurissa matkailukeskuksissa kuten Rukalla, Levillä ja Ylläksellä (Adamiak ym. 2015). Näin laskettuna vapaa-ajan asutusta on maaseudulla tyypillisesti enemmän kuin vakituista asutusta. Ainoastaan kaupunkitaajamissa ja niiden lähialueilla sekä läntisen Suomen järveltömillä seuduilla on enemmän vakituksia asuntoja kuin vapaa-ajan asuntoja. Sijainti suhteessa suuriin keskuksiin vaikuttaa vapaa-ajan asuntojen määrään. Järvi-Suomen houkuttelevuus vapaa-ajan asumisen kohteena perustuu rantatonttien saatavuuteen ja hyvään saavutettavuuteen. Vapaa-ajan asutus on tiheintä Tampereen ja Lappeenrannan välisellä vyöhykkeellä sekä Helsingin metropolialueen läheisyydessä. (Adamiak ym. 2015.)

Uuden sukupolven vapaa-ajan asunnot ja asukkaat

Mökkibarometrin (2016) kyselyn mukaan vapaa-ajan asuntojen keskimääräinen asuinpinta-ala vuonna 2015 on 74 neliömetriä. Lukuun sisältyvät myös lisärakennusten kuten saunan ja aittojen pinta-alat. Uudet mökit ovat entistä suurempia ja paremmin varusteltuja. Kun huomioon otetaan pelkästään asuinrakennuksen neliömäärät, 2010-luvulla rakennetut vapaa-ajan asunnot ovat pinta-alaltaan keskimäärin 72 neliömetriä. Kaikista vapaa-ajan asunnoista 34 prosenttia soveltuu ympärivuotiseen käyttöön. Merkittävä muutos vuonna 2008 toteutetun Mökkibarometrin tuloksiin verrattuna on se, että internetyhteydet ovat yleistyneet kuudesta prosentista 29 prosenttiin mökeistä (Mökkibarometri 2016).

Kun varustelutaso on entistä parempi ja mökkeilymahdollisuuksia on muulloinkin kuin kesällä, on mökkien käyttöaste noussut vuoteen 2008 verrattuna keskimäärin 75 vuorokaudesta 79 vuorokauteen vuodessa. Noin viidennes vapaa-ajan asunnoista on käytössä alle 30 vuorokautta vuodessa, 24 prosenttia käytettiin 31–60 vuorokautta ja 54 prosenttia yli 60 vuorokautta vuodessa. Käyttöasteeseen vaikuttaa omistajan ikä siten, että eläkeikäiset viettävät keskimäärin enemmän aikaa mökeillään kuin työikäiset. (Mökkibarometri 2016.)

Etätyön tekemiseen mökillä suhtautuu myönteisesti 34 prosenttia Mökkibarometrin (2016) kyselyyn vastanneista. Käytännössä etätöitä tehdään vain joka kymmenennellä mökillä. Etätyöpäiviä kertyy vuodessa keskimäärin 12. Suhteellisen vähäistä kiinnostusta etätyöhön selittää se, että ihmiset haluavat viime kädessä erottaa mökin paikaksi, jossa keskitytään vapaa-ajan viettoon (Rantanen 2014). Mökiltä käsin työssä käyminen on etätyötä tavallisempaa. Noin viidesosalta mökeistä käydään vuoden mittaan töissä muualla. Tällaisia työpäiviä kertyy vuoden aikana keskimäärin 27. (Mökkibarometri 2016.)

Mökinomistajat ovat tyypillisesti keski-ikäisiä tai vanhempia; vain joka kahdeksas on alle 45-vuotias (Adamiak ym. 2015). Ajankohtainen kysymys on, ovatko nuoret yhtä kiinnostuneita mökkeilystä kuin vanhempansa. Vaikka nuorella ikäluokalla ei ole vanhempiansa tapaan maaseututaustaa, ovat Y-sukupolven edustajat, eli 15–30-vuotiaat, yhä kiinnostuneita mökkeilystä. Heidän aiemmat kokemuksensa vapaa-ajan asumisesta lisäävät kiinnostusta mökkeilyyn myöhemmin. (Pitkänen ym. 2014.) Havainnot nuorten mieltymyksistä osoittavat, että he arvostavat paljolti samoja asioita kuin aiemmat sukupolvet, eivät-kä kaipaa enemmän mukavuuksia, palveluja tai parempia liikenneyhteyksiä (Hiltunen & Rehunen 2014). Mökkeilytyyliä arvioidaan kuitenkin muuntuvan mukavuutta suosivaan suuntaan (Rantanen 2014).

Saaristoasiain neuvottelukunnan (2017) tutkimuksen mukaan pääosa nuorista 25–45-vuotiaista uskoo, että mökkeily säilyttää suosionsa. He uskovat mökkeilevänsä todennäköisimmin vuokramökillä tai yhteisomisteisella mökillä. Jakamistalouteen perustuvien mökkeilymallien voi siten olettaa yleistyvän tulevaisuudessa.

Osa-aikaiset asukkaat osana paikkakuntaa

Monipaikkainen asuminen on kuntien näkökulmasta merkittävä resurssi. Mökkibarometrin (2016) mukaan mökkeilyyn käytettiin vuonna 2014 noin 6,2 miljardia euroa ja tämän työllisyysvaikutus oli noin 60 000 työpaikkaa. Lukuun sisältyvät kiinteistökaupat, uudisrakentaminen, korjausrakentaminen, päivittäistavara- ja kestokulutustavarahankinnat, matkat, infrastruktuuri ja kiinteistöverot. Yleisin (92 prosenttia vastanneista) ulkopaikkakuntalaisten vapaa-ajan asukkaiden käyttämä palvelu on ruokakauppa, johon on matkaa mökiltä keskimäärin 13 kilometriä. Muita vapaa-ajan asukkaille tärkeitä palveluja

ovat jätehuolto ja ravintolapalvelut. Terveyskeskuspalveluja käyttää noin kolmannes vapaa-ajan asukkaista. Julkista liikennettä lukuun ottamatta vapaa-ajan asukkaat ovat pääasiassa tyytyväisiä mökkikuntansa palveluihin. (Mökkibarometri 2016.)

Taloudellisesti vapaa-ajan asumisesta hyötyvät eniten kunnat, joissa on paljon mökkejä ja joissa kauppojen ja palveluiden saavutettavuus on hyvä. Suomalaiset mökkeilijät ovat tyypillisesti hyvin integroituneita mökkipaikkakuntaansa. Suuri osa heistä (92 prosenttia) hankkii tuotteita ja palveluja paikallisilta yrityksiltä (Czarnecki & Sireni 2016). Kuntien välillä on kuitenkin eroja siinä, miten paljon vapaa-ajan asukkaat tuovat tuloja alueelle. Paikalliseen kysyntään vaikuttavat myönteisesti kotitalouden tulotaso ja koulutusaste. Siksi monipaikkaisuudesta hyötyvät eniten varakkaiden ja koulutettujen väestöryhmien suosiossa olevat paikkakunnat. Negatiivisesti paikalliseen kysyntään vaikuttaa se, jos vapaa-ajan asunto sijaitsee lähellä vakituista asuntoa. Tällöin hankinnat tehdään asuinpaikkakunnalla. (Czarnecki & Sireni 2016.)

Kunnissa tunnistetaan mökkeilyn taloudelliset vaikutukset. Ne houkuttelevat uusia osaaikaisia asukkaita ja kannustavat muuttamaan pysyvästi vapaa-ajan asunnolle. Valtaosassa kuntia vapaa-ajan asuminen on osa kehittämisstrategiaa. Suhtautuminen kuitenkin vaihtelee sen mukaan, miten merkittävässä roolissa vapaa-ajan asuminen on. Kaupungeissa ja niiden lähialueilla vapaa-ajan asumisella ei yleensä nähdä olevan merkitystä, mutta niissä kunnissa, joissa on vähän muita kehittyviä aloja, arvostetaan vapaa-ajan asumisesta syntyviä taloudellisia hyötyjä. (Adamiak ym. 2015.)

Vapaa-ajan asukkaiden vaikutusmahdollisuudet mökkikunnassa ovat vähäiset; heillä ei ole äänioikeutta, vaalikelpoisuutta eikä aloiteoikeutta kunnan asioihin. Kansalaisosallistuminen vaihtelee, sillä paikkakunnat erityispiirteineen ja toimintakulttuureineen ovat erilaisia. Myös vapaa-ajan asukkaat ovat taustoiltaan erilaisia. Esimerkiksi paluumuuttajat ja mökkikunnassaan vakituisesti asuvat mökkeilijät ovat eri tavalla paikallisyhteisön jäseniä kuin kausiasukkaat ja vuokramökkieilijät. Nämä erot tulee ottaa huomioon, mikäli halutaan kehittää vapaa-ajan asukkaiden osallisuutta ja hyödyntää paremmin heidän osaamistaan. (Rinne ym. 2015.) Mökkibarometriin (2016) vastanneista kantansa määritelleistä ulkokuntalaisista mökkeilijöistä 62 prosenttia kannattaa ja 38 prosenttia vastustaa kaksoiskuntalaisuutta, joka takaisi ulkokuntalaisille samat oikeudet kuin vakituisille asukkaille. Tällöin osa kunnallisveroista maksettaisiin mökkikunnalle.

Maaseudun monipaikkaiset ulkomaalaiset

Vapaa-ajan asuminen ja maaseutumatkailu kiinnostavat ulkomaalaisia. Kiinteistöjen oston vapautumisen jälkeen ulkomaalaisten vapaa-ajan asukkaiden määrä Suomessa on lisääntynyt. Erityisesti venäläisten mökkimatkailijoiden määrä on kasvanut 2000-luvulla. Venäläi-

set sekä vuokraavat että omistavat entistä enemmän vapaa-ajan asuntoja. He ovat suurin ulkomaalaisten mökinomistajien ryhmä (Hannonen 2016).

Maanmittauslaitoksen kiinteistöjen kauppahintarekisterin mukaan vuosina 2000–2016 venäläiset tekivät 4 579 kiinteistökauppaa ja muut ulkomaalaiset 3 011 kauppaa. Noin puolet muista ulkomaalaisista kiinteistöomistajista tulee EU:sta ja noin kolmannes Pohjoismaista. Venäläiset ovat hankkineet vapaa-ajan asuntoja erityisesti Itä-Suomesta. Suosituimpia alueita ovat Etelä-Savo ja Etelä-Karjala, joissa on tehty noin 66 prosenttia venäläisten kiinteistökaupoista.

Suomen vetovoimatekijöitä ovat maaseutu ja järvimaisema, sillä Venäjällä rannan omistaminen ei ole mahdollista (Lipkina 2013). Rannan merkitys näkyy tilastoissa. Esimerkiksi vuosina 2003–2012 venäläisten kiinteistökaupoista Etelä-Savossa 70 prosenttia rajoittuu vesistöön. Toinen tärkeä houkutin on puhdas luonto, jossa voi poimia marjoja ja sieniä, kävellä, kalastaa, veneillä, uida ja muuten vain oleilla (Lipkina 2013). Turvallisuus eli mahdollisuus olla luonnon keskellä ilman korkeita aitoja ympärillä ja mahdollisuus jättää mökki turvallisesti tyhjilleen useiksi kuukausiksi on eräs tärkeimpiä motiiveja hankkia vapaa-ajan asunto Suomesta (Hannonen 2016; Hannonen ym. 2015; Lipkina 2013).

Yhteydet rajanylityspaikkoihin ja palveluiden saavutettavuus ovat järvimaiseman ohella tärkeitä sijaintiin liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat venäläisten vapaa-ajan asunnon hankintapäätöksiin (Hannonen ym. 2016). Etelä-Savoa (2003–2012) koskevan tarkastelun mukaan venäläisten vapaa-ajan asunnot sijaitsevat keskimäärin lähempänä palveluja kuin suomalaisten (Kumpula ym. 2014). Noin neljäsosa Etelä-Savossa sijaitsevista venäläisten kiinteistöistä on käyttötarkoitukseltaan asuinrakennuksia, ei lomarakennuksia (Hannonen ym. 2016). Viisumirajoitusten takia nämäkin kiinteistöt ovat käytännössä vapaa-ajan asuntoja.

Vuonna 2010 tehty tutkimus venäläisistä kiinteistöomistajista Savonlinnan seudulla osoittaa, että suurin osa omistajista tulee Pietarista tai Pietarin alueelta. Kolmasosa omistajista on Moskovasta. Välimatka vakituisen asunnon ja vapaa-ajan asunnon välillä vaihtelee 270 kilometristä 1 200 kilometriin ja ajomatkaa omalla autolla tulee noin neljästä tunnista yli 18 tuntiin. (Hannonen 2016; Lipkina 2013.)

Venäläisten vapaa-ajan asuntojen varustetaso vaihtelee. Kiinteistövälittäjien mukaan ne voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä koostuu edullisimmista ”mummonmökeistä” ilman mukavuuksia. Toinen ja suurin ryhmä sisältää mukavuuksilla varustetut ja yleensä rannalla sijaitsevat vapaa-ajan asunnot. Kolmanteen ja pienimpään ryhmään kuuluvat uudet, kalliit, kaikilla mukavuuksilla varustetut ja rannalla sijaitsevat kiinteistöt (Lipkina 2013). Savonlinnan seudulla tehty tutkimus tukee tätä jaottelua. Venäläisten vapaa-ajan asuntojen keskikoko on noin 100 neliömetriä. Ne ovat joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta mukavuuksin varustettuja. (Hannonen 2016; Lipkina 2013.)

Näkymätön väestö

Vapaa-ajan asukkaista on joissakin yhteyksissä käytetty termiä maaseudun näkymätön väestö, sillä heitä ei lueta mukaan väestötilastoihin ja heillä on vähän vaikutusmahdollisuuksia mökkikunnassaan. Käsitettä käytetään myös laajemmassa merkityksessä, jolloin se viittaa vapaa-ajan asukkaiden ohella monenlaisiin maaseudulla liikkuviin ihmisryhmiin. Heidän määräistään ja liikkeistään ei kaikissa tapauksissa ole täsmällistä tietoa. (Rannikko 2014.)

Maaseudulla käydään sekä virkistystarkoituksessa että työn vuoksi. Eräät vapaa-aikaansa maaseudulla viettävät, kuten metsästäjät ja kansallispuistoissa sekä retkeilyalueilla vierailijat, ovat näkyviä ryhmiä, joiden määrät tallentuvat rekistereihin ja tietokantoihin. Sen sijaan keräilijät, kyläilijät, omatoimiretkelijät ja muut liikunta- ja luontoharrastajat eivät yleensä jätä jälkiä liikkeistään. Työnsä vuoksi liikkuvat, esimerkiksi metsätaloudessa ja energiantuotannossa työskentelevät urakoitsijat vaihtavat jatkuvasti paikkaa eikä paikallisilla asukkailla ole tietoa heidän liikkumisestaan. Myös matkailussa, kuten esimerkiksi Lapin suurissa turistikeskuksissa työskentelee liikkuvaa työvoimaa, jonka määrä on pääsääntöisesti tiedossa. (Pitkänen ym. 2017.)

Useisiin lähteisiin perustuva selvitys näkymättämän väestön liikkeistä yksittäisellä paikkakunnalla paljastaa, että kävijämäärät voivat olla suuria. Esimerkiksi Kolin kansallispuistossa vierailee vuosittain noin 100 000 henkilöä. Toisaalta pienilläkin matkailija- ja retkeilijämäärillä voi olla suuri merkitys sellaisilla alueilla, joilla vakituista väestöä on vähän. Vähäisiltä vaikuttavat työpaikat esimerkiksi matkailussa voivat merkitä paljon pienessä kylässä. (Rannikko 2014.)

METSÄSTÄJÄT OVAT NÄKYVÄ OSA MAASEUDULLA LIIKKUVAA VÄKEÄ

Metsästysharrastuksen suosio on kasvanut koko 2000-luvun ajan, kun mittarina käytetään riistanhoitomaksun maksaneiden metsästäjien määriä. Eniten kasvua vuosina 2000–2015 on ollut Uudellamaalla (4 365) ja Ala-Lapin alueella (2 166). Määrät ovat pudonneet ainoastaan Pohjois-Karjalassa (-265) ja Pohjois-Savossa (-595). Vuonna 2015 riistanhoitomaksun maksaneita oli koko maassa 306 277. Heitä oli eniten Uudellamaalla (30 602) ja vähiten Keski-Lapissa (2 973). Metsästys on edelleen varsin sukupuolittunutta; vuonna 2015 miesten

osuus riistanhoitomaksun maksaneista oli 93 prosenttia. Naisten osuus on kuitenkin kasvanut 2000-luvulla. (SVT, Luke 2017.)

Metsästys mielletään usein perinteiseksi eräntäytymisen jatkumoksi ja luonnon arkiseksi hyödyntämiseksi (Pellikka ym. 2014), vaikka siihen on jo sadan vuoden ajan yhdistynyt sosiaalinen yhdessäolo, kulttuuriperinnön vaaliminen, luontokokemukset ja vapaa-ajan vietto (Ilvesviita 2005). Metsästyksessä ei ole kyse vain saaliin pyytämisestä, vaan sillä on myös sosiaalisia ja kulttuurisia

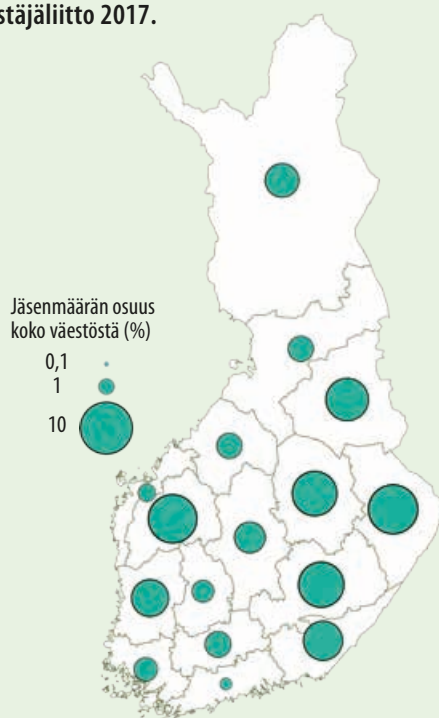
merkityksiä. Metsästysseuroihin kuuluminen on esimerkki metsästyksen kytkeytyvästä yhteisöllisestä toimintamuodosta, jonka laajuus vaihtelee alueittain (Kuvio 4). Vuonna 2017 väestömäärään suhteutettuna Suomen Metsästäjäliiton jäsenseuroihin kuuluvia on eniten Pohjois-Karjalan, Pohjois-Savon ja Pohjanmaan piireissä ja vähiten Uudenmaan ja Svenska Österbottenin piireissä. (Suomen Metsästäjäliitto 2017.)

Näiden lisäksi eri puolilla maata toimivat muut metsästysseurat ja -seurueet ovat osa metsästyksen liittyvää kansalaistoimintaa. Muun muassa hirvenmetsästyksen osallistumisen motiivit ovat muuttuneet; luonnossa liikkumisen ohella tärkeiksi motiiveiksi ovat nousseet seurumetsästyksen liittyvät sosiaaliset ja yhteisölliset ulottuvuudet (Petäjäistö & Matala 2015). Seurumuotoinen metsästys

esimerkiksi ”herviporukassa” on ensisijaisesti kokeneiden miesten metsästysmuoto (Pellikka & Forsman 2013).

Metsästyksen uusi piirre on se, että se on muuttumassa tiettyyn paikkaan ja traditioon kiinnittyvästä toiminnasta yhä monimuotoisemmaksi ja liikkuvammaksi (Pellikka ym. 2014). Kaupungistuminen on johtanut siihen, ettei metsästys ole entiseen tapaan sidoksissa paikallisyhteisöihin, vaan se on muuttunut enenevässä määrin maaseudulla pistäytyvien kaupunkilaisten toiminnaksi (Rannikko 2009). Perinteisiin nojaavan, maaseudulla harjoitettavan hirvenmetsästyksen kannalta muutos herättää kysymyksiä jatkuvuudesta, kun tulevaisuudessa yhä pienempi osa hirvenmetsästäjistä on maaseudun pysyvää väestöä (Petäjäistö & Matala 2015).

Kuvio 4. Suomen Metsästäjäliiton jäsenmäärän osuus (%) alueen väestöstä piireittäin 2017.
Lähde: Suomen Metsästäjäliitto 2017.

3.3 Maahanmuuttajat maaseudulla

Ulkomaalaistaustaiset hakeutuvat kaupunkieihin

Tilastokeskus määrittelee ulkomaalaistaustaisiksi henkilöt, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla. Heihin lukeutuvat turvapaikanhakijat, pakolaiset, siirtotyöntekijät, siirtolaiset, ulkomaantyöntekijät ja paluumuuttajat. Viime vuosina turvapaikanhakijoita on ollut poikkeuksellisen paljon ja ilmiö on leimannut keskustelua maahanmuuttajista. Myös maaseutumaisille paikkakunnille on perustettu useita vastaanottokeskuksia, joiden lukumäärä vaihtelee turvapaikanhakijoiden määrän mukaan. Ulkomaalaistaustaiset ovat kuitenkin laaja ryhmä, johon sisältyy eri syistä Suomeen päätyneitä henkilöitä. Tärkeimpiä muuton syitä ovat perhesyöt eli suomalainen puoliso (34 prosenttia), opiskelu (32 prosenttia) ja työ (29 prosenttia) (Sjöblom-Immala 2015). Maahanmuutto on sukupuolittunutta siten, että suomalaisilla miehillä on useammin ulkomaalaistaustainen puoliso kuin naisilla. Miesten ulkomaalaistaustaisista puolisoista huomattavasti suurempi osa on venäläisiä, virolaisia ja thaimaalaisia kuin naisten puolisoista. (Pöllänen 2013.)

Vuonna 2015 Suomen väestöstä noin 340 000 eli kuusi prosenttia oli ulkomaalaistaustaisia. Suurimmat muuttajaryhmät kansalaisuuden mukaan tarkasteltuina olivat virolaiset ja venäläiset. Maahanmuuttajataustaisia on keskimääräistä enemmän Ahvenanmaalla (13 prosenttia väestöstä) ja Uudellamaalla (12 prosenttia väestöstä). Yli puolet kaikista ulkomaalaistaustaisista asuu Uudellamaalla. Heidän osuutensa väestöstä on pienin Etelä-Pohjanmaalla, jossa se on noin kaksi prosenttia. (Tilastokeskus 2017.)

Ulkomaalaistaustainen väestö kasautuu kaupunkiseuduille ja etenkin suurimpiin kaupunkieihin (Kuvio 1). Lähes puolet Suomen maahanmuuttajataustaisista asuu Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla. Maaseutualueilla heidän osuutensa on vähäinen, noin 2 prosenttia väestöstä (noin 38 000 henkilöä). Valtaosa heistä asuu ydinmaaseudulla ja maaseudun paikalliskeskuksissa. Vain eräissä yksittäisissä maaseutukunnissa, kuten Närpiössä, ulkomaalaistaustaisten osuus väestöstä on merkittävä (13 prosenttia). (Tilastokeskus 2017.)

Taulukko 3. Ulkomaalainen työvoima ja työttömien osuudet työvoimasta kuntatyyppittäin (helmikuu 2017). Lähde: Tilastokeskus 2017.

	Työvoima	Työttömät	Työttömien osuus työvoimasta %
KOKO MAA	116 586	30 691	26,3
Kaupungit	99 293	27 261	27,5
Kaupunkien läheinen maaseutu	5 266	1 060	20,1
Ydinmaaseutu	10 035	1 974	19,7
Harvaan asuttu maaseutu	1 992	396	19,9

Maahanmuuttajataustaisten keskittyminen kaupunkiseuduille tarkoittaa sitä, ettei maaseutu hyödy ulkomaalaisesta työvoimasta samassa määrin kuin kaupungit. Maaseutualueilla asuvat ulkomaalaistaustaiset työllistyvät kuitenkin selvästi paremmin kuin kaupungeissa asuvat (Taulukko 3). Joillakin paikkakunnilla, kuten edellä mainitussa Närpiössä, on saavutettu hyviä tuloksia ulkomaalaistaustaisen työvoiman rekrytointia ja työllistymistä tukevien käytäntöjen kehittämisessä (Mattila & Björklund 2013). Onnistuminen edellyttää kuntaorganisaation, viranomaisten, yhdistysten ja yritysten välistä yhteistyötä. Tärkeää on myös kantaväestön myönteinen suhtautuminen ja kyky ottaa maahanmuuttajat osaksi yhteisön jokapäiväistä elämää. Tämä korostuu paikkakunnilla, joilla maahanmuuttajilta puuttuvat sosiaaliset verkostot eikä heillä ole tukena muita samaa etnistä ryhmää edustavia ihmisiä. (Suutari ym. 2016.)

Maaseudun monikulttuuriset perheet

Suuri osa ulkomaalaisista muuttaa Suomeen avo- tai avioliiton vuoksi ja valitsee usein asuinpaikkansa puolisonsa asuinpaikan mukaan. Maahanmuuttajat hakeutuvat toisin sanoen maaseudulle useimmiten avo- tai avioliiton vuoksi. Toiseksi tärkein asuinpaikan valintaan vaikuttava tekijä on oma tai puolison työpaikka. Jonkin verran muuttopäätökseen vaikuttaa sopiva asunto. Sen sijaan esimerkiksi paikkakunnan palvelutarjonta ei ole ratkaiseva vetovoimatekijä. (Sjöblom-Immala 2015.) Monikulttuuristen perheiden viihtyminen asuinpaikkakunnallaan on tärkeä kysymys pienten maaseutukuntien näkökulmasta, sillä poismuutto merkitsee verotulojen menetystä ja voi vaikuttaa esimerkiksi kyläkoulujen kohtaloihin.

Sjöblom-Immalan (2015) kysely osoittaa, että pääosa monikulttuuristen perheiden maahanmuuttajapuolisoista on tyytyväisiä elämäänsä Suomessa. Noin neljänneksellä on muutostuunnitelmia. Kiinnostus muuttaa nykyiseltä asuinpaikkakunnalta vaihtelee vastaajan syntymämaan ja asuinpaikan tyypin mukaan. Vähiten muuttosuunnitelmia on venäläistäustaisten vastanneilla, joista suurin osa on naisia. Tällä on merkitystä maaseudulla, sillä kaikista maaseudulla asuvista vastanneista yli puolet on venäläisiä. Pienten kuntien taajamissa ja maaseudulla asuvilla onkin selvästi vähemmän muuttosuunnitelmia kuin kaupungeissa asuvilla maahanmuuttajilla. Vähäistä muuttohalukkuutta selittää työskentely maataloudessa, jolloin asuinpaikan vaihtaminen ei tule kyseeseen. Eniten poismuuttosuunnitelmia on puolestaan niillä maahanmuuttajilla, jotka asuvat yli 200 000 asukkaan kaupungeissa. Taustalla ovat useimmiten työhön liittyvät syyt. Suosituin kohde on Helsinki. (Sjöblom-Immala 2015.)

Vaikka kunnan palvelut eivät vaikuta asuinpaikan valintaan, ne vaikuttavat monikulttuuristen perheiden viihtymiseen. Heikoilla palveluilla on siten merkitystä poistyöntävinä tekijöinä. Pienten maaseutukuntien, joilla ei ole tarjolla samanlaisia palveluja kuin väestöltään isommilla kunnilla, on tästä syystä tärkeää tehdä yhteistyötä toisten kuntien kanssa. Tärkeitä ovat kielikoulutus ja työllistämispalvelut. Onnistunut kotoutuminen ja työllistyminen kiinnittävät paikkaan parhaiten. (Sjöblom-Immala 2015.)

3.4 Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät

Johtopäätökset

Pysyvän väestön määrä kehittyy eri tavalla erityyppisillä maaseutualueilla. Kaupunkien läheisellä maaseudulla väkimäärä jatkaa kasvuaan ja näkymät ovat positiivisia myös lähi-tulevaisuudessa. Harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla pysyvä väestö vähenee, mutta osa-aikaisen asumisen uskotaan säilyttävän suosionsa. Uusi ilmiö aiempaan verrattuna on se, että paikalliskeskusten väestönkehitys on kääntynyt negatiiviseksi (vrt. Ponnikas ym. 2014). Tällä ilmiöllä on merkitystä sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla, sillä paikalliskeskusten palvelutarjontaa hyödyntävät pysyvien asukkaiden lisäksi monipaikkaiset kesä- ja kausiasukkaat, matkailijat ja muut maaseudulla liikkujat sekä luonnonvaroja hyödyntävät ja jalostavat yritykset. Mikäli paikalliskeskuksissa ei ole riittävää väestöpohjaa, edellytykset taloudelliselle toiminnalle heikkenevät. Palvelujen puuttuminen ja suppea valikoima puolestaan ohjaavat monipaikkaisen ja liikkuvan väestön hankinnat vakituiselle asuinpaikkakunnalle, jolloin negatiivinen kierre syvenee. Paikkakuntien kehitysurat voivat kuitenkin erilaistua monen tekijän vaikutuksesta. Tästä syystä maaseudun paikalliskeskusten muutoskestävyydestä tarvitaan lisää tutkimustietoa ja niiden aseman vahvistamiseen monikeskuksisen aluerakenteen solmukohtina tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Maaseutumaisilla alueilla asuu enemmän miehiä kuin naisia. Sukupuolten välinen epä-suhta on suurin harvaan asutulla maaseudulla ja nuorissa ikäluokissa, eli siinä ikävaiheessa, kun opiskellaan eikä omaa perhettä ole vielä perustettu. Alle 15-vuotiaiden lasten ja nuorten osuudet väestöstä vaihtelevat erityyppisillä maaseutualueilla siten, että kaupungin läheisellä maaseudulla lasten ja nuorten osuus on korkeampi kuin sisemmällä ja ulommal-la kaupunkialueella sekä koko maassa keskimäärin. Osuus on korkein kaupunkien kehys-alueella. Maan lapsirikkaimmat alueet sijaitsevat siten kaupunkiseutujen ja maaseutu-alueiden välivyöhykkeellä.

Lapsia ja nuoria asuu myös harvaan asutulla maaseudulla. Heidän arjen maantiedettään raamittavat monessa tapauksessa pitkät etäisyydet ja puutteelliset julkiset liikenneyhteydet, jolloin liikkumismahdollisuudet ovat paljolti oman perheen resurssien ja jaksamisen varassa. Maaseudun liikkumISRatkaisujen kehittämisessä on tärkeää kiinnittää huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin, jotka ovat erilaisia kuin autottomilla ikäihmisillä. Lasten ja nuorten liikkumista tukemalla sujuvoitetaan heidän arkeaan ja mahdollistetaan heidän osallistumistaan ja osallisuuttaan.

Osa-aikainen asuminen maaseudulla on suositumpaa kuin koskaan aikaisemmin. Kausi-väestö hajautuu eri puolille maata, mutta monipaikkaisuudesta koituvat taloudelliset hyödyt ovat merkittävimpiä suurista keskuksista käsin hyvin saavutettavilla alueilla, joilla on paljon vapaa-ajan asutusta. Mökkeily kiinnostaa jonkin verran myös ulkomaalaisia,

kuten venäläisiä, joiden näkökulmasta järvimaisema, puhdas luonto ja turvallisuus ovat suomalaisen maaseudun ylivoimaisia vetovoimatekijöitä. Vapaa-ajan asukkaiden lisäksi maaseudulla liikkuu muita ryhmiä, kuten omatoimisia liikunta- ja luontoharrastajia, joiden määristä ja liikkeistä ei ole kattavia tilastoja. Tämän liikkuvan, usein näkymättömäksi jäävän, väestön merkityksestä tarvitaan lisää tutkimustietoa. Ohi kulkemisesta ei jää merkkejä paikkakunnalle, mutta pientenkin ryhmien pysähtymiset voivat merkitä paljon alueilla, joilla pysyvää väestöä ja työpaikkoja on vähän.

Maaseutu hyvän elämän mahdollistajana

Kooste työpajasta: tavoitteita ja tulevaisuudennäkymiä

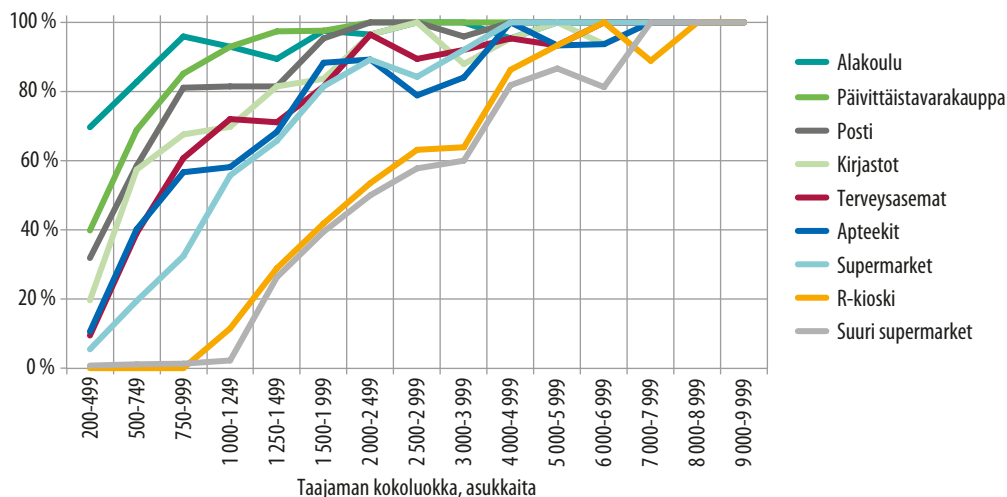
- Kansalaisten enemmistö haluaa säilyttää maaseudun asuttuna. Osa väestöstä, ulkomaalaistaustaiset mukaan lukien, haluaa asua maaseudulla pysyvästi, osa-aikaisesti tai tilapäisesti. Myös ne, jotka eivät itse asu maaseudulla, liittävät siihen myönteisiä merkityksiä luonnonläheisyydestä ja hyvästä elämästä.
- Maaseudun paikalliskeskukset säilyttävät asemansa monikeskuisen aluerakenteen solmukohtina. Niiden palvelutarjonta ja toiminnot säilyvät monipuolisina. Palveluja hyödyntävät maaseudun pysyvät asukkaat, monipaikkainen kausiväestö, matkailijat ja yritykset. Digitalisaation ja erikoistumisen myötä palveluja voidaan tarjota myös paikkakunnan ulkopuoliselle asiakaskunnalle.
- Tyttöjen ja poikien näkemykset maaseudusta hyvänä elinympäristönä vahvistuvat, kun kunnissa kiinnitetään huomiota heidän tarvitsemiinsa palveluihin ja arjen sujuvuuteen. Maaseudulla on hyvä käydä koulua ja harrastaa, kun opetus, vapaa-ajan aktiviteetit sekä koulukuljetukset ja muu liikkuminen järjestetään lasten ja nuorten omista tarpeista käsin.
- Osa opiskelemaan lähtevistä nuorista, naiset mukaan lukien, palaavat kotipaikkakunnalleen töihin ja asumaan. Yhteys maaseudulle säilyy, kun kunnat ja yritykset pitävät heihin aktiivisesti yhteyttä esimerkiksi tarjoamalla heille kesätyö- ja harjoittelupaikkoja. Nuorten aikuisten näkökulmasta maaseutu on vetovoimainen asuinpaikka, jossa on hyvä elää ja tehdä työtä.
- Suomalainen luonto, hiljaisuus, rauhallisuus ja turvallisuus houkuttelevat maaseudulle kotimaisia ja ulkomaisia vapaa-ajan asukkaita ja matkailijoita. Turisteja ja pistäytyjiä kiinnostavat kansallispuistojen ja suurten matkailukeskusten lisäksi myös muut maaseutukohteet.

4 Palvelut ja sujuva arki

4.1 Palveluiden saatavuus ja saavutettavuus

Maaseututaajamien palvelutarjonta on supistunut 2000-luvulla. Muutokset johtuvat julkisen sektorin leikkauksista ja palvelujen kysynnän vähenemisestä etenkin pienillä paikkakunnilla. Alle tuhannen asukkaan taajamissa palveluja ei juuri ole, mutta pääosassa yli 1 000 asukkaan taajamista on esimerkiksi päivittäistavarakauppa, alakoulu ja terveysasema (Kuvio 5). Supermarket, R-kioski, lukio ja Alko ovat yleisiä yli 3 000 asukkaan taajamissa. (Antikainen ym. 2017; Rehunen ym. 2016; Helminen ym. 2016.) Vaikka palvelut puuttuvat pienistä kylistä, 52 prosenttia tämän katsauksen yhteydessä toteutettuun kansalaiskyselyyn vastanneista pitää oman asuinpaikkansa palveluja riittävinä (Sillanpää & Ålander 2017). Tyytymättöimpiä ovat yli 75-vuotiaat. Miehet ovat palveluihin selvästi tyytyväisempiä kuin naiset (tyytyväisiä miehiä 57 %, naisia 47%). (Sillanpää & Ålander 2017.)

Kuvio 5. Eri kokoisissa taajamissa sijaitsevat palvelut. Prosenttiosuus ilmaisee, miten suuressa osassa kyseisen kokoluokan taajamia on vähintään yksi kyseisen palvelun toimipiste. Lähde: Antikainen ym. 2017.

Pääosa, 97 prosenttia, väestöstä saavuttaa henkilöautolla 30 minuutissa palvelukeskuksen, jossa sijaitsee alakoulu, apteekki, kirjasto, päivittäistavarakauppa, postin toimipiste, R-kioski ja terveysasema. Näistä ihmisistä 22 prosenttia asuu maaseudulla. Yli 30 minuutin automatkan päässä kyseisen tason keskuksista asuu kolme prosenttia väestöstä. (Antikainen ym. 2017.)

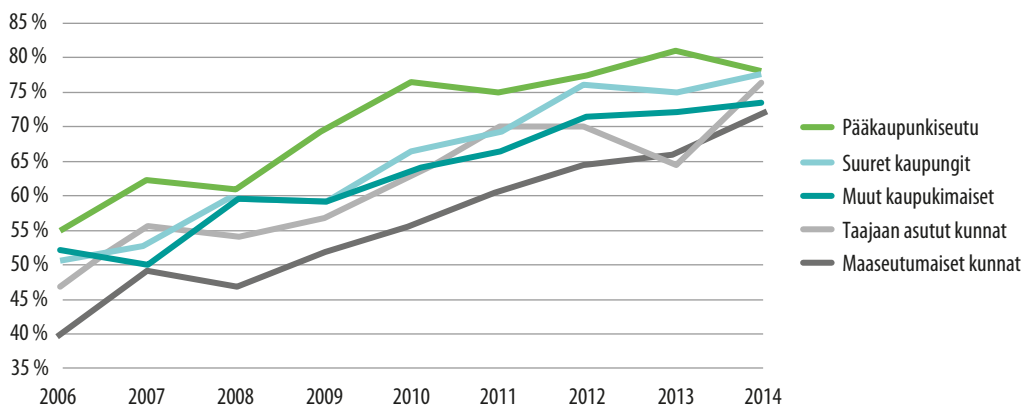
Kauppapalvelut

Market-tyyppisten päivittäistavaramyymälöiden määrä on vähentynyt ja niiden myyntipinta-alat ovat kasvaneet ajanjaksolla 2012–2015. Myös kyläkauppojen määrä on jatkanut vähenemistään. Vuonna 2015 Suomessa oli 284 toimivaa kyläkauppaa, kun vuoden 2012 jälkeen 71 kauppa oli lopettanut toimintansa. Haja-asutusalueiden kauppapalveluiden saavutettavuutta heikentää lisäksi myymäläautojen ja myymäläveneiden määrän väheneminen. (Päivittäistavarakauppa 2016.)

Keskimääräinen matka lähimpään päivittäistavarakauppaan on jonkin verran pidentynyt vuodesta 2008 vuoteen 2014 kaikkien neljän maaseutualueluokan (maaseudun paikalliskeskukset, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu, harvaan asuttu maaseutu) taajamissa ja haja-asutusalueilla. Maaseudun taajamissa etäisyydet vaihtelevat siten, että keskimääräinen matka lähikauppaan on pisin kaupunkien läheisen maaseudun taajamissa, yli 1,5 kilometriä. Muiden maaseutualueiden taajamissa keskimääräiset matkat vaihtelevat kilometrin molemmin puolin. Kaupungin läheisen maaseudun ja ydinmaaseudun haja-asutusalueilla lähin päivittäistavarakauppa sijaitsee keskimäärin runsaan viiden kilometrin päässä. Harvaan asutun maaseudun haja-asutusalueilla asuvien matkat lähikauppaan ovat selvästi pidempiä, keskimäärin yli yhdeksän kilometriä. (Antikainen ym. 2017.)

Osa ostoksista tehdään nykyisin verkossa. Verkkokauppojen laaja tuotevalikoima ja toimistusten vaivattomuus tuovat suhteessa enemmän etuja syrjäisille alueille kuin kaupunkikeskuksiin. Vaikka verkossa asiointi yleistyi ensiksi kaupungeissa, erityisesti pääkaupunkiseudulla, ero maaseutumaisiin kuntiin on kaventunut selvästi (Kuvio 6). Alueiden välisiä eroja selittävät muun muassa väestön koulutus- ja ikärakenteen erot. Eniten verkko-ostoksia tekevät korkeasti koulutetut. Vähiten verkosta ostavat ikääntyneet ja vähän koulutetut (Melkas 2014).

Kuvio 6. Verkkokaupasta viimeisen 12 kuukauden aikana ostaneiden 16–64-vuotiaiden osuus (%) kuntaryhmittelyyn perustuvan alueen mukaan vuosina 2006–2014. Lähde: Melkas 2014.

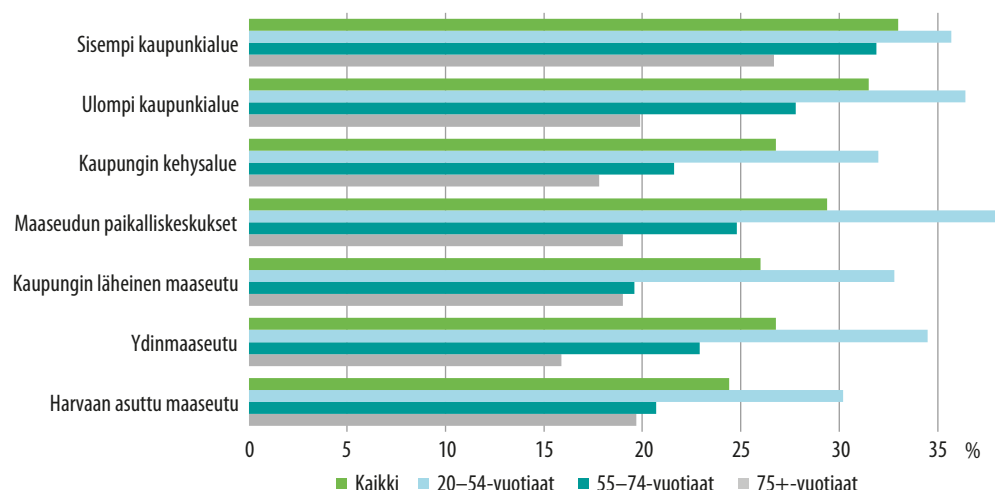

Pienillä paikkakunnilla verkosta ostetaan etenkin vaatteita ja kotitaloustarvikkeita. Maaseutumailla alueilla ostetaan kaupunkia enemmän huonekaluja, leluja, tekstiileitä, kodinkoneita ja autoiluun liittyviä tarvikkeita. Myös urheiluvälinekauppa on lisääntynyt pienillä paikkakunnilla. Kaupungeissa puolestaan hankitaan internetin kautta etenkin matkustamiseen liittyviä palveluja sekä teatterin, konserttien, elokuvien tai urheilutapahtumien pääsylippuja. Erot maaseutu- ja kaupunkialueiden välillä johtuvat siitä, että maaseudulla ei ole erikoistavarakauppoja ja laajan valikoiman kauppakeskuksia. Myös kulttuuri- ja urheilutapahtumia järjestetään enemmän kaupungeissa. Tavarakaupassa verkkokaupan tarjoamat logistiset edut ovat merkityksellisiä erityisesti pienimmille ja syrjäisille paikkakunnille. (Melkas 2014.)

Terveyspalvelut

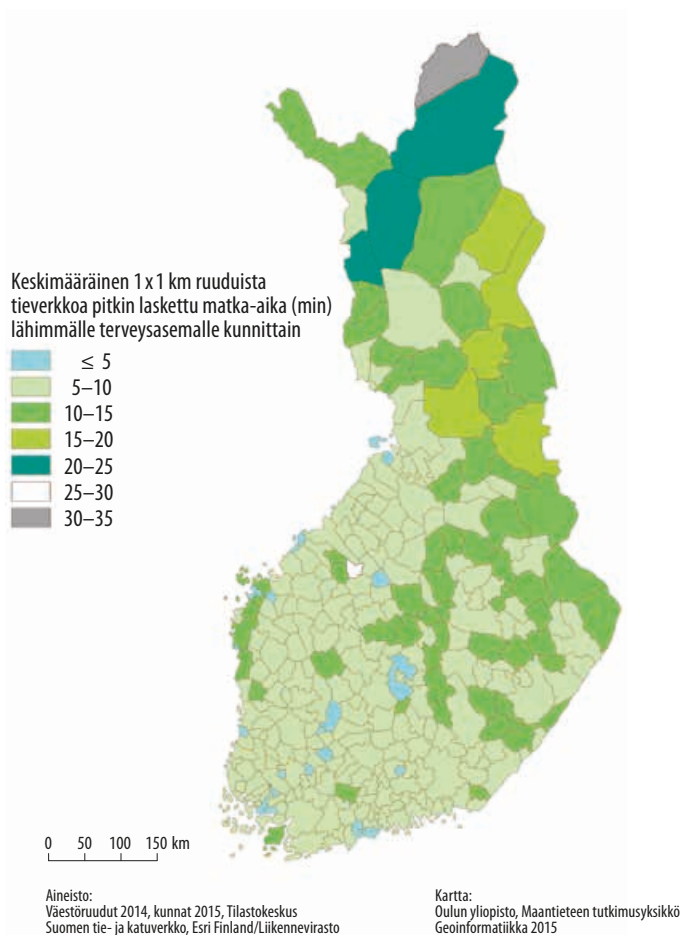
Suomessa on noin 160 terveyskeskusta, joilla on useita terveysasemia. Palveluverkko on suhteellisen kattava, sillä yli puolessa kaikista Suomen 745 taajamasta sijaitsee terveysasema. Lapissa on eniten sellaisia kuntia, joissa matka-aika tieverkkoa pitkin lähimmälle terveysasemalle on keskimäärin yli 15 minuuttia (Kartta 6). Myös apteekkipalvelut ovat helposti saavutettavissa koko maassa. (Lankila ym. 2016.) Kansalaisille suunnattujen hyvinvointikyselyjen mukaan pääosa väestöstä on tyytyväisiä terveyskeskusten lääkäripalveluihin ja on sitä mieltä, että he ovat saaneet palveluita riittävästi. Maaseudulla asuvat ovat kaupungeissa asuvia tyytyväisempiä saamiinsa palveluihin (Kuvio 7) (Saarsalmi ym. 2014). Tyytyväisimpiä ovat 75-vuotiaat tai sitä vanhemmat kansalaiset, jotka käyttävät eniten terveyspalveluja.

Kuvio 7. Väestö (%), joka ei ole saanut mielestään riittävästi terveyskeskuslääkärin palveluita aluetyypeittäin ja ikäryhmittäin. Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

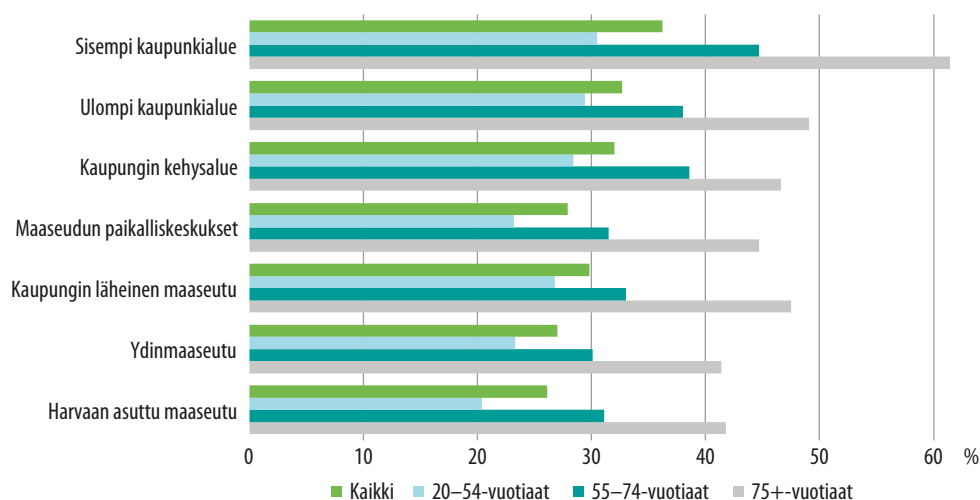
Väestöstä pääosa (96 prosenttia) asuu enintään tunnin ajomatkan päässä lähimmästä ympärivuorokautisesta lääkäripäivystyksestä. Ilta- ja viikonloppupäivystykseen on enintään tunnin ajomatka 99 prosentilla väestöstä. Näiden palveluiden saavutettavuudessa on kuitenkin huomattavia alueiden välisiä eroja. Lapissa 29 prosenttia ja Kainuussa 27 prosenttia väestöstä asuu yli tunnin matkan päässä ympärivuorokautisesta päivystyksestä. Kun sote-uudistuksen tuloksena laaja päivystys keskitetään 12 sairaalaan, saavutettavuus heikkenee varsinkin Kainuussa ja Keski-Pohjanmaalla. Näissä maakunnissa lähes koko väestö asuu yli 1,5 tunnin päässä laajan päivystyksen sairaalasta. Etelä-Savossa 94 prosenttia, Pohjanmaalla 82 prosenttia ja Kymenlaaksossa 63 prosenttia väestöstä asuu yli tunnin matkan päässä laajan päivystyksen sairaalasta. (Rehunen ym. 2016; Rusanen ym. 2016.)

Kartta 6. Väestön keskimääräinen matka-aika minuutteina tieverkkoa pitkin lähimmälle terveysasemalle 1 x 1 km ruuduilta laskettuna kunnittain 2015. Lähde: Lankila ym. 2016.

Yksityisiä terveyspalvelujen tarjoajia on eniten Uudellamaalla, Pirkanmaalla sekä Pohjois-Pohjanmaalla. Vähiten tarjontaa on Kainuussa ja Keski-Pohjanmaalla. Kaupungeissa tarjontaa on enemmän kuin maaseudulla. (Lankila ym. 2016.) Yksityisiä lääkäripalveluja myös käytetään eniten kaupungeissa, kaupunkien kehysalueilla ja kaupunkien läheisellä maaseudulla. Yksityisten lääkäripalvelujen kysyntään vaikuttavat tarjonnan lisäksi ikä ja tulotaso (Kuvio 8).

Kuvio 8. Vähintään kerran viimeksi kuluneen vuoden aikana yksityislääkäripalveluita käyttäneiden osuus (%) aluetyypeittäin ja ikäryhmittäin. Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

Koulutuspalvelut

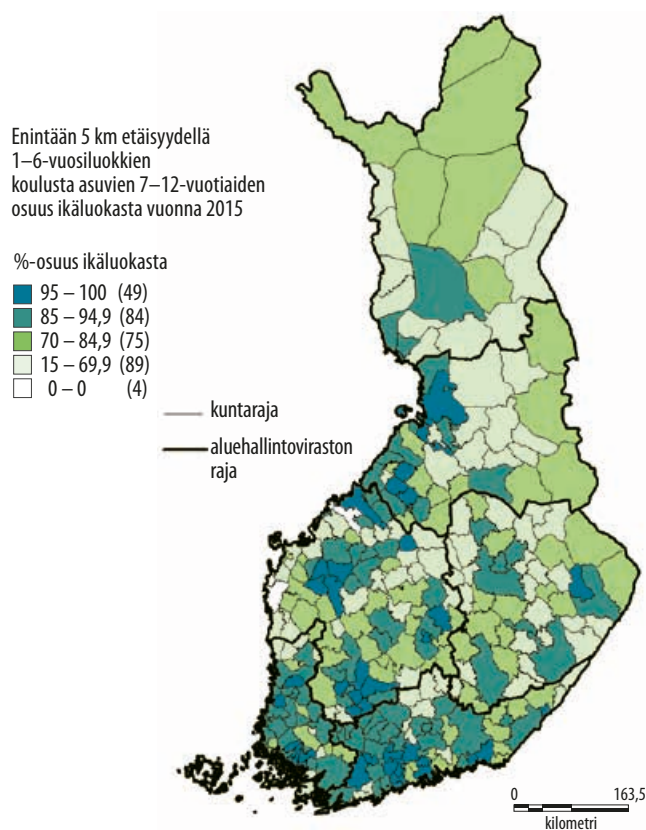
Perusopetuksen saavutettavuus on heikentynyt ajanjaksolla 2011–2015, kun kouluja on lakkautettu ja yhdistetty. Joka vuosi lakkautetaan keskimäärin 60 alakoulua. Kuntien väliset erot perusopetuksen saavutettavuudessa ovat suuria. Saavutettavuus on heikoin maaseutumaisissa kunnissa (Kartta 7). (Aluehallintovirasto 2015a.) Peruskoulujen lakkauttamiset eivät ole suoraan yhteydessä oppilasmäärien vähenemiseen, sillä osassa kunnista kouluja lakkautetaan vaikka oppilasmäärät ovat suhteellisen suuria. Vastaavasti väestöltään pienissä kunnissa voidaan päättää säilyttää kouluverkko ennallaan (Tantarimäki & Törhönen 2016). Kyläkoulujen lakkauttamiset heikentävät merkittävästi maaseutualueiden veto-voimaisuutta. Tämän katsauksen kansalaiskyselyyn vastanneet pitivät kyläkoulua luonnonläheisyyden ja turvallisuuden ohella eräänä tärkeimmistä maaseudun vertovoimaisuuteen vaikuttavista tekijöistä. (Sillanpää & Ålander 2017.)

Manner-Suomen noin 540 000 peruskoululaisesta 22 prosenttia oli vuonna 2015 kuljetusedun piirissä. Määrä on jonkin verran pienentynyt vuodesta 2011, sillä kuntien kuljetusetua koskevat kriteerit ovat tiukentuneet. Suhteellisesti vähiten koulukuljetuksia tarvitaan Etelä-Suomessa, jossa 17 prosenttia koululaisista on kuljetusedun piirissä. Eniten kuljettavia koululaisia on Itä-Suomessa (34 %) ja Lapissa (28 %). Muilla alueilla kuljetusetu kuuluu noin neljännekselle oppilaista. (Aluehallintovirasto 2015a.)

Vaikka perusopetuksen saavutettavuus turvataan periaatteessa kaikille, olisi saavutettavuutta kuitenkin syytä tarkastella myös sen perusteella, miten paljon koulumatkaan menee aikaa (Pöllänen 2016a; Tuuva-Hongisto ym. 2016). Alueiden väliset erot ovat tässä suuria ja kunnat suhtautuvat lasten ja nuorten kulkemisen ongelmiin eri tavoin. Myönteisiäkin esimerkkejä löytyy. Esimerkiksi Itä-Suomessa paikkakunnilla, joilla on tehty paljon petohavaintoja, riistanhoitoyhdistys on järjestänyt koululaisille maksuttomia ”petokyytejä” kotiovelta kouluun (Armila 2016).

Kartta 7. Perusopetuksen vuosiluokkien 1–6 saavutettavuus kunnittain 2015.

Lähde: Aluehallintovirasto 2015a.

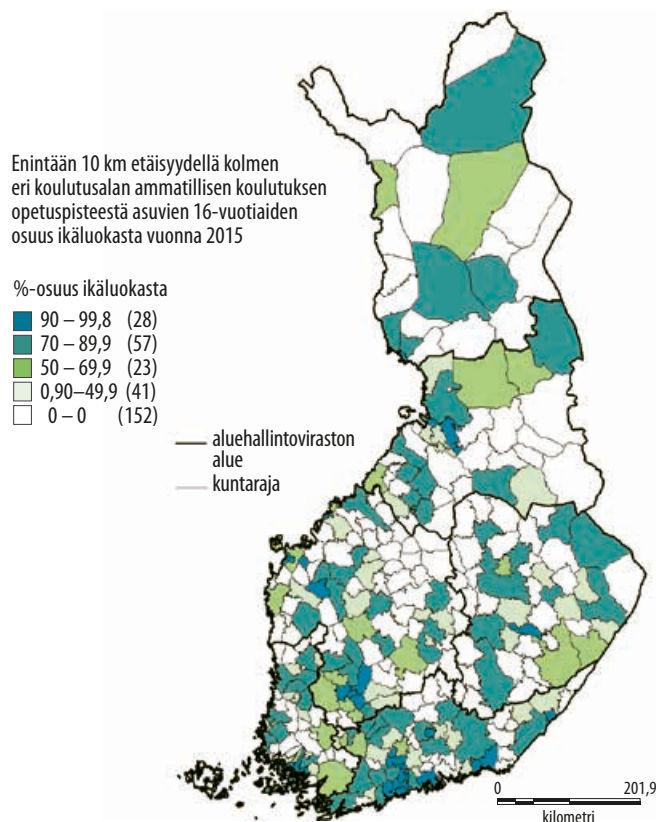

Toisen asteen koulutuksen (lukiot ja ammatillinen koulutus) saavutettavuus on niin ikään heikentynyt ajanjaksolla 2011–2015. Lukiokoulutus on ammatillista koulutusta paremmin saavutettavissa. Alueiden väliset erot ovat suuria, sillä Etelä-Suomessa lukiokoulutusta on tarjolla alle 10 kilometrin etäisyydellä 90 prosentille nuorista, mutta Itä-Suomessa vain 73 prosentille ja Lapissa 80 prosentille nuorista. Ammatillisen koulutuksen alueelliset saavutettavuuserot vaihtelevat Etelä-Suomen 88 prosentista Itä-Suomen 62 prosenttiin. (Aluehallintovirasto 2015b.) Myös valinnanmahdollisuudet ovat kaventuneet. Vähiten valinnanvaraa koulutusalojen suhteen on Itä-Suomen ja Lapin nuorilla (Kartta 8). Maaseutukatsauksen kansalaiskyselyyn vastanneet pitivät puutteita ammatillisen koulutuksen saatavuudessa eräänä maaseudun palvelutarjonnan ongelmakohtana (Sillanpää & Ålander 2017).

Harveneva ja kaventuva koulutustarjonta estävät koulutuksen tasa-arvotavoitteen saavuttamista ja vaikeuttavat etenkin reuna-alueilla asuvien nuorten kouluttautumista (Armila 2016). Toisen asteen opintoihin hakeutuvat joutuvat yhä useammin valitsemaan koulutus- alansa suppeasta tarjonnasta tai muuttamaan toiselle paikkakunnalle peruskoulun jälkeen (Armila 2016; Käyhkö 2016). Osa nuorista ei kuitenkaan ole valmis muuttamaan pois kotoa noin 16 vuoden iässä. Välivuodet kotona voivat puolestaan vaikuttaa kielteisesti opiskelu- valmiuksien kehittymiseen ja opiskelumotivaatioon. Alueelliset erot toisen asteen koulu- tusmahdollisuuksissa voivat siten vaikuttaa myöhemmin myös nuorten mahdollisuuksiin sijoittua työelämään. (Määttä & Määttä 2015.)

Kartta 8. Vähintään kolmen ammatillisen koulutusalan saavutettavuus.

Lähde: Aluehallintovirasto 2015b.

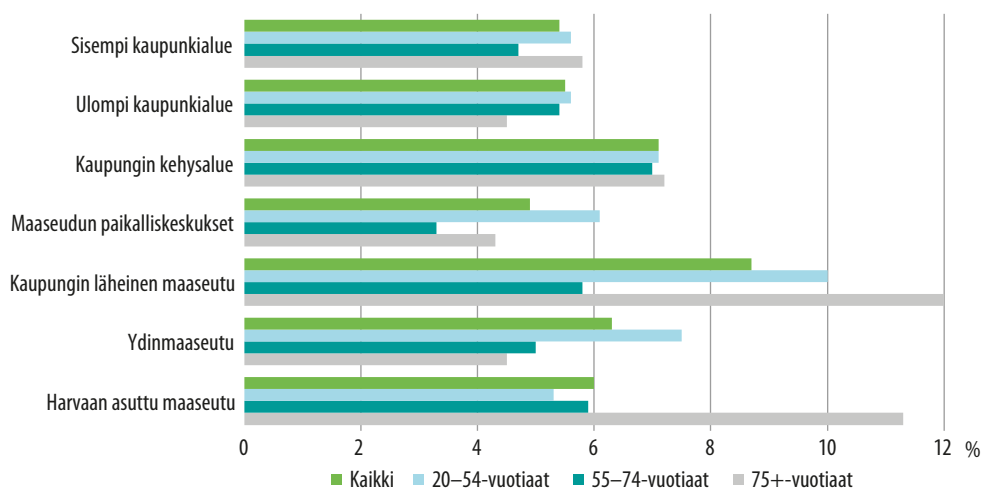
Kirjasto- ja kulttuuripalvelut

Uusimman maaseudun asukkaille suunnatun kansalaiskyselyn ja muiden tutkimusten mukaan pääosa erityyppisillä maaseutualueilla asuvista ja eri ikäisistä kansalaisista on tyytyväisiä kirjastopalveluiden saatavuuteen (Kaikkonen ym. 2014; Sillanpää & Ålander 2017). Maaseudulla asuvat ovat kaupungissa asuviin verrattuna hieman tyytymättömämpiä (Kuvio 9). Tyytymättömiä on suhteellisesti eniten kaupungin läheisellä maaseudulla sekä kaupungin kehysalueella. Eniten ongelmia kirjastopalvelujen saatavuudessa on kaupungin läheisellä maaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla asuvilla iäkkäillä, yli 75-vuotiailla kansalaisilla. Tyytyväisimpiä kirjastopalveluihin ollaan maaseudun paikalliskeskuksissa.

Maaseudulla tärkeän kirjastoautopalvelun saatavuudessa on alueellisia eroja. Palvelu toimii hyvin Lapissa, mutta etenkin Kainuussa on laajoja alueita vailla kirjastoja. Pysäkkien määrät ovat vähentyneet taajamien ulkopuolella. Kirjastoautoreittien karsiminen heikentää autottomien ikäihmisten ja lasten mahdollisuuksia saada kirjastopalveluja (Aluehallintovirasto 2015c). Uudellamaalla ja Pohjanmaalla asuvien alle 16-vuotiaiden on helpointa saada kirjastopalveluja. Vaikeinta se on Lapissa, Keski-Pohjanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla. Puutteita on

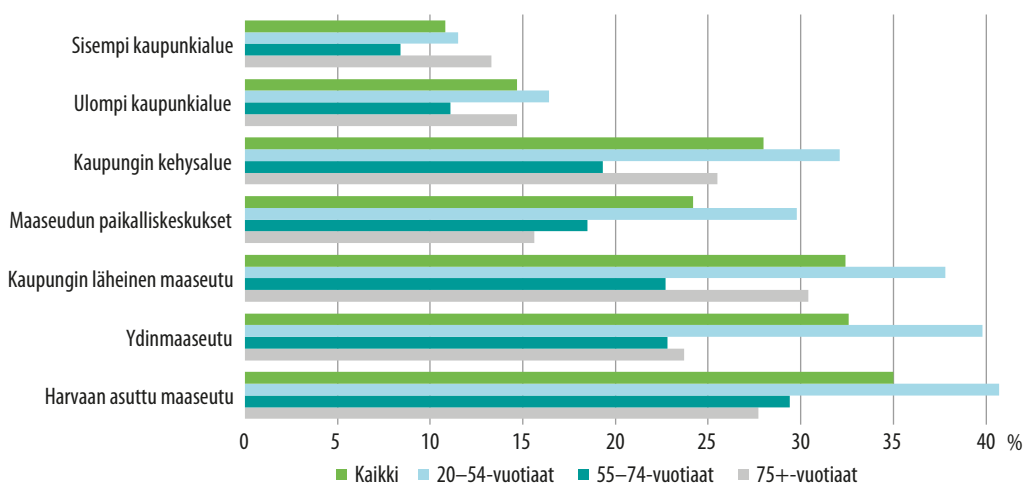
korvattu omatoimikirjastoilla ja sähköisillä palveluilla, mutta erityisesti lasten ja nuorten tapauksessa nämä eivät korvaa perinteistä palvelua. (Aluehallintovirasto 2015c.)

Kuvio 9. Väestö (%), joka ei ole saanut mielestään riittävästi kirjastopalveluita aluetyypeittäin ja ikäryhmittäin. Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

Maaseudulla asuvat ovat kaupungeissa asuvia selvästi tyytymättömämpiä kulttuuripalvelujen riittävyyteen (Kuvio 10). Harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla yli kolmasosa väestöstä, varsinkin työikäisistä, on tyytymätön kulttuuripalvelujen saatavuuteen. (Saarsalmi ym. 2014.) Paikalliskeskuksissa kulttuuritarjontaan ollaan hieman tyytyväisempiä.

Kuvio 10. Väestö (%), joka ei ole saanut mielestään riittävästi kulttuuripalveluita aluetyypeittäin ja ikäryhmittäin. Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

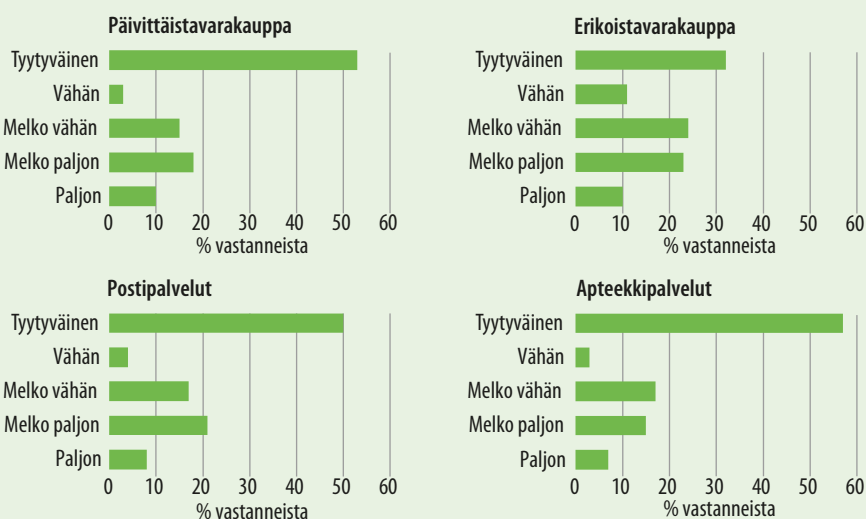

TYTYTYVÄISYYS PALVELUIHIIN

Smart Countryside -hankkeessa selvitettiin vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden tyytyväisyyttä maaseudun palveluihin Pohjois-Karjalassa, Varsinais-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla (Antikainen ym. 2017).

Yli puolet kyselyyn vastanneista (n= 261) on tyytyväisiä päivittäistavarakauppojen, apteekin ja postin palveluihin. Eniten puutteita nähdään erikoistavaroiden tarjonnassa.

Kuvio 11. Tyytyväisyys palveluihin ja lisätarve palveluille. Lähde: Antikainen ym. 2017.

Sairaanhoitajan ja lääkärin vastaanotot vastaavat tarpeita melko hyvin. Ensihoitoon ja päivystykseen ei sen sijaan olla tyytyväisiä pitkien välimatkojen ja huonosti sopivien aukioloaikojen vuoksi. Myös hammashoidossa on suuria puutteita. Kyselyllä kartoitettiin asukkaiden kiinnostusta uudentyyppisiin palveluihin. Sähköisille hyvinvointi- ja terveyspalveluille on jonkin verran kysyntää etenkin nuorempien vastaajien keskuudessa. Noin kolmannes vastaajista on kiinnostunut käyttämään kodin lähelle pysähtyvää terveysbussia, ja vähintään kerran viikossa avoinna oleva terveys- ja hyvinvointipisteestä on kiinnostunut noin 40 prosenttia. Vastaajien mukaan liikkuviin terveyspalveluihin voisivat sisältyä terveydenhoitajan

vastaanotto, laboratoriokokeiden otto ja terveysneuvontaa. Osa vastaajista on myös sitä mieltä, että pienemmät vaivat voisi hoitaa esimerkiksi Skypen välityksellä lääkärin tai hoitajan kanssa.

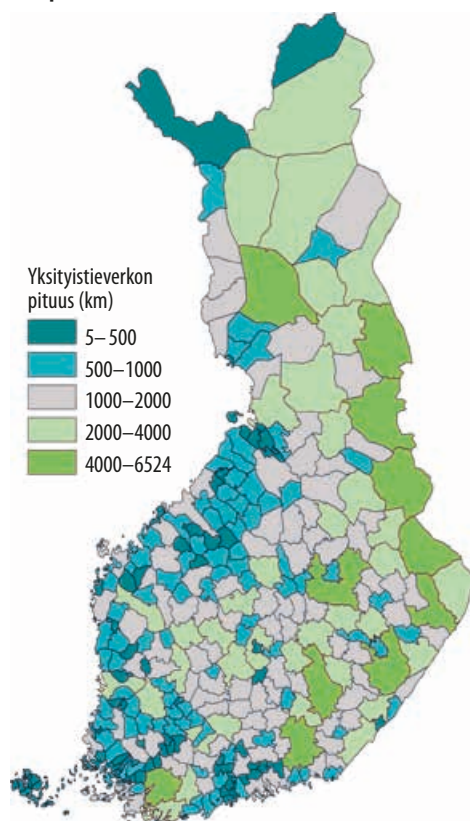
Suurin osa vastaajista on tyytyväisiä nykyiseen vapaa-ajan palveluiden tarjontaan. Eniten kaivataan lisää kulttuuri-, kahvila- ja ravintolapalveluja. Kyselyyn vastanneiden mukaan sujuva arki maaseudulla edellyttää oman auton omistamista. Julkista liikennettä ei joko ole tai vuorovälit ovat liian harvoja. Kimppakyytejä hyödynsi vain muutama prosentti vastaajista. Melkein puolet vastaajista olisi kuitenkin kiinnostunut hyödyntämään kimppakyytejä asiointi-, ostos- ja työmatkoilla.

4.2 Infrastruktuuri sujuvan arjen perusedellytyksenä

Tiet, sähkö ja vesi

Perusinfrastruktuurin – ml. tieverkko, vesi- viemäri- ja sähköhuolto sekä tietoliikenne-yhteydet – toimivuus on maaseudun elinvoimaisuuden näkökulmasta tärkeää. Maaseutukatsausten kansalaiskyselyihin vastanneet kritisoivat varsinkin maaseudun tieverkon heikkoa kuntoa (Ponnikas ym. 2011 ja 2014; Sillanpää & Ålander 2017). Teiden kunto on on heikentynyt viime vuosina entisestään, mistä kertoo se, että aiempaa suurempi osa maaseudun asukkaista on tyytymättömiä tiestöön (Sillanpää & Ålander 2017). Väen väheneminen pienentää liikennevirtoja, mutta ei vähennä liikkumistarvetta, joka päinvastoin kasvaa työpaikkojen ja palvelujen keskittymisen myötä. Tieverkko on välttämätön maatilojen ja muiden yritysten toiminnan kannalta. Pysyvän väestön lisäksi maaseudun tiestöä käyttävät monipaikkaiset asukkaat ja matkailijat.

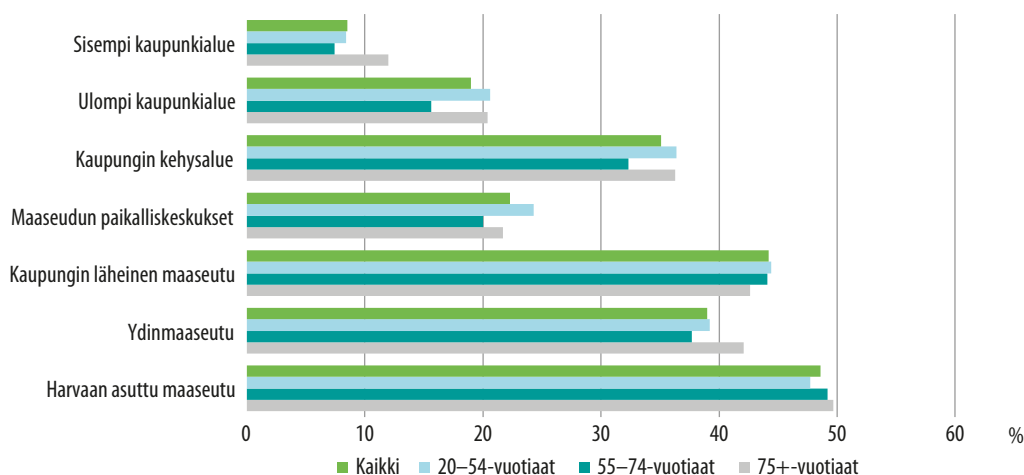
Kartta 9. Yksityistieverkon pituus (km) kunnittain 2014. Lähde: Suomen ympäristökeskus 2016.

Merkittävä osa tienpidon voimavaroista kohdistuu kaupunkiseuduille ja vilkkaasti liikennöidyille väylille. Vähäliikenteisiä yleisiä teitä on paljon Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä myös Keski-Suomessa (Liikennevirasto 2017). Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla on paljon tiestöä ja yksityisteitä (Kartta 9). Myös yksityisteiden kunto on heikentynyt, sillä rahoitus on niukkaa ja tienpito hajanaista. (Tietilasto 2016; Lehtola 2007.)

Huonot julkiset liikenneyhteydet haittaavat arkea enemmän maaseudulla kuin kaupunki-alueilla. Joukkoliikennepalvelujen heikko taso tarkoittaa maaseudulla riippuvuutta yksityisautoilusta. Liikkuminen julkisilla liikennevälineillä koetaan kuitenkin hankalammaksi kaupungin läheisellä maaseudulla kuin ydinmaaseudulla tai maaseudun paikalliskeskuksissa (Kuvio 12). Huonot yhteydet haittaavat eniten arjen sujuvuutta harvaan asutulla maaseudulla. Palveluasioinnissa on erityisiä haasteita autottomilla asutokunnilla, joita on maaseudulla noin 144 000 (19 %). (Antikainen ym. 2017.) Maaseutukatsauksen kansalaiskyselyn mukaan tyytymättömyys maaseudun julkiseen liikenteeseen on kasvanut 2000-luvun alusta 20 prosentilla (Sillanpää & Ålander 2017).

Kuvio 12. Eri ikäryhmiin kuuluvat, joita huonot julkiset liikenneyhteydet haittaavat vähintään jonkin verran aluetyypeittäin (%). Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

Sähköverkkojen toimintavarmuus ja sähkön laatu ovat ensiarvoisen tärkeitä koko yhteiskunnan toiminnan kannalta. Taajama- ja haja-asutusalueilla vuosittaiset sähkönjakelun keskeytysmäärät ja -ajat ovat tyypillisesti suurempia kuin kaupungeissa. Erityisesti haja-asutusalueiden johdot ovat alttiita erilaisille luonnonilmiöille ja vikojen korjaaminen voi etäisyyksien vuoksi olla hidasta. Suuret vuosittaiset vaihtelut sähkön jakelun keskeytysmäärissä johtuvat poikkeuksellisen voimakkaista myrskyistä tai lumikuormista. Erityisesti haja-asutusalueilla sähkökatkojen riskit ovat kaupunkialueita suurempia johtuen sähköverkon rakenne-eroista (kaupungeissa maakaapelointi ja haja-asutusalueella ilmajohtoverkot). (Energiavirasto 2015.)

Vuosina 2010 ja 2011 esiintyneiden rajuilmojen jälkeen on korostettu maakaapeloinnin merkitystä sähköverkkojen toimitusvarmuutta parantavana tekijänä. Lisäksi verkkoyhtiöitä on ohjattu maakaapeloinnin lisäämiseen lainsäädännöllä (sähkömarkkinalaki 2013). Maakaapelointi ei kuitenkaan ole kaikissa tilanteissa kustannustehokkain tai soveltuvin keino

lisätä sähkön toimitusvarmuutta. Maaseutumaisilla alueilla muita keinoja toimitusvarmuuden vahvistamiseen ovat ilmajohtojen siirtäminen teiden varteen, ennakoiva kunnossapito sekä tehostettu vian korjaus. (Energiavirasto 2015; Energiamarkkinavirasto 2011.)

Vesihuollon järjestämisessä kunnilla on keskeinen rooli. Kaikilla Suomen kunnilla on oma tai useamman kunnan yhteisesti omistama vesihuoltolaitos, joka huolehtii ainakin asema-kaavoitetun alueen vesihuollosta. Lisäksi Suomessa on yksityisiä osakkaidensa omistamia vesiosuuskuntia. Ne toimivat pääosin asemakaava-alueiden ulkopuolisilla alueilla ja täydentävät siten kunnallisen vesihuoltolaitoksen tarjoamia keskitettyjä vesihuoltopalveluja. Suomessa on noin 1 500 vesihuoltolaitosta, joista 400 on kuntien omistamia vesihuoltolaitoksia ja loput 1 100 vesiosuuskuntia. Vesiosuuskuntien määrä vaihtelee alueittain; osassa kuntia vesiosuuskuntia voi olla kymmeniä, toisissa ei yhtään. Tiheästi asutuilla alueilla vesihuoltopalvelut on hoidettu keskitetysti, mutta harvaan asutuilla alueilla käytetään yleensä kiinteistökohtaisia vesihuoltojärjestelmiä. (Luukkonen 2013.)

Uusia vesiosuuskuntia perustetaan edelleen, kun viemäriverkostoja laajennetaan haja-asutusalueilla ja kaupunkien läheiselle maaseudulle uuden jätevesiasetuksen velvoitteiden täyttämiseksi. Vesihuollon järjestämiseen tuovat lisähaasteita toimintaympäristön muutokset kuten lainsäädännön muuttuminen uusine velvoitteineen, yleinen taloustilanne, infrastruktuurin vanheneminen, kuntaliitokset sekä väestön muutto taajamiin. (Luukkonen 2013.) Haja-asutuksen jätevesisääntely on ollut uudistusten ja kiistan kohteena 2000-luvulla. Vuonna 2004 voimaan tulleet jätevesien käsittelyn tiukat vaatimukset aiheuttivat maaseudulla hämmennystä ja säädöstä pidettiin kohtuuttomana. Asetusta muutettiin vuonna 2011 pidentämällä siirtymäkautta. Huhtikuussa 2017 voimaan tullessa laissa helpotettiin erityisesti kuivan maan, yli 100 metrin etäisyydellä vesistöä sijaitsevien, kiinteistöjen veloitetta uudistaa jäteveden puhdistus (Laki 19/2017, Suomen säädöskokoelma). Laissa kohtuullistettiin eri tavoin jätevesiasetusta joustamalla jätevesiremonttien aikatauluista.

Tietoliikenneyhteydet

Perusinfrastruktuuriin kuuluu tie-, vesi- ja sähköliittymien lisäksi laajakaistayhteys. Sen puuttuminen tai epäluotettava toiminta vaikuttaa alueen elinvoimaisuuteen, turvallisuuteen ja arjen sujuvuuteen (Pyykönen & Lehtonen 2016). Toimivat tietoliikenneyhteydet ovat tärkeitä sekä yksilöiden että yritysten toiminnan kannalta, sillä viranomaiset siirtävät palveluja verkkoon, ja sähköinen asiointi on jo yleistä. (Sisäministeriö 2014.) Tuleva sote-uudistus perustuu osin palvelujen digitalisaatioon, mikä puolestaan edellyttää kattavaa ja luotettavasti toimivaa tietoliikenneinfrastruktuuria.

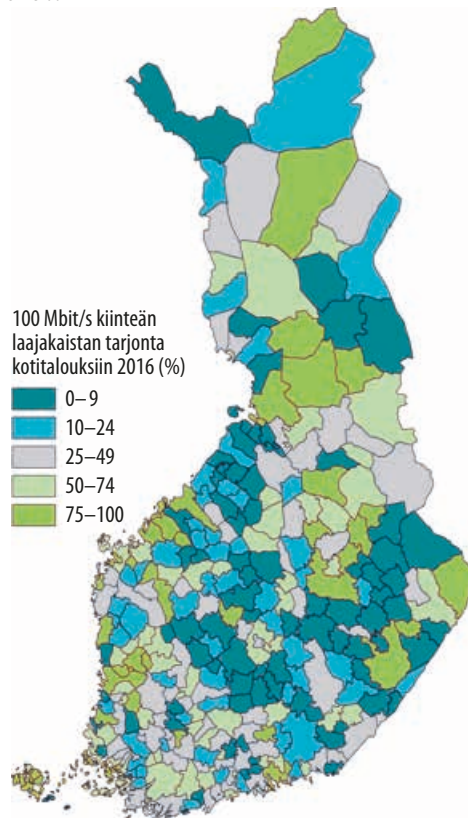
Valtioneuvosto teki vuonna 2008 periaatepäätöksen maaseudun laajakaistayhteyksien parantamisesta. Tavoitteeksi asetettiin, että vuoden 2015 loppuun mennessä lähes kaikil-

la (99 %) on 100 Mbit/s nopeudella toimiva laajakaistayhteys enintään kahden kilometrin päässä kotoa tai yrityksestä. Tavoite on toteutunut parhaiten Pohjanmaan maakunnassa, jossa noin 75 prosenttiin kotitalouksista on saatavilla 100 megan laajakaistaliittymä. Saatavuus on hyvä myös Päijät-Hämeessä (70 %), Satakunnassa (68 %) ja Kainuussa (66 %). Valokuituverkon rakentaminen on lisännyt nopean laajakaistayhteyden saatavuutta monissa syrjäisemmissäkin kunnissa. (Viestintävirasto 2016b.) (Kartta 10).

Laajakaistan saatavuutta haja-asutusalueilla on tuettu Nopea laajakaista -hankkeella, joka käynnistyi vuonna 2008. Tavoitteena on ollut varmistaa nopean verkon rakentaminen valtion tuella alueilla, joilla kaupallista tarjontaa ei todennäköisesti tule olemaan. Valtion, EU:n ja kuntien tukema valokuituverkon rakentaminen on suunnattu maantieteellisesti syrjäisimpien alueiden yhteyksien saatavuuden parantamiseen. Tukikelpoiset alueet on nimetty markkinatutkimusten perusteella ja viestintä- ja liikenneministeriön asetuksella. Eniten tukea valokuituverkon rakentamiseen on käytetty Lapissa, Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla (Viestintävirasto 2016a).

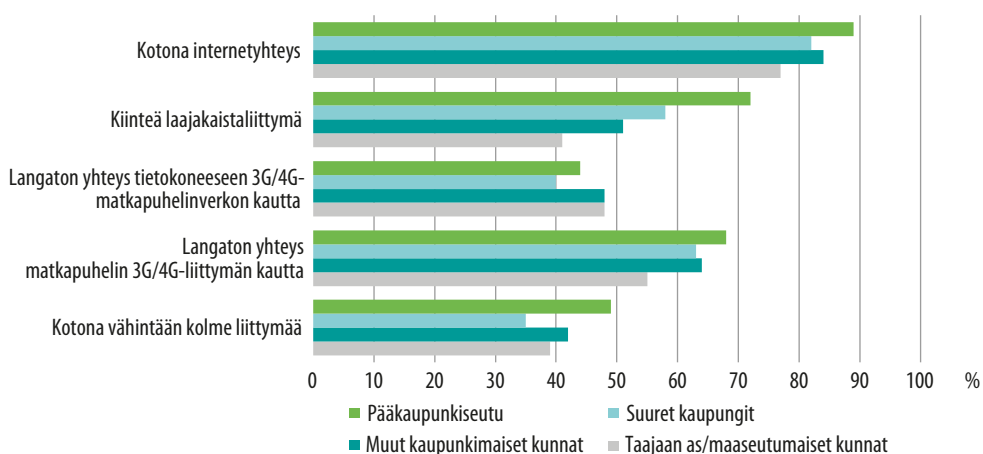
Kartta 10. 100 megan kiinteän laajakaistan kuntakohtainen tarjonta (2015 kuntajako).

Lähde: Viestintävirasto 2016b.

Maaseutumaisten tai taajaan asuttujen kuntien asukkaista 77 prosentilla, kaupunkien asukkaista yli 80 prosentilla ja pääkaupunkiseudulla 88 prosentilla on kotona internet-yhteys (Kuvio 13). Maaseudulla ollaan kuitenkin kaupunkiseutuja huomattavasti useammin toiminnaltaan epävarmempien langattomien yhteyksien varassa. Epäluotettava mobiili-internetyhteys hankitaan maaseudulla kaupunkiseutuja useammin siitä syystä, ettei muita yhteyksiä ole saatavilla (Viestintävirasto 2016c). Nopeat kiinteät yhteydet puuttuvat juuri sellaisilta alueilta, joilla niistä olisi eniten hyötyä sijaintihaitan vähentämisessä (Pyykönen & Lehtonen 2016). Langattomat yhteydet eivät ole riittäviä monien palvelujen järjestämisessä (Honkaniemi & Luoto 2017). Esimerkiksi etähoiva- ja etälääkäripalvelujen käyttö kotoa käsin edellyttävät kiinteää laajakaistayhteyttä (Neittaanmäki & Lehto 2014).

Kuvio 13. Kotitalouksien internetyhteydet asuinpaikan kaupunkimaisuuden mukaan (% kotitalouksista). Lähde: Tilastokeskus 2015.

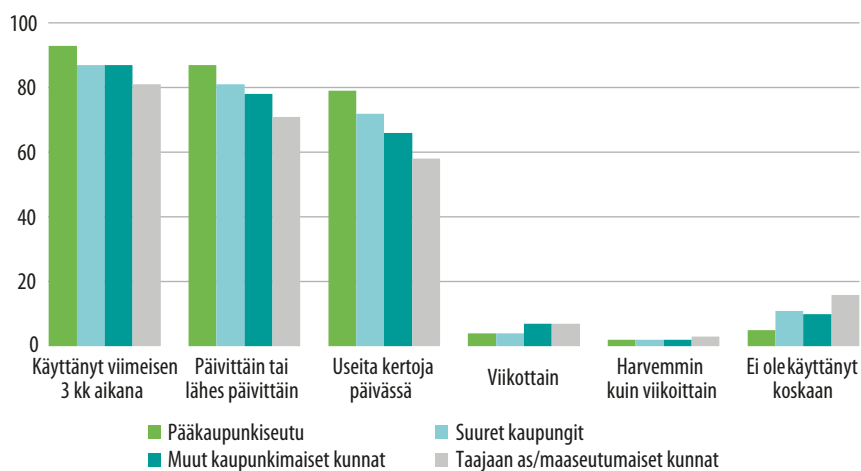
Internetin ja sähköisten palvelujen käyttö

Maaseutumaisten tai taajaan asuttujen kuntien väestöstä 81 prosenttia käyttää internetiä. Lähes 60 prosenttia käyttää sitä useita kertoja päivässä (Kuvio 14). Eniten internetiä käytetään pääkaupunkiseudulla. Erot muiden kaupunkimaisten kuntien ja maaseudun välillä eivät ole suuria. Käyttäjien osuus on kasvussa enää vain vanhemmissa ikäryhmissä. Lähes kaikilla alle 55-vuotiailla on jo netti käytössä.

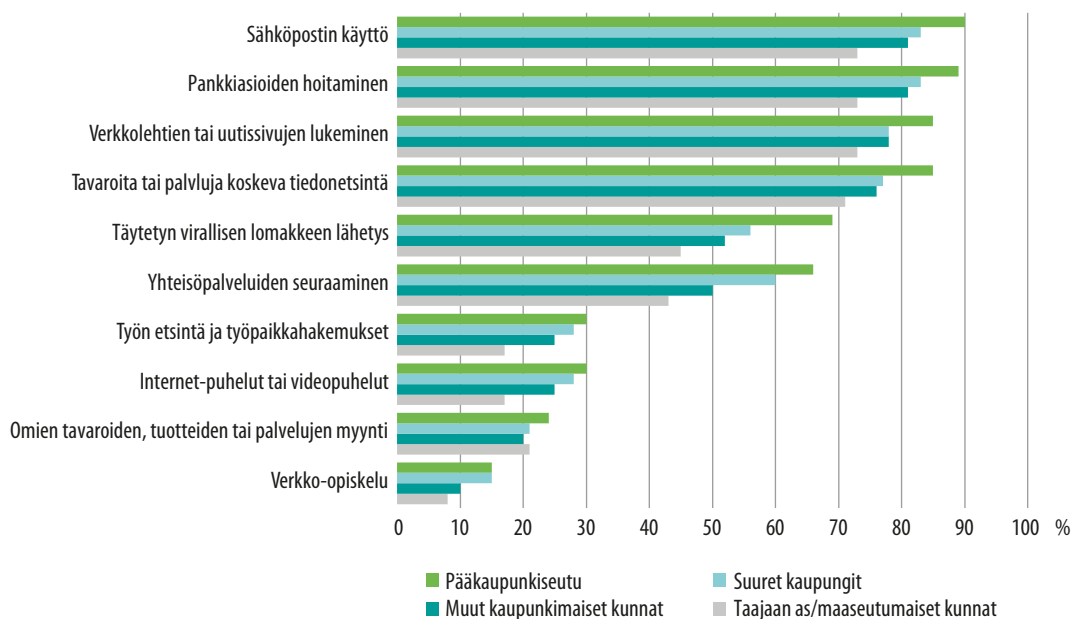
Sekä maaseudulla että kaupungeissa internetiä käytetään yleisimmin viestintään, asioiden hoitoon sekä medioiden seuraamiseen (Kuvio 15). Sähköpostia tai verkkopankkia on viimeisten kolmen kuukauden aikana käyttänyt 73 prosenttia taajaan asuttujen tai maaseutumaisten kuntien väestöstä. Kaupungeissa yli 80 prosenttia ja pääkaupunkiseudulla noin 90 prosenttia väestöstä käyttää verkkopankkia ja sähköpostia. Maaseutualueiden ja

pääkaupunkiseudun väliset erot internetin käytössä ovat suurimmat yhteisöpalvelujen seuraamisessa ja täytetyn virallisen lomakkeen lähettämässä. Internetin käyttö omien tavaroiden, tuotteiden tai palvelujen myyntiin on yhtä yleistä maaseudulla ja kaupungeissa.

Kuvio 14. Internetin käyttö ja käytön tiheys asuinpaikan kaupunkimaisuuden mukaan 2015
(% väestöstä) Lähde: Tilastokeskus 2015.

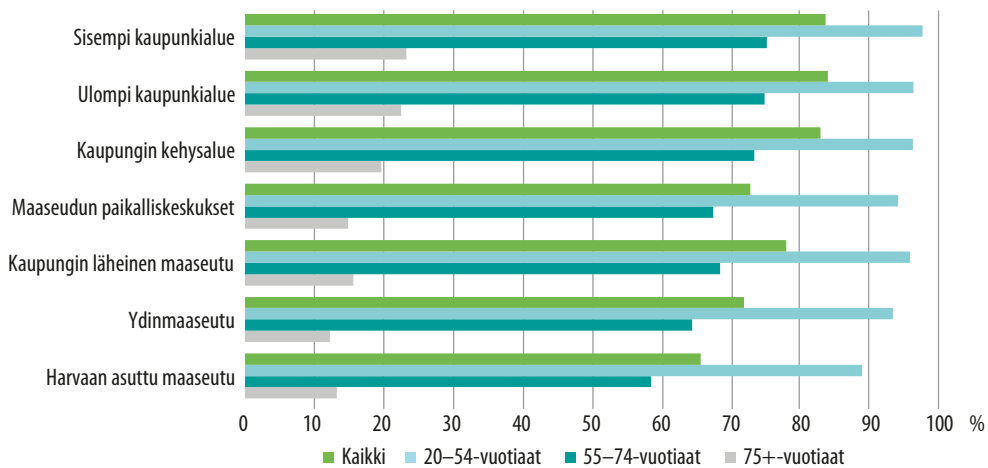

Kuvio 15. Internetin käyttötarkoitus asuinpaikan kaupunkimaisuuden mukaan 2015.
(% väestöstä) Lähde: Tilastokeskus 2015.

Ikäryhmien väliset erot sähköisessä asiointissa ovat merkittävät sekä maaseudulla että kaupungeissa. Yli 75-vuotiaat asioivat vähiten ja 20–54-vuotiaat eniten (Kuvio 16). Ahkerimmin sähköisesti asioivat sisemmän kaupunkialueen 20–54-vuotiaat kansalaiset (97 prosenttia). Myös harvaan asutulla maaseudulla tähän ikäluokkaan kuuluvista noin 88 prosenttia käyttää internetiä sähköiseen asiointiin.

Kuvio 16. Internetiä sähköiseen asiointiin käyttävien osuus (%) aluetyypeittäin ja ikäryhmittäin.
Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

MAASEUDUN DIGITAALINEN PÄÄOMA

Smart Countryside-hankkeessa selvitettiin digitaalista pääomaa asukaskyselyllä, joka toteutettiin Pohjois-Karjalassa Keski-Karjalan seudulla. Noin neljä viidestä maaseudun asukkaasta käyttää tietokonetta. Tietokone on suosituin tietotekninen laite kaikissa ikäryhmissä. Myös yli 65-vuotiaista kaksi kolmasosaa käyttää tietokonetta. Tablet-laitteita käyttävät alle 50-vuotiaat. Älypuhelin on korvannut perinteisen puhelimen nuorten ikäluokkien viestintävälineenä. Tietoliikenneyhteydet tukeutuvat maaseutualueilla laajakaistaan mobiiliratkaisilla. Pelkkää kiinteää yhteyttä

käyttäviä nuoria ei ole juuri lainkaan ja vanhemmissakin ikäryhmissä vain joka kymmenennellä on pelkästään kiinteä laajakaistayhteys. Sekä kiinteä- että mobiililaajakaista on käytössä yhdellä kymmenestä. (Antikainen ym. 2017.)

Digitaalisten viestintälaitteiden käyttö-tarkoitukset ovat erilaiset eri ikäryhmissä. Nuoret käyttävät paljon sosiaalista mediaa, lähettävät pikaviestejä, kuuntelevat musiikkia ja käyttävät muita viihdepalveluja toisin kuin vanhempiin ikäryhmiin kuuluvat. Pankkiasioiden hoitamisessa, tekstiviesti-

viestinnässä tai tiedonhausta internetistä ikäryhmittäiset erot ovat vähäiset.

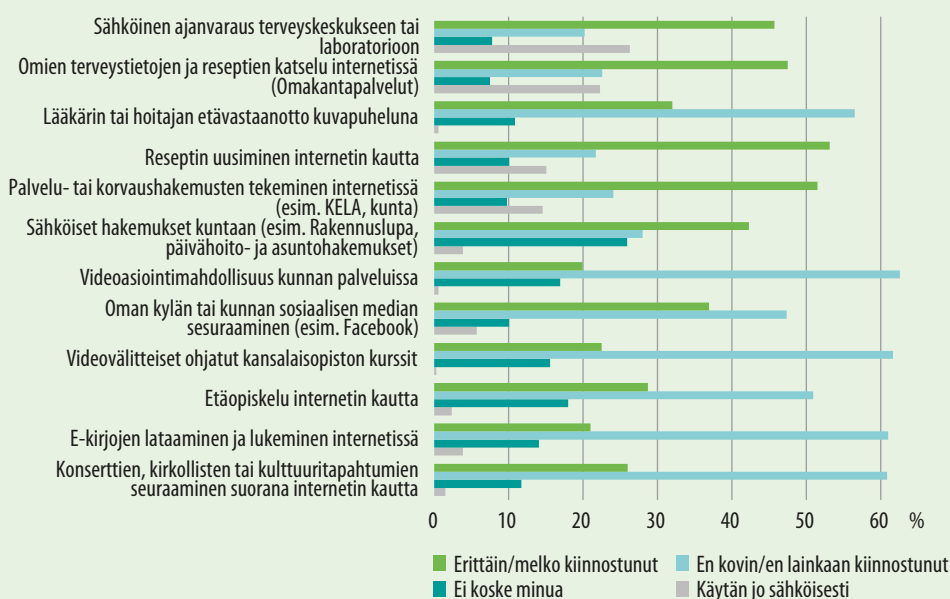
Myös digiosaaminen ja osaamisen vahvistamisen tarpeet ovat iän mukaan eriytyneitä. Yli 50-vuotiaista lähes jokainen kokee tarvitsevänsä digiosaamisen vahvistamista. Lisäosaamista tarvitaan perusosaamisen kehittämiseen, kuten laitteiden, ohjelmiston ja sovellusten käyttöön. Selvästi vahvimaksi digiosaamisensa arvioivat 15–29-vuotiaat. Heistä vajaa kolmannes katsoo tarpeelliseksi vahvistaa osaamistaan, erityisesti pilvipalvelujen käytössä, tietoturva-asioissa ja tunnistautumisen sekä ohjelmistojen ja sovellusten lataamisessa ja päivittämisessä.

Tietoliikenneyhteyksien heikkous on tärkein sähköisten välineiden käyttöä rajoittava este. Lähes puolet vastaajista pitää sitä netin käyttöä rajoittavana tekijänä. Yhteysongelmat koskevat koko Keski-Karjalan seutua

sekä taajamissa että haja-asutusalueilla. Vain valokuituyhteyden vaikutusalueilla yhteysongelmia on vähemmän. Keskeisiä esteitä ovat myös koetut tai otaksut sähköisten palvelujen käytön edellyttämät rekisteröitymisen ja tunnistautumisen hankaluudet sekä oman digiosaamisen heikkous. Asennoitumiseen liittyvät seikat eivät ole tärkeitä esteitä. Noin joka viides vastaaja ilmoittaa pärjäävänsä hyvin ilman tietotekniikkaa ja sähköisiä ratkaisuja. Noin joka kuudes ei halua käyttää sähköisiä palveluja tai välineitä. He ovat lähes poikkeuksetta yli 50-vuotiaita.

Maaseudun asukkaita kiinnostaa sähköisten palvelujen käytön lisääminen (Kuvio 17). Reseptien uusiminen ja ajan varaaminen terveysasemalle sähköisesti herättävät eniten mielenkiintoa. Myös erilaisten hakemusten laadinnassa ja omien terveys-tietojen seuraamisessa digitaalisuus koetaan kiinnostavaksi mahdollisuudeksi. (Antikainen ym. 2017).

Kuvio 17. Maaseudun asukkaiden sähköisten palvelujen käyttö ja kiinnostus niiden käyttöönottoon, % vastanneista (n=331–346).

4.3 Turvallisuus maaseudulla

Pelastuslaitoksen toiminta-alueittain tarkasteluna avunsaantiajan mediaani oli vuonna 2015 lyhin Keski-Pohjanmaalla (13:10 min), Helsingissä (13:28 min) ja Keski-Uudellamaalla (13:28 min). Pisimmät avunsaantiajat olivat Lapissa (18:08 min), Kainuussa (18:04 min), Etelä-Savossa (17:32 min) ja Pohjois-Karjalassa (17:12 min). Avunsaantiajan alueellisten mediaanien perusteella on kuitenkin vaikea arvioida erityisesti harvaan asuttujen alueiden turvallisuutta. Harvaa asutusta löytyy lähes joka puolella Suomea.

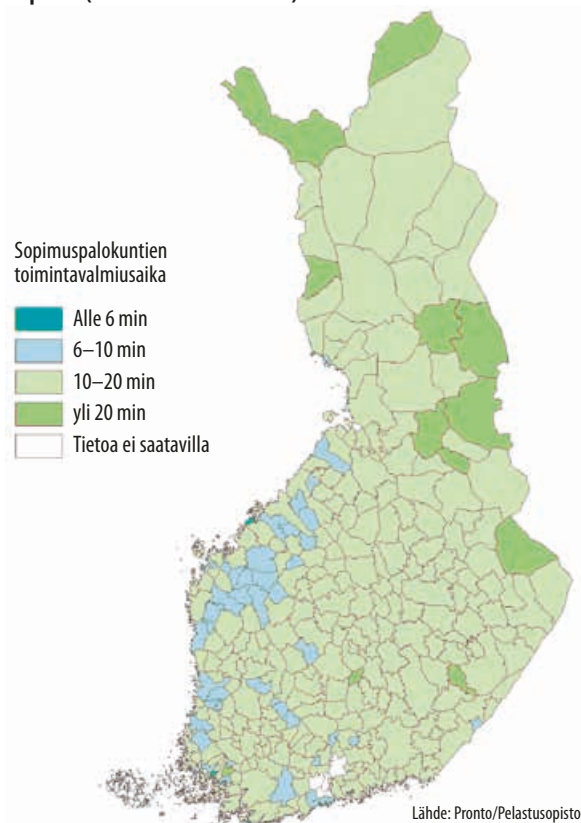
Viranomaisten määrä ja palvelut harvaan asutuilla alueilla ovat vähentyneet ja keskittyneet. Hälytystehtäviä on määrällisesti eniten siellä missä on paljon ihmisiä, ts. eteläisessä Suomessa, etenkin pääkaupunkiseudulla. Hälytyksistä noin neljäsosa tapahtui harvaan asutulla alueella. Suurin osa näistä hälytyksistä on ensivastetehtäviä. Kun hälytystehtävien määrä suhteutetaan 1 000 asukasta kohden, eniten tehtäviä on Lapissa, Pohjanmaalla ja Pohjois-Karjalassa. Viranomaisten toiminnan tehostaminen on usein johtanut siihen, että palvelupisteet, joissa on vain vähän asiakkaita, on lopetettu. Harvaan asutuilla alueilla viranomaisyhteistyön merkitys korostuu, ja niillä onkin kehitetty yhteistoimintamenettelyjä viranomaisten kesken ja järjestöjen kanssa. Tavoitteena on, että ensimmäisenä paikalle saapunut viranomainen osaa toimia riippumatta siitä, mitä viranomaista hän edustaa. (Sisäministeriö 2014.)

Syrjäalueella ensimmäisenä apuun ennättävä voi olla rajavartija. Ensivastetehtäviin on koulutettu rajavartioston henkilöstöä esimerkiksi Pohjois-Karjalan alueen neljällä asemalla, Kainuun Vartiuksen raja-asemalla sekä Lapissa kahdella raja-asemalla (Yle 2017). Rajavartiolaituksen merkitys ihmisten turvallisuudelle ja turvallisuuspalvelujen saatavuudelle on erityisen suuri saariston harvaan asutuilla alueilla. Rajavartiolaitos on saaristossa merkittävin 24/7-periaatteella toimiva turvallisuusviranomainen ja käytännössä ainoa ympärivuorokautiseen valvontaan ja vaikuttamiseen kykenevä lainvalvontaviranomainen. (Sisäministeriö 2014.)

Harvaan asutuilla alueilla sivutoimisten palokuntien ja yhdistelmäyksiköiden rooli on suuri. Vakinaiset palokunnat hoitavat suurimman osan tehtävistä, mutta sopimuspalokunnat ovat mukana noin joka toisessa pelastustehtävässä. (Sisäministeriö 2014.) Eräissä Pohjois- ja Itä-Suomen kunnista sopimuspalokuntien keskimääräinen toimintavalmiusaika on yli 20 minuuttia (Kartta 11). Myös poliisin toimintavalmiudessa on suuria alueittaisia eroja; harvaan asutuilla alueilla avun saaminen on hidasta. Lapissa syrjäseuduilla asuvat joutu- maan odottamaan apua jopa tuntikausia. Itä-Suomessa toimintavalmiusajat ovat taajama-alueilla lähellä valtakunnallista keskiarvoa, mutta pienten ja syrjäisten kuntien keskimääräiset valmiusajat ovat tunnin luokkaa. Myös esimerkiksi Varsinais-Suomen poliisilaitoksen alueella on kuntia, joiden toimintavalmiusajat ovat syrjäisen sijainnin takia pitkiä. (Aluehallintovirastojen arvointiraportit peruspalvelujen tilasta 2011 ja 2015; Sisäministeriö 2014.)

Kartta 11. Sopimuspalokuntien toimintavalmiusaika (min) (A71) vuonna 2012.

Lähde: Pronto/Pelastusopisto (Sisäministeriö 2014).

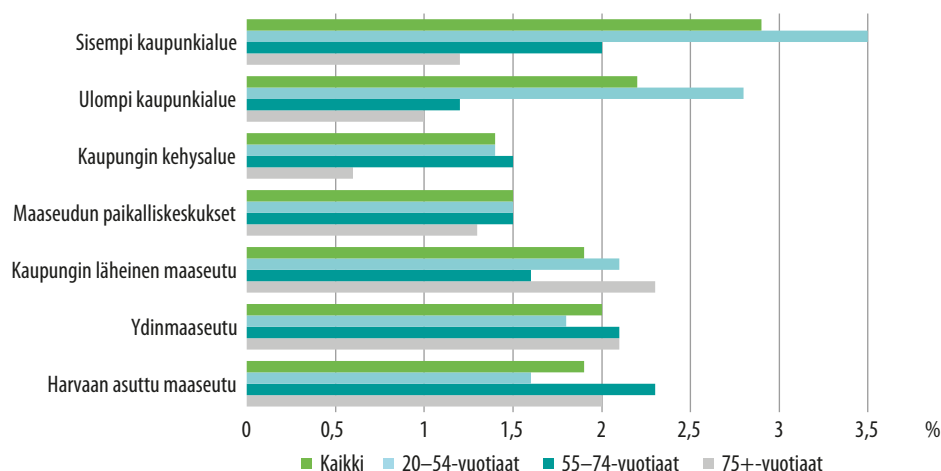

Kuntien koon suurentuessa ja viranomaisten toiminnan keskittyessä taajamiin kylien omaehtoisen turvallisuustyön merkitys lisääntyy. Paikallista turvallisuussuunnittelua on tehty koko maassa vuodesta 1999 lähtien. Turvallisuussuunnitelmia laaditaan maakunnallisesti, useamman kunnan kattavina tai kuntakohtaisina. Viime vuosien aikana on yhä enemmän ryhdytty laatimaan kylien turvallisuussuunnitelmia joko erillisinä tai osana kyläsuunnitelmaa. Kylän turvallisuutta lisää myös niin sanottu kylävalvonta. Tällä tarkoitetaan kyläkohtaista toimijaryhmää, joka toimii viranomaisten apuna ja on onnettomuus- ja kriisitilanteessa paikalla ennen viranomaisia. Etenkin niillä harvaan asutuilla alueilla ja paikkakunnilla, joilla avunsaanti kestää pitkään, kylävalvonta on tärkeä osa turvallisuutta. Parhaimmillaan kylävalvontatoiminta on organisoitua ja koulutettua. Kylä- ja asukas yhdistysten lisäksi kylien turvallisuustyössä ovat mukana myös muut kylässä toimivat järjestöt. (Sisäministeriö 2014.)

Oma asuinalue koetaan yleensä turvallisiksi. Erot kaupunkialueiden ja maaseudun välillä eivät ole suuria (Kuvio 18). Kaikkein turvallisimmaksi oman asuinalueensa kokevat kaupungin kehysalueella ja maaseudun paikalliskeskuksissa asuvat. Eri ikäluokkiin kuuluvien kokemukset poikkeavat jonkin verran toisistaan. Iäkkäät, yli 75-vuotiaat kokevat turvattomuutta etenkin kaupungin läheisellä maaseudulla ja ydinmaaseudulla. Nuorempiin ikäluokkiin kuuluvista kaupungeissa asuvat kokevat enemmän turvattomuutta kuin maaseudulla asuvat.

Kuvio 18. Asuinalueensa turvattomaksi kokevien osuus (%) aluetyypeittäin ja ikäryhmittäin.

Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

TURVAA MAASEUDULLE -HANKE – KYLIEN PELASTUSRYHMÄTOIMINTA

Turvaa maaseudulle -hanke on Pohjois-Karjalan pelastuslaitoksen, Pohjois-Karjalan pelastusalan liiton ja Maaseudun Sivistysliiton Itä-Suomen aluetoimiston yhteinen vuonna 2015 käynnistynyt hanke, joka on jatkoa aiemmin Kesälahdella, Kontiolahdella ja Valtimolla toteutetulle kylien pelastusryhmätoiminnalle. Kesälahdella toimintaa ryhdyttiin suunnittelemaan vuonna 2010 Veera-myrskyn jälkeen kunnan, paloaseman ja kylien asukkaiden yhteisvoimin. Pilotin aikana perustettiin Kesälahdelle kolme kylien pelastusryhmää paloaseman avuksi. Keski-Karjalan alueella on nyt yhteensä 15 pelastusryhmää, joissa toimii 120–140 ihmistä. Heistä sata on saanut peruskoulutuksen, joka sisältää hätäensiapua, alkusammutustaitoja, tiedustelu- ja työturvallisuustietoutta sekä ryhmänjohtamista. Pelastustoimintaa varten

on kartoitettu kylältä löytyvät hyödylliset välineet ja ihmisten erityisosaaminen.

Turvaa maaseudulle -hankkeen tavoitteena on perustaa koko Pohjois-Karjalan maakunnan alueelle 50 toimivaa kylien pelastusryhmää. Vuoden 2017 alussa pelastusryhmiä oli perustettu 36. Toisena tavoitteena on lisätä asukkaiden osallistumista kyläturvallisuuden ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Hankkeessa koulutetaan kylien pelastusryhmiin osallistuvia henkilöitä, järjestetään turvallisuuteen liittyviä tapahtumia kylien pelastusryhmien kanssa, laaditaan kylien turvallisuussuunnitelmia sekä edistetään naapuriaputoimintaa. Eräs tavoite on sijoittaa 30 maallikko-defibrilaattoria eli sydäniskuria kylille, joissa on koulutettu pelastusryhmä ja pitkä matka lähimpään terveyskeskukseen tai pelastuslaitoksen yksikköön.

Lähteet: Puustinen & Myller 2017; Turvaa maaseudulle 2016.

4.4 Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät

Johtopäätökset

Maaseudun palveluverkko on melko kattava, sillä pääosassa yli 1 000 asukkaan taajamista on keskeiset lähipalvelut kuten päivittäistavarakauppa, alakoulu ja terveysasema. Maaseudulla asuvat ovat tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä esimerkiksi kirjastopalveluiden, päivittäistavaroiden ja terveyspalvelujen saatavuuteen, mutta tyytymättömiä julkisiin liikenneyhteyksiin, teiden heikkoon kuntoon ja kulttuuripalvelujen saatavuuteen. Maaseudun paikalliskeskusten nuorta väestöä lukuun ottamatta erityyppisillä maaseutualueilla asuvat ihmiset ovat jopa kaupungissa asuvia tyytyväisempiä saamiinsa terveyskeskuslääkäripalveluihin. Sote-uudistuksen yhteydessä on tärkeää kiinnittää huomiota palvelujen saatavuuteen ja saavutettavuuteen myös keskusten ulkopuolella. Vaikka maaseutualueiden asukasmäärä pienenee, terveyspalvelujen tarve kasvaa, sillä väestön ikääntyminen lisää palvelujen tarvetta (Antikainen ym. 2017).

Julkisten ja yksityisten palvelujen keskittyminen pidentää etäisyyksiä palvelujen toimipisteisiin ja heikentää saavutettavuutta. Keskittäminen vaikeuttaa etenkin autottoman väestön, kuten lasten ja nuorten, arjen sujuvuutta. Aluehallintoviraston peruspalvelujen arvioinnin mukaan perusopetuksen saavutettavuus on heikentynyt sekä ala- että yläluokilla. Kunta-kohtaiset erot ovat suuria. Maaseutumaisissa kunnissa koulujen lakkauttamiset ja yhdistämiset merkitsevät yhä pidempiä koulumatkoja. Lakkauttamiset eivät ole olleet suoraan yhteydessä oppilasmäärien vähenemiseen. Osassa kunnista kouluja lakkautetaan vaikka oppilasmäärät eivät sitä edellytä. Vastaavasti kouluverkko voidaan päättää säilyttää ennallaan, vaikka oppilasmäärät ovat pieniä. Koulujen lakkauttamiset eivät siten ole väistämätön seuraus kuntien heikosta taloudesta tai väkimäärän vähenemisestä, vaan päätöksiä tehdään kunnissa monenlaisin perustein. Eri kunnissa arvostetaan eri tavalla lasten ja nuorten palveluja. Lasten arjen sujuvuutta voidaan parantaa näitä arvostuksia tarkistamalla.

Alueelliset erot ovat suuret myös toisen asteen koulutuksen saavutettavuudessa. Lukio-koulutus on jonkin verran ammatillista koulutusta paremmin saavutettavissa. Ammatillisen koulutuksen valinnanmahdollisuudet ovat kaventuneet erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa. Jos ammatilliseen koulutukseen suuntautunut nuori ei ole valmis muuttamaan pois peruskoulun jälkeen, on vaihtoehtona välivuosi kotona. Välivuodet voivat kuitenkin vaikuttaa kielteisesti opiskeluvalmiuksien kehittymiseen ja opiskelumotivaatioon, jolloin alueelliset erot toisen asteen koulutusmahdollisuuksissa heikentävät nuorten mahdollisuuksia sijoittua myöhemmin työelämään.

Sähköisten palvelujen kehittyminen ja kansalaisten kasvaneet valmiudet käyttää sähköisiä palveluja ovat osin parantaneet palvelujen saatavuutta. Internetin käytössä on kuitenkin

edelleen alueellisia eroja. Maaseudulla tärkein sähköisten välineiden käyttöä rajoittava este on tietoliikenneyhteyksien heikkous. Palvelujen kehittämisessä on otettava huomioon, ettei kaikkia palveluja voi tuottaa sähköisinä eivätkä kaikki kansalaiset pysty käyttämään sähköisiä palveluja. Osa palveluista edellyttää kiinteää laajakaistayhteyttä. Kiinteä, nopea laajakaistaverkko luo perustan sähköisten palvelujen laajemmalle hyödyntämiselle, etätyölle, maaseudulla asumisen ja muualla työssä käynnin yhdistämiselle ja yritysten toiminnalle. Valokuituverkon rakentaminen ja laajakaistayhteyksien saatavuuden turvaaminen ovat erittäin tärkeitä palvelujen saatavuuden ja maaseudun elinvoimaisuuden kannalta.

Laajakaista ja digitaalisuus parantavat saavutettavuutta

Kooste työpajasta: tavoitteita ja tulevaisuudennäkymiä

- Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus paranevat kehittämällä digitaalisia palveluja, joista osa tarjotaan kotiin kiinteän laajakaistan välityksellä. Palvelujen järjestämisessä hyödynnetään lisäksi monipalvelupisteitä, jolloin kouluun, kauppaan, kirjastoon tai muuhun olemassa olevaan palveluun liitetään uusia toimintoja. Julkisen liikenteen katvealueilla arjen sujuvuutta parannetaan kehittämällä pyörien päällä kulkevia palveluja. Suomalaisesta maaseudusta muodostuu innovatiivisten palveluratkaisujen edelläkävijä, jonka kokemuksista voidaan ottaa oppia myös muualla.
- Kansalaisten digiosaaminen vahvistuu vertaistuen ja digineuvontapisteiden avulla. Ne voidaan sijoittaa esimerkiksi kylätalojen, kirjastojen, kirjastoautojen ja kauppojen yhteyteen. Virtuaalipalvelupisteet ja niihin liitetty tuki helpottavat palvelujen saatavuutta ja lisäävät tasa-arvoisuutta sähköisten palvelujen käytössä.
- Lasten ja nuorten arki maaseudulla sujuvoituu, kun kunnat toteuttavat heille suunnatut keskeiset palvelut heidän omista tarpeistaan käsin. Lähikouluja säilytetään ja kehitetään monipalvelukeskuksina, joiden yhteydessä tarjotaan esimerkiksi kirjastopalveluja ja mahdollisuuksia muuhun harrastamiseen. Hyvä lapsuus maaseudulla vahvistaa käsityksiä maaseudusta hyvänä asuinpaikkana myös myöhemmin. Kyläkoulut lisäävät kuntien vetovoimaisuutta.
- Opiskelumahdollisuuksia ja tarjontaa lisätään kehittämällä oppilaitosten välistä yhteistyötä, digitaalisuuteen perustuvaa etäopetusta ja monimuoto-opintoja erityisesti toisen asteen koulutuksessa. Maaseutukuntien yrityksissä tapahtuva ammatillinen oppiminen on keskeinen osa ammatillista koulutusta. Yritykset toimivat oppimisympäristöinä ja saavat tätä kautta tarvitsemaansa työvoimaa.

- Digitaalisuutta hyödynnetään entistä enemmän kirjasto-, kulttuuri- ja vapaa-ajanpalvelujen tarjonnassa, jolloin sijainnit ja välimatkat menettävät merkitystään. Omatoimikirjastoja ja sähköisiä neuvontapalveluja kehitetään niin, että uusia palvelumuotoja voivat käyttää eri ikäiset kansalaiset. Kirjastoja ja kylätaloja kehitetään digitaalisten tilaisuuksien keskittyminä.
- Uusia liikkumispalveluja (MaaS-palveluja) on kehitetty toistaiseksi kaupunkialueiden liikenteeseen. Maaseudulla liikkumisen edellytykset eroavat kaupungeista, sillä kuljettavat matkat ovat pitkiä, liikennevirrat vähäisiä ja julkinen liikenne on vähäistä. Liikkumispalveluja kehitetään maaseutualueille niiden omista lähtökohdista käsin. Koululaisille ja ikääntyneille autottomille räätälöidään heille sopivat kuljetuspalvelut.
- Kuljetuspalvelut paranevat kehittämällä uusia malleja tavaroiden ja ihmisten kuljetusten yhdistämiseen. Lisäksi kehitetään uusia tapoja yhdistellä matkoja ja eri kulkuvälineitä.

5 Kansalaistoiminta ja osallisuus

5.1 Kansalaistoiminnan laajuus ja merkitys

Kylätoiminta ja Leader

Kansalaistoiminta on kansalaisyhteiskunnan perusta ja tärkeä osallistumisen muoto. Sen piirteitä ovat omaehtoisuus, kokemuksellisuus ja yhteisestä toiminnasta syntyvä voimantunne (Lappalainen 2010). Se on perinteisesti ollut voittoa tavoittelematonta toimintaa, joka on ulkopuolisen kontrollin ja julkisen sektorin ohjailun ulkopuolella. Kansalaistoiminnan organisointimuodot vaihtelevat monimuotoisista ja väliaikaisista keskusteluryhmistä muodollisesti organisoituihin järjestöihin ja säätiöihin. (Konttinen ym. 2010.)

Kansalaistoiminnassa voivat nykyisin yhdistyä vapaaehtoistoiminta ja palkkatyö, osallisuus ja byrokratia, aatteellisuus ja ammatillisuus sekä yleishyödyllisyys ja markkinakilpailu (Ruuskanen & Konttinen 2015). Kun sektoreiden toimintaperiaatteet sekoittuvat, puhutaan sektoreiden hybridisaatiosta (Billis 2010). Muita kansalaistoiminnan muutossuuntia ovat ulkopuolisen tulosoikeuden ja velvoittavuuden lisääntyminen, liiketoiminnallisten piirteiden ja professionaalisuuden lisääntyminen, täysipaikallisen toiminnan (joka kohdistuu pelkästään tietylle paikkakunnalle tai vielä sitä pienempään yhteisöön) ja ylijärjestyksen toiminnan vahvistuminen sekä rekisteröimättömän ad hoc -tyyppisen toiminnan laajeneminen (Saukkonen 2013).

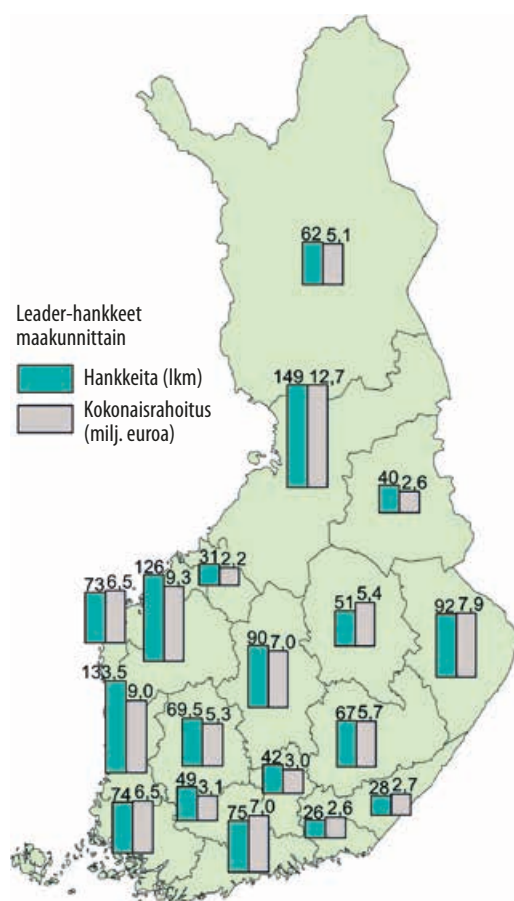
Maaseudun kyläpohjainen kansalaistoiminta, kylätoiminta, on harrastus- ja yhdessäolopainotteista. Yleisimmät toimintamuodot ovat tapahtumien järjestäminen ja muu talkootoiminta. Tässä merkityksessä kylätoiminnan ydintoiminnot eivät ole muuttuneet verrattuna 1990-luvun alun tilanteeseen. Kylätoiminta kuitenkin erilaistuu siten, että osassa kyliä kehittämishankkeilla ja uusilla toimintatavoilla on tärkeä merkitys. (Hyyryläinen ym. 2011.) Joissakin kylissä kylätoiminta on muuttunut aiempaa yrittäjämäisemmäksi, institutionalisoituneemmaksi ja verkostoituneemmaksi (Kumpulainen 2012 ja 2014). Silti sen keskeisenä tavoitteena on edelleen kyläidentiteetin ja yhteisöllisyyden vahvistaminen. Yhteisöllisyyden vahvistaminen on arvo sinänsä. Lisäksi sillä on välineellistä arvoa, sillä yhteisöllisyyden katsotaan luovan pohjaa kehittämistoiminnalle.

Leader-toimintatapa edustaa kylätoiminnan tapaan kansalaistoiminnasta kumpuavaa maaseudun kehittämistä (Keränen ym. 2012; Viinamäki ym. 2013). Toimintatapa korostaa osallistamista, yhteisöllisyyttä ja sosiaalista pääomaa, joiden avulla päästään toivottuihin tavoitteisiin. Joidenkin tulkintojen mukaan Leader-toimintatavan soveltaminen on onnistunut Suomessa erityisen hyvin siitä syystä, että yhteisöllisyydellä on suomalaisella maaseudulla pitkät perinteet (Sihvola 2013). Yhteisöllisyys ei kuitenkaan ole monimuotoista maaseutua lähtökohtaisesti kuvaava ominaisuus, joka vastaavasti puuttuisi kaupunginosista ja kortteleista. Leader-toiminnalla on pyritty yhteisöllisyyden vahvistamiseen esimerkiksi kaupunkien läheisen maaseudun nukkumalähiöissä, joissa ihmisiä on herätelty yhteistoimintaan ja omatoimiseen kehittämiseen. Yhteisöllisyyden tuottaminen keino-tekoisesti ulkopäin on toisaalta havaittu vaikeaksi. (Matthies ym. 2011a; Nousiainen 2011.)

Sosiaalisen pääoman (yhteisöllisyyden) kasvu sisältyy useiden toimintaryhmien tavoitteisiin. Tällaisten laadullisten tavoitteiden toteutumista toimintaryhmittäin ja koko Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman osalta ei kuitenkaan seurata kattavasti (Keränen ym. 2012; Pylkkänen ym. 2015). Eräänä seurantatietona käytetään talkootyön määrää, mutta tämä ei kerro siitä, kuinka paljon eri ihmiset osallistuvat. Osallistumista rajoittaa se, jos henkilökohtaisen elämän ja talkootyön yhteensovittaminen koetaan hankalaksi eikä pitkäjänteistä yhteistoimintaa koeta omaksi toimintatavaksi (Rosenqvist & Kaipainen 2009). Edellisen ohjelmakauden 2007–2013 väliraportin kyselyn mukaan talkootyötä pidetään kuitenkin tärkeänä erityisesti siksi, että se lisää yhteenkuuluvuutta, jolloin Leader-toiminnan koetaan vaikuttavan ilmapiiriin positiivisesti (Keränen ym. 2012).

Kuluvalla ohjelmakaudella 2014–2020 tavoitteena on kytkeä mahdollisimman paljon erilaisia ihmisiä ja yhteisöjä mukaan paikalliseen kehittämistyöhön ottamaan aktiivisesti ja aloitteellisesti vastuuta alueen kehittämisestä. Eri ryhmiä, kuten nuoria, vanhuksia, maahanmuuttajia ja työttömiä, pyritään osallistamaan alueen kehittämiseen. Toiminnan tavoitteena on elämänlaadun ja elinolojen paraneminen, työ- ja ansiomahdollisuuksien syntyminen ja alueen elinkeinotoiminnan kehittyminen. Samalla pyritään tuottamaan yhteenkuuluvuuden tunnetta, ehkäisemään syrjäytymistä ja vahvistamaan tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta (Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2014–2020). Leader-toiminnassa näkyvät kansalaistoiminnan muutossuunnat ja sektoreiden hybridisaatio: siinä yhdistyvät osallisuus ja byrokratia sekä ulkopuolinen tulosohjauksellisuus ja velvoittavuus. (Billis 2010; Konttinen ym. 2010; Saukkonen 2013.)

Kartta 12. Myönteisen rahoituspäätöksen ohjelmakauden 2010–2020 alkupuolella (1.1.2015–9.5.2017) saaneet kansalaistoimijoiden Leader-hankkeet (lkm) ja niiden saama kokonaisrahoitus (milj. euroa) maakunnittain. Lähde: MAVI, Hyrrä-rekisteri.

Leader-ohjelmakaudella 2014–2020 on 1.1.2015 – 9.5.2017 myönnetty rahoitusta yhteensä 2 363 hankkeelle, joiden kokonaisrahoitus on yhteensä 176 300 173 euroa. Myönteisen rahoituspäätöksen saaneista hankkeista kansalaistoimijoiden¹ hankkeita on yhteensä 1 278 kpl, joka on 53 prosenttia kaikista myönteisen Leader-rahoituspäätöksen saaneista hankkeista. Kansalaistoimijoiden hankkeiden kokonaisrahoitus on puolestaan 103 468 161 euroa, joka on 59 prosenttia kaikkien Leader-hankkeiden kokonaisrahoituksesta. (MAVI, Hyrrä-rekisteri.)

¹ Kansalaistoimijoiden toteuttamiin hankkeisiin lukeutuvat yhdistysten, järjestöjen, säätiöiden, seurakuntien, osuuskuntien ja osakuntien toteuttamat hankkeet. Lukuun sisältyvät myös Leader-toimintaryhmien hankkeet ml. hankemuoto ”Tuki yhteisölähtöiseen paikalliseen kehittämiseen”.

Maakunnittain tarkasteltuna eniten myönteisen rahoituspäätöksen saaneita kansalais-toimijoiden Leader-hankkeita on Pohjois-Pohjanmaalla, Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla (Kartta 12)². Vähiten niitä on Kymenlaakson, Etelä-Karjalan ja Keski-Pohjanmaan maakunnissa. Myös kokonaisrahoituksella mitattuna Pohjois-Pohjanmaa, Satakunta ja Etelä-Pohjanmaa ovat kärjessä. Eniten kansalaistoimijoiden hankkeille rahoitusta ovat tarkasteltavana ajankohtana myöntäneet Aisapari ry. (57 hanketta, 4 119 389 euroa) ja Aktion Österbotten r.f. (50 hanketta, 4 924 425 euroa). (MAVI, Hyrrä-rekisteri.)

Maaseudun asukkaat ovat monessa mukana

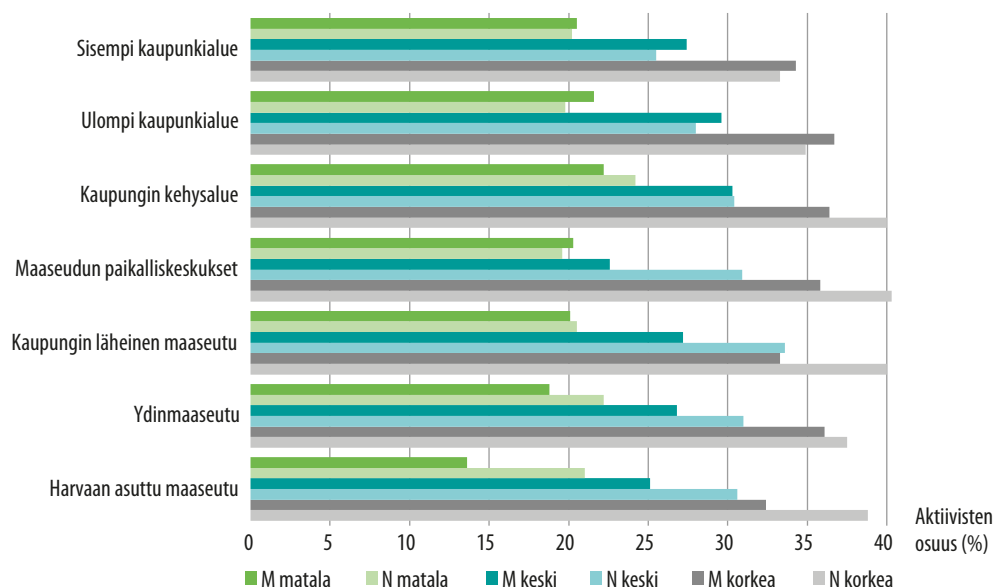
Maaseudulla asuvat ovat mukana monenlaisessa kansalaistoiminnassa. Osallistuminen kylätoimintaan, Leader-hankkeisiin ja yhdistysten toimintaan voi luoda yhteenkuuluvuutta ja osallisuutta³ paikallisyhteisöissä sekä avata väyliä paikalliseen ja kansalliseen vaikuttamiseen ja oman asuinalueen kehittämiseen (Hyyryläinen 2000; Kumpulainen 2012). Toisaalta kansalaistoiminta ja luottamustehtävät voivat pienillä paikkakunnilla kasautua samoille aktiivisille ihmisille. Paikallisyhdistysten luottamustehtäviin ja hallinnon hoitamiseen voi käytännössä olla vaikea löytää vapaaehtoisia, sillä ihmisten elämä on privatisoitunutta, työelämä on vaativaa ja järjestötoimintaan voi sisältyä paljon vastuita ja velvollisuuksia (Pihlaja 2010).

Maaseutualueilla ja kaupunkiseuduilla osallistutaan suurin piirtein yhtä aktiivisesti monenlaisten kerhojen, järjestöjen, yhdistysten, harrastusryhmien sekä uskonnollisten tai henkisten yhteisöjen toimintaan (Kaikkonen ym. 2014; Kuvio 19). Näitä ovat esimerkiksi urheiluja liikuntaseurat, asukas-yhdistykset, puolueet ja seurakunta. Lisäksi maaseudun asukkaat ovat tyypillisesti olleet mukana esimerkiksi eläkeläisjärjestöissä, metsästysseuroissa, potilas-yhdistyksissä, kyläyhdistyksissä, Leader-toimintaryhmissä, Martoissa sekä maa- ja kotitalousnaisissa (Ponnikas ym. 2014). Uusimpaan kansalaiskyselyyn vastanneista hieman pienempi osa kuin aiemmin, 36 prosenttia, kertoo olevansa mukana yhdistystoiminnassa. Kiinnostuksen väheneminen on selvintä kaupunkien läheisellä maaseudulla. (Sillanpää & Ålander 2017.)

² Maakuntakohtaisessa tarkastelussa Joutsenten reitti ry:n hankkeiden lukumäärä ja kokonaisrahoitusosuus on jaettu sen toiminta-alueen maakuntien kesken, Pirkanmaa 50 % ja Satakunta 50 %. Samoin Ykkösakseli ry:n osalta Uudenmaan 50 % ja Varsinais-Suomen 50 % kesken.

³ Osallisuus tarkoittaa sitä, että ihmisellä on käytössään aineelliset resurssit toimeentuloon ja hyvinvointiin (having), hän pystyy tekemään omaa elämäänsä koskevia päätöksiä (acting) ja hänellä on sosiaalisesti merkityksellisiä ja tärkeitä suhteita, joiden myötä hän kokee kuuluvansa yhteisöihin (belonging). Nämä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2017) määrittelemät osallisuuden ulottuvuudet vastaavat paljolti sosiologi Erik Allardtin jäsenyyttä hyvinvoinnin ulottuvuuksista. Osallisuuden edistäminen kuuluu sekä Suomen hallituksen että Euroopan unionin tavoitteisiin, sillä sitä pidetään keinona torjua köyhyyttä, ehkäistä syrjäytymistä ja vähentää eriarvoisuutta.

Kuvio 19. Aktiivisesti kansalaistoimintaan osallistuvien osuudet (%) sukupuolen ja koulutustason (matala, keskitaso, korkea) mukaan aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen luokituksen mukaan⁴.
Lähde: Kaikkonen ym. 2014.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttaman kyselyn mukaan osallistuminen on yhteydessä sukupuoleen ja koulutustasoon siten, että korkeammin koulutetut ovat vähemmän koulutettuja aktiivisemmin mukana kansalaistoiminnassa (Kaikkonen ym. 2014; Kuvio 19). Naiset osallistuvat maaseudulla ja kaupunkien kehysalueilla aktiivisemmin kuin miehet. Kaupungeissa miehet ovat puolestaan jonkin verran naisia aktiivisempia. Erot ovat selvimmät harvaan asutulla maaseudulla, jolla matalasti koulutetuista miehistä alle 15 prosenttia ja vastaavasti korkeasti koulutetuista naisista lähes 40 prosenttia osallistuu kansalaistoimintaan. Vaikka harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla miehiä on suhteellisesti enemmän kuin naisia (jakso 3.1), on kansalaistoiminta näillä alueilla naisvoittoista.

Myös maaseudun paikallinen kehittäminen on entistä enemmän naisten käsissä. Heidän roolinsa on keskeinen sekä kylätoiminnassa että Leader-toiminnassa. Kyläasiamiehistä 75 prosenttia on naisia ja Leader-toimintaryhmien toiminnanjohtajista 70 prosenttia on naisia. Naisten osuus toimintaryhmien hallitusten puheenjohtajista on aiemmin ollut vähäinen (Kull 2014). Tällä hetkellä entistä suurempi osa, 33 prosenttia, toimintaryhmien hallituksen puheenjohtajista on naisia. (SYTY 2017.)

⁴ Indikaattori ilmaisee prosenttiosuuden 20 vuotta täyttäneistä, jotka osallistuvat aktiivisesti jonkin järjestön, yhdistyksen, kerhon tms. toimintaan.

Kunnissa naiset ovat kuitenkin miehiä harvemmin vastuullisissa tehtävissä. Valtuustojen puheenjohtajista 28 prosenttia ja ensimmäisistä varapuheenjohtajista 23 prosenttia on naisia. Hallitusten puheenjohtajista 26 prosenttia ja ensimmäisistä varapuheenjohtajista 36 prosenttia on naisia. Lautakuntien puheenjohtajista naisia on 30 prosenttia. (Piipponen 2015.)

Kylätoiminta on naisistunut myös eräissä muissa EU-maissa. Se ei ole kaikissa tapauksissa osoitus tasa-arvon edistymisestä. Esimerkiksi Puolassa kylätoiminnan ”pakotettu” naisistuminen on ollut seurausta siitä, ettei ilmainen työ kylien ja yhteisöjen hyväksi kiinnosta miehiä (Matysiak 2015).

Kansalaisosallistuminen julkisessa palvelujärjestelmässä

Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat olleet rakenteellisten uudistusten kohteena yli kymmenen vuotta. Rakenneuudistusta on viety eteenpäin hallinnollisilla uudistuksilla. Vuosina 2007–2012 toteutettu kunta- ja palvelurakenneuudistus, Paras-hanke, edellytti vähintään 20 000 asukkaan väestöpohjia sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämiseksi. Tämä johti kuntaliitoksiin tai yhteistoiminta-alueiden perustamiseen (89 kuntaa, 31 kuntayhtymää, 31 vastuukuntaa) (Heinämäki 2011, 21–26). Nykyisen hallituksen uusi maakuntapohjaiseen malliin tähtäävä sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistus irrottaa kunnat sote-palvelujen järjestämisvastuusta, jolloin palveluja koskevat ratkaisut tehdään maakunnan tasolla – ja siten aiempaa etäämpänä kansalaisista. Uusien maakunnallisten sote-alueiden on tarkoitus aloittaa toimintansa vuoden 2020 alusta.

Kansalaisosallistumista ja yhteisöllisyyttä hyvinvointipalvelujen rakenteissa, ajattelussa ja toimintakäytännöissä on kehitetty esimerkiksi vuosina 2008–2013 toteutetussa KAMPA-kehittämishankkeessa. Siinä kartoitettiin kansalaisten, kolmannen sektorin toimijoiden, päättäjien ja viranomaisten näkemyksiä kansalaisosallistumisen tarpeista ja mahdollisuuksista. Menetelmänä käytettiin osallistuvaa toimintatutkimusta, jota toteutettiin kahdeksalla sote-alueella järjestetyissä kuntakohtaisissa kansalaisfoorumeissa. Keskusteluiden pohjalta kullekin alueelle laadittiin omat konkreettiset kehittämissuunnitelmat. Niitä vietiin käytäntöön kolmella sote-alueella sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisesta KASTE-ohjelmasta rahoitetussa osahankkeessa. (Matthies ym. 2011a; Matthies ym. 2011b; Kattilakoski ym. 2011; Matthies & Rantamäki 2013.)

KAMPA-hankkeessa tunnistettiin, että kansalaisosallistumista hyvinvointipalveluissa voidaan vahvistaa kolmella eri tasolla: palvelujärjestelmän demokraattisena hallintana, toiminta-ajatteluna ja palvelujen tuottamisen mallina (Matthies ym. 2011a, 25–32). Palvelujärjestelmän demokraattista hallintaa voidaan vahvistaa luomalla edustuksellisen demokratian rinnalle konkreettisia menetelmiä kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksien ja osallistumisen vahvistamiseksi sekä vuorovaikutuksen lisäämiseksi kansalaisten ja

palvelun järjestäjien kesken (esimerkiksi kansalaisfoorumit, kyläraatingit, tietolaatikko Juuan kuntalaistoimikunnasta).

Toiminta-ajattelun tasolla kansalaisosallistuminen toteutuu asiakas- ja kansalaisnäkökulman johdonmukaisena vahvistamisena palvelujärjestelmän sisällä kaikkia toimintoja läpäisevänä periaatteena (esimerkiksi asiakasraadit, arvostus kokemusasiantuntijuutta kohtaan). Kansalaisosallistumiselle voidaan tehdä tilaa myös konkreettisella palvelujen tuottamisen tasolla. Yksinkertaisimmillaan kansalaisten osallistuminen palvelujen tuottamiseen toteutuu julkisen ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön paikallisena sopimisena tai yksittäisten palvelujen tuottamisena paikallisyhteisön voimin (tietolaatikko päiväkotiki Vellikellosta). Rakenteellisempaan muutokseen edetään silloin, kun paikallisyhteisö vastaa useista eri palveluista ylittämällä sektori- ja ammattirajoja sekä yhdistämällä eri sukupolvien palveluja ja toimintoja (tietolaatikko Eskolan kylästä). Laajimmillaan kansalaisosallistuminen ja vaikuttaminen ovat silloin, kun keskitetyn hallinnon vastapainoksi syntyy erilaisia paikallisdemokratian muotoja, joissa vastataan itse laajemmasta palvelujen osasta (lähidemokratia-mallit).

Yhteisöllinen palvelutuotanto kylätoiminnan uutena muotona

Julkisten ja yksityisten palvelujen keskittyminen on synnyttänyt maaseutualueilla uudenlaista liikehdintää lähipalvelujen turvaamiseksi. Palvelurakenteissa tapahtuneet muutokset ovat pakottaneet ja kannustaneet maaseudun paikallisyhteisöjä organisoitumaan ja integroitumaan osaksi palvelujärjestelmää uudella tavalla. Eräissä aktiivisissa kylissä lähipalvelujen tuottamisesta on tullut kylätoiminnan uusi sisältö (ks. tietolaatikot Eskolasta ja Selkien kylään perustetusta päiväkotiki Vellikellosta).

Eskolan kaltaiset aktiiviset kyläyhteisöt ovat hyödyntäneet eri organisoitumismuotoja yksityisen ja kolmannen sektorin rajapinnoille lähipalvelujen turvaamiseksi ja tuottamiseksi itse tai yhteistyössä kunnan ja naapurikylien kanssa. Neuvottelut ja sopimukset kuntien kanssa lähipalvelujen tuottamiseksi voivat siten olla osa kylätoimintaa. Kylien aktivoituminen ja organisoituminen yhteisölliseen palvelutuotantoon heijastaa sekä palvelujärjestelmän että kylätoiminnan muutosta. Hyvinvointipalvelujen keskittyminen ja markkinoistuminen on vahvistanut vastavoimana partisipatorismia – palvelujen kehittämistä kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta. (Kattilakoski 2015.)

ESKOLA – KYLÄPALVELUJEN MONITUOTTAJUUSMALLI

Keski-Pohjanmaalla sijaitsevasta noin 400 asukkaan Eskolan kylästä on karsittu julkisia palveluja. Vuonna 2013 kunta lakkautti kylästä sivukirjaston ja ryhmäperhepäiväkodin sekä teki päätöksen kyläkoulun sulkemisesta. Koulun lakkautuspäätös tarkoitti myös koulun yhteydessä toimineen keittolan sulkemista. Kunnallisten palvelujen menetys oli kova isku kylälle. Erityisesti päiväkodin ja koulun säilyminen lähipalveluna nähtiin tärkeänä. Eskolan kylän ja lähikyläisten asukkaat päättivät ottaa vastuun palvelujen tuottamisesta niiltä osin, kun yksityinen tarjonta ei vastaa kylän tarpeita.

Eskolan ja lähikyläisten asukkaat perustivat osakeyhtiöpohjaisen yrityksen Eskolan Kyläpalvelu Oy:n. Se on toimintatavaltaan yhteiskunnallinen yritys, joka käyttää voitot palvelujen ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Toiminta käynnistyi päiväkodin perustamisella. Yksityisen päiväkodin perustaminen kylälle tarkoitti uudenlaisen kylä-kunta-yhteistyön opettelua yritystoimintayhteistyön sopimiseksi kunnan kanssa. Kunta ostaa kyläpalveluyritykseltä päivähoitopalveluja lapsikohtaisesti ostopalvelusopimuksella. Hoitoon voi hakea myös peruspalvelukuntayhtymä Kallion palvelusetelillä, Kelan yksityisen hoidon tuella sekä suoralla ostopalvelusopimuksella Kyläpalvelun kanssa.

Kyläläiset taistelivat lakkautuspäätöksen saaneen kyläkoulun puolesta. Kunta ilmoitti pysyvänsä päätöksessään, mutta oli valmis myymään koulun kiinteistön Eskolan Kyläpalvelu Oy:lle yhden euron kauppahintaan. Kauppaan sisältyi koulukiinteistö sekä asuntola

tontteineen ja kalusteineen. Se on nimetty Eskola-taloksi, joka on monipuolinen kehittyvä palvelukokonaisuus. Eskola-talossa toimii Lounasruokala Pikku-Pässi, Tenavatallin ryhmäpäiväkot, kyläkirjasto, omahoitoinen koulu ja kyläpalvelutoimisto, josta saa tietoa muun muassa kotipalveluista.

Eskolan kylän monialainen toiminta ja palvelutuotanto rakentuvat yhteisöllisyydelle ja omaehtoisuudelle. Edellytyksenä on aktiivinen yhteistyö kunnan ja (naapurikuntien) lähikyläisten kanssa. Tarvittavien toimintojen ja palvelujen tuottamiseksi kylällä mietitään tapauskohtaisesti paras organisoitumismuoto. Kylän yhteisöllisen palvelutuotannon monituottajuusmallissa toimijoita ovat kyläyhdistys, kyläpalveluyhtiö, kylän kehitysyhtiö, urheiluseura sekä vanhempainyhdistys. Kylän kehittämisen kokonaisvastuu on kyläyhdistyksellä, joka tuottaa uusia ideoita ja luovuttaa niiden toteuttamisen parhaiten sopivalle toimijataholle. Kyläyhdistyksen tehtävänä on erityisesti kylän kulttuuripalvelujen tuottaminen. Eskolan kehitys Oy vastaa kylän asuntotuotannon ja liiketoiminnan kehittämisestä. Eskolan Kyläpalvelu Oy vastaa tarvittavien lähipalvelujen tuottamisesta. Vanhempainyhdistys HankiKukko ry:n tehtävänä on lasten päivähoitopalvelujen ja koululaisten hyväksi toimiminen. Lisäksi kyläpalveluja täydentävät Eskolan Eskot ry. vastaten kylän urheilu-, liikunta ja nuorisotoiminnasta. Eri organisoitumismuodot mahdollistavat laaja-alaisen toiminnan ja eri rahoituskanavien hyödyntämisen. (Kattilakoski 2015.)

PÄIVÄKOTI VELLIKELLO

Julkinen päivähoitoverkosto ei kata koko maata, vaikka kunta takaa periaatteessa hoitopaikan kaikille päivähoitoon oikeutetuille. Maaseudulla etäisyydet hoitopaikkaan voivat olla hyvin pitkiä. Pohjois-Karjalassa Kontiolahden kunnan Selkien kylässä toimiva yksityinen päiväkot Vellikello syntyi aktiivisten kylälaisten aloitteesta, kun hoitopaikka haluttiin lähelle. Päiväkotihanke käynnistettiin vuonna 2010 Selkien ja Mönnin kylien yhteisen Maisemakylän Vellikello -yhdistyksen puitteissa. Perustamisvaiheessa kuitenkin ilmeni, ettei yhdistyksen ensisijaisena tehtävänä voi lain mukaan olla päiväkodin ylläpito. Maisemakylän Vellikellon päätehtäväksi tuli Mönnin ja Selkien kylien elinvoimaisuuden säilyttäminen. Yhdistyksen tarkoituksena on edistää ja tukea kylien asukkaiden hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä sekä paikallisuutta. Lisäksi yhdistys ylläpitää perinnepainotteista päiväkotia yhdistyksen omistamassa talossa Vellikellolassa. (Selkien kylä 2017; Pöllänen 2016b.)

Vellikellolan rakentamiseen saatiin Leader-rahoitusta. Lisäksi rakennushanketta on rahoitettu yrityslainaan rinnastuvalla lainalla, josta vastaavat yhdistys ja sen hallituksen jäsenet. Kunta osallistuu hankkeeseen pienellä lainaosuudella. Rakennushankkeessa oli palkattuna kirvesmies. Sähkötyöt tehtiin palkkatyönä. Pääosa muista töistä tehtiin talkoilla. Maisemakylän Vellikello ry vastaa päiväkodin toiminnasta ja taloudesta. Päiväkotiin on palkattu lastentarhanopettaja, lastenhoitajia ja päiväkotiemäntä. Osa hallinto- ja tehtävistä tehdään talkoilla. Kylälaisten voimin harjoitetaan myös rahankeruuta ennakkoimattomien muutosten, kuten esimerkiksi osa-aikahoitoon siirtymisen ja henkilökunnan sairastumisen, aiheuttamien kustannusten varalle. Lastenhoidon peruskustannuksista vanhemmat maksavat kolmanneksen. Loput katetaan Kelan ja kunnan myöntämän yksityisen päivähoidon tuella. Kunta valvoo päiväkodin toimintaa tilojen ja henkilökunnan pätevyyden osalta. Kunnan kautta on myös mahdollisuus saada erityislastentarhanopettajan palveluita. (Pöllänen 2016b.)

5.2 Lähidemokratia

Keskustelu lähidemokratiasta on kytkeytynyt paljolti kuntaliitosten myötä syntyneisiin suurkuntiin. Ajatus lähidemokratiasta ei kuitenkaan ole uusi (Metsälä & Leinamo 2013). Kun Maaseutukatsausta koottiin edellisen kerran, lähidemokratia oli ajankohtainen kysymys sekä kuntaliitosneuvottelujen että vireillä olleen Kuntalain uudistuksen vuoksi. Demokratian toteutuminen koettiin ongelmallisena erityisesti maaseutumaisilla kuntaliitosalueilla, joilla asukkaiden mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa asuinkuntansa asioihin olivat muuttuneet. Päättäjien ei katsottu edustavan suurkunnan reuna-alueita, joiden olosuhteet ja niistä aiheutuvat tarpeet olivat erilaiset kuin keskuskunnassa. (Ponnikas ym. 2014.)

Erilaisten lähidemokratiamallien avulla on pyritty lisäämään kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tätä varten on kehitelty hallinto-alueittain eriytettyjä ratkaisuja, kuten eri tavoin toteutettavaa kunnanosa-hallintoa. Lähidemokratia on kirjattu selkeästi muun muassa Kuntarakennelakiin (2013), jonka mukaan kuntien yhdistymissopimuksessa on sovittava asukkaiden vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksien sekä lähidemokratian toteuttamisen keinoista uudessa kunnassa.

Alueellisten toimielinten vaikuttavuus on joidenkin arvioiden mukaan ollut tähän mennessä vähäistä. Todellisen lähidemokratian välttämättömiä ehtoja ovat toimivalta ja alueperustainen budjetointi (Katajamäki 2013). Todellista päätös- ja toimivaltaa on kuitenkin vain yhdellä kymmenestä alueellisesta toimielimestä (Sandberg & Pihlaja 2012). Keskustelufoorumit monipuolistavat toimintatapojen valikoimaa (Pyy & Rannikko 2013), mutta niillä ei kuitenkaan välttämättä ole vaikutusta kunnassa tehtäviin päätöksiin. Tämä edellyttää kunnan puolelta erityistä sitoutumista (Sandberg & Pihlaja 2012). Yläkemijoen aluelautakunta on eräs esimerkki lähidemokratian onnistuneesta toteutuksesta (<http://www.ylakemijoki.fi/index.php/aluelautakunta>).

Uudessa Kuntalaissa (2015) lähidemokratiaa vahvistettiin (36 §). Kuntaan voidaan asettaa alueellisia lautakuntia tai johtokuntia edistämään asukkaiden vaikuttamismahdollisuuksia. Alueellisten toimielinten tehtävänä on vaikuttaa päätöksentekoon ja kehittää kunnan osa-alueita. Niille tulee myös varata mahdollisuus lausunnon antamiseen kuntastrategian, talousarvion ja taloussuunnitelman valmistelussa sekä asioissa, joiden ratkaisulla voi olla huomattava vaikutus kunnan asukkaiden ja palvelun käyttäjien elinympäristöön, työntekoon tai muihin oloihin.

PITÄJÄRAADIT KUOPION SUURKUNNASSA

Kuopion lähidemokratiamallin kehittämisen taustalla olivat kuntaliitokset, joiden myötä kaupunki laajeni merkittävästi. Tällöin nousi tarve parantaa asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Mallin kehittäminen pyrittiin toteuttamaan avoimin ja osallistavin menetelmin. Työ alkoi konkreettisesti vuonna 2013 Leader-toimintaryhmä Kalakukko ry:n Asukkaan ääni -hankkeessa. Se sai rahoitusta ELY-keskukselta alueellisesta maaseutuohjelmasta (89 %) ja Kuopion kaupungilta (11 %). Hankkeen myötä

kylien, Kuopioon liittyneiden entisten kuntien, kuntaliitosneuvotteluja käyvien kuntien sekä Kuopion kaupungin edustajat ja muut asiasta kiinnostuneet perehtyivät vaihtoehtoisin lähidemokratiamalleihin. Toimijat tutustuivat toisiinsa ja kävivät vuoropuhelua lähidemokratian teemoista ja vaihtoehtoista omassa kaupungissaan. Hankkeessa kiinnitettiin erityistä huomiota ajankohtaiseen tiedottamiseen, jotta mahdollisimman moni saisi tiedon lähidemokratian kehittämisen eri vaiheista. Samaa periaatetta noudattaen

avoimia seminaareja järjestettiin kylissä, maaseutukuntien keskustajamissa ja Kuopion keskustassa. (Paananen ym. 2014.)

Lähidemokratiamallin kehittäminen jatkui Kuopion kaupunginvaltuuston vuonna 2014 tekemän päätöksen mukaisesti siten, että malli oli käytössä vuoden 2017 alussa. Kuopion kaupunki toteutti kehittämisen yhteydessä kuntalaisille suunnattuja kyselyjä sekä järjesti mallin kehittämiseen tähtääviä aluetyöpajoja eri kunnanosissa. (Kuopio 2015a; 2015b; 2016a.) Kehittämistyön pohjalta Kuopion kuntaliitosalueille perustettiin pitäjäraadit, jotka toimivat kaupunginhallituksen asettaman lähidemokratiajaoston alaisuudessa. Pitäjäraatien tehtäviin ja oikeuksiin kuuluvat kansalaiskuulemiset ja foorumit yhteistyössä kaupungin organisaation sekä muiden pitäjäraatien kanssa, vuosittainen arvio

alueen kehityksestä ja palveluiden tilasta sekä lausunto-oikeus kaupungin asioista, joilla voi olla olennainen vaikutus alueen asukkaiden elinympäristöön, työntekoon tai muihin oloihin. Kaupunginvaltuusto osoittaa pitäjäraadeille vuosittain toimintamäärärahan. Lisäksi lähidemokratiajaostolle osoitetaan kehittämismääräraha, joka on tarkoitettu pitäjäraatien alueiden pienimuotoiseen infrastruktuurin parantamiseen ja kehittämiseen sekä alueen asukkaiden viihtyvyyden lisäämiseen. Pitäjäraadin jäsenet valitaan ei-puoluepoliittisin perustein pitäjäkokouksessa, johon voivat osallistua alueen asukkaat ja toimijat (mm. yhdistykset). Tavoitteena on, että pitäjäraadin kokoonpanossa huomioitaisiin mahdollisimman monen taustaryhmän edustavuus sekä alueellisen edustavuuden ja tasa-arvon toteutuminen. (Kuopio 2016b.)

JUUAN KUNTALAISTOIMIKUNTA MAAKUNNALLISESSA SIUN SOTESSA

Vuoden 2017 alussa toimintansa aloittanut Siun sote on Pohjois-Karjalan kuntien ja Heinäveden kunnan perustama kuntayhtymä. Sen tehtävänä ovat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, jotka eri lakien mukaan ovat kuntien järjestämisvastuulla (Siun sote 2016). Siun sote toteuttaa maakunnallisen mallinsa puolesta näin jo osin tulevaa sote-mallia, jossa palvelujen järjestämisvastuu on maakunnallisella elimellä. Muutoksen myötä muun muassa Juuan kuntaan on perustettu uusi kuntalaistoimikunta, jonka tarkoituksena on toimia Siun soten neuvottelukuntana ja kunnan uutena vaikuttamiskanavana. Toimikunnan jäsenistössä ovat edustettuna kunnassa

toimivat järjestöt ja muut kansalaisryhmät. Ensivaikutelmat uudesta vapaamuotoiseksi luonnehditusta toimielimestä ovat Juuan kunnanjohtajan mukaan lupaavat: "Ensimmäisen kokouksen perusteella voi todeta, että uudella vapaamuotoisella toimielimellä saavutetaan huomattavan vapaa keskustelun taso, jossa jokainen tuo näkemyksiään rohkeasti esille." (Hirvonen 23.2.2017.) Kyseinen kuntalaistoimikunta edustaa yhdenlaista muunnelmaa Pyy ja Rannikon (2013) esittämästä asia- ja alue-pohjalta muodostuneesta fokusraadista, jossa yhdistyy vapaamuotoisuus ja keskittyminen asiakysymyksiin perinteisen puoluepoliittisen keskustelun sijaan.

5.3 Kumppanuus

Kumppanuus oli erityisteema Maaseutupolitiikan neuvoston (MANE) työssä vuonna 2016. MANEn kumppanuustyön tavoitteena oli konkretisoida, mitä kumppanuuksilla tarkoitetaan ja miten kumppanuusosaamista voidaan parantaa. Käsitteellä tarkoitetaan eri osapuolten yhteistyötä esimerkiksi hyvinvoinnin, palvelujen, paikallisen elinvoiman, demokration tai työllisyyden edistämiseksi. Osapuolia voivat olla julkinen sektori eli valtio ja kunnat, kolmas sektori eli yhdistykset, yksityinen sektori eli yritykset, seurakunnat, oppilaitokset sekä tavalliset kansalaiset. Kumppanuus perustuu yhteisesti sovittuihin tavoitteisiin, luottamukseen, yhdenvertaisuuteen ja toisten osapuolten kunnioittamiseen. Se on harkittua, konkreettista, vastavuoroista ja prosessinomaisesti rakentuvaa. Yhteistyölle on paikkansa ja rakenteensa. (Pihlaja 2017.)

Edellä esitetyt tapausesimerkit Kuopiosta ja Juuasta havainnollistavat kumppanuuteen tähtääviä toimintamalleja, joilla on pyritty vahvistamaan kansalaisten omaehtoista osallistumista yhteiskuntaan ja tukemaan julkisen sektorin toimintaa. Päiväkotit Vellikellon ja Eskolan tapauksissa julkinen valta ja kansalaisyhteiskunta ovat joiltakin osin toimineet yhteistyössä. Kyseiset tapausesimerkit eivät kuitenkaan varsinaisesti kuvaa ideaalitalanteen mukaista prosessinomaisesti kehittyvää kumppanuutta.

MANEn kumppanuustyön johtopäätös oli, että kumppanuuden vahvistaminen on tärkeää sote- ja maakuntauudistuksen yhteydessä. Erityisen tärkeänä sitä pidetään maaseutumaisissa kunnissa, joissa väestön ikääntyminen ja väheneminen sekä pitkät välimatkat edellyttävät erityisiä ponnisteluja palvelujen ja elinvoiman turvaamiseksi. Toimivien ratkaisujen löytämisen katsotaan edellyttävän monenlaista uudenlaista yhteistyötä julkisen sektorin, yritysten, järjestöjen, vapaaehtoisten, seurakuntien, kansalaisten ja oppilaitosten kesken. Kumppanuustyön johtopäätöksissä todettiin kuitenkin, että laajan, yhteiskunnan eri sektorit ja toimijat tavoittavan keskustelun käynnistäminen on vaikeaa, sillä julkinen valta, kansalaisjärjestöt ja yritykset toimivat sektoreittain ja organisaatiolähtöisesti. (Pihlaja 2017.)

Kumppanuus on herkkä teema yhteiskunnallisesti ja poliittisesti. Sen varjolla kansalaisyhteiskunta, paikallisyhteisöt ja naapurustot voidaan valjastaa paikkaamaan hyvinvointivaltion vetäytymistä. Esimerkiksi palvelujen tuottaminen voi kyllä tarjota ihmisille uudenlaisia osallistumisen ja vaikuttamisen väyliä sekä vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa, yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Ylhäältä saneltuna politiikkana ja ilman tasavertaista keskustelua sekä työhön osoitettavia resursseja kansalaisyhteiskunnan yksisuuntainen hyödyntäminen ei kuitenkaan ole linjassa kumppanuuden peruseriaatteiden kanssa. Kansalais- ja järjestötoiminta perustuu aina ihmisten omaan haluun osallistua ja vaikuttaa, eikä julkinen valta voi yksipuolisesti määritellä kumppanuuden agenda. (Pihlaja 2017.) Tästä syystä on tärkeää seurata ja arvioida, millaisiin tarkoituksiin kumppanuuden käsitettä käytetään eri yhteyksissä.

5.4 Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät

Johtopäätökset

Maaseudulla asuvat naiset ovat miehiä aktiivisemmin mukana yhdistys-, järjestö-, seura- ja muussa ruohonjuuritason kansalaistoiminnassa. Etenkin koulutettujen naisten keskuudessa osallistuminen kansalaistoimintaan on yleistä. Naiset ovat näkyvillä paikoilla kylätoiminnassa ja Leader-toimintaryhmissä, sillä 75 prosenttia kyläasiamiehistä ja 70 prosenttia Leader-ryhmien toiminnanjohtajista on naisia. Naisten osuus toimintaryhmien hallitusten puheenjohtajista on aiemmin ollut vähäinen, mutta se on noussut 33 prosenttiin. Kuntien ratkaisevat luottamustehtävät ovat sen sijaan pääasiassa miesten käsissä; enemmistö valtuustojen, hallitusten ja lautakuntien puheenjohtajista on miehiä.

Monenlainen harrastaminen, järjestötyö, kylätoiminta, vapaaehtoistyö, talkoot ja muu osallistuminen voivat vahvistaa eri ihmisryhmien osallisuutta ja hyvinvointia sekä avata väyliä vaikuttamiseen. Jos vaatimukset työelämässä ovat suuria, vapaa-aikaa on vähän ja kansalaistoimintaan sisältyy paljon vastuita ja velvollisuuksia, karsii tämä vapaaehtoisten osallistujien määrää. Yhteisöllisyyttä ja kansalaisten hyvinvointia edistävä talkootyö samoin kuin luottamustehtävät järjestöissä ja yhdistyksissä saattavat pienillä paikkakunnilla kasautua samoille aktiivisille henkilöille. Jotta ruohonjuuritason kansalaistoimintaan riittää tekeviä käsiä myös tulevaisuudessa, etenkin jos nuorten naisten poismuutto jatkuu, on siihen onnistuttava rekrytoimaan eri ryhmien edustajia, miehiä ja naisia, nuoria ja ikäihmisiä, pysyviä ja osa-aikaisia asukkaita sekä eri tavoin koulutettua ja erilaisia taustoja edustavaa väkeä.

Hyvinvointivaltion vetäytyminen on johtanut monilla paikkakunnilla lähipalveluverkon harvenemiseen. Muutosten seurauksena eräät aktiiviset maaseudun paikallisyhteisöt ovat organisoituneet ja integroituneet palvelujärjestelmän osaksi uudella tavalla. Joissakin kylissä lähipalvelujen tuottamisesta on muodostunut kylätoiminnan keskeinen sisältö. Kokemukset ovat yhtäältä myönteisiä ja rohkaisevia. Kansalaiset ovat yhteisvoimin ja yhteistyössä kunnan, yhdistysten ja muiden toimijoiden kanssa onnistuneet organisomaan ja tuottamaan tarvitsemiaan palveluja, kuten esimerkiksi lasten päivähoitoa, omalle kylälle. Samalla on ollut mahdollista räätälöidä paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin parhaiten sopivia palveluratkaisuja. Tällaiseen uuteen, yrittäjämäiseen kylätoimintaan sisältyy toisaalta uudenlaisia vastuita ja velvoitteita. Se voi edellyttää kansalaisilta suurta määrää talkootyötä ja henkilökohtaisen taloudellisen vastuun ottamista. Hyvät esimerkit sekä rohkaisevat että viestivät siitä, että maaseudulla asuminen tarkoittaa ylimääräistä työtä oman arjen sujuvuuden turvaamiseksi.

Kansalaistoimintaa kansalaisten ehdoilla

Kooste työpajasta: tavoitteita ja tulevaisuudennäkymiä

- Kunnissa tunnistetaan työtä, yrittäjyyttä ja tasapainoista väestönkehitystä edistävien palvelujen kuten päivähoidon merkitys ja tuetaan niitä riittävästi. Arki maaseudulla on sujuvaa myös ilman kansalaisyhteiskunnan työpanosta; kansalaisten ja paikallisyhteisöjen rooli on täydentävä. Arjen tueksi voidaan räätälöidä paikkaperusteisesti parhaiten toimivia palveluratkaisuja, jotka perustuvat aitoon kumppanuuteen.
- Maaseudun kansalaistoiminta perustuu ihmisten omaan haluun harrastaa, olla mukana, osallistua ja vaikuttaa elinympäristöönsä ja palveluihinsa. Kylätoimintaan, yhdistykseen ja järjestöihin hakeutuu eri ikäisiä ja erilaisista taustoista tulevia miehiä ja naisia. Osallistuminen ei ole pakollista eikä siihen velvoiteta, vaan maaseudulla voi elää kukin omalla tyylillään – myös passiivisena ja omissa oloissaan.
- Maaseudulla ja kaupungeissa on yhtäläiset mahdollisuudet yhdistää työ ja perhe. Vaikka naiset ovat monessa mukana, vastuuta hoi- vasta ja naapuriavusta ei pidetä vain naisille kuuluvana tehtävänä. Asuinpaikka ei määrittele naisen roolia äitinä, puolisona, tyttärenä ja naapurina, vaan odotukset, normit ja käytännöt ovat samanlaisia maaseudulla ja kaupungeissa. Palkkatyöhön ja yrittäjyyteen suun- tautuneet naiset ja miehet mieltävät maaseudun vetovoimaiseksi asuinpaikaksi.
- Maaseudulla on tilaa monenlaisille yhteisöille. Kyläyhdistysten ja toimintaryhmien rinnalle syntyy uudenlaisia, eri asioiden ympärille rakentuvia yhteisöjä ja yhteisöllisyyttä.

6 Työ, osaaminen ja elinkeinot

6.1 Työvoima

Työmarkkinoiden rakennetta ja toimintaa määrittävät työpaikkojen määrä ja rakenne, väestön ja työvoiman määrä, ikä-, sukupuoli- ja koulutusrakenne, työmarkkinoiden alueellinen laajuus, työllisyyden ja työttömyyden taso, alueiden asema yhdyskuntajärjestelmässä, palvelurakenne sekä työpaikkojen sijainnin muutokset ja työvoiman alueellinen liikkuvuus (pendelöinti ja työvoiman muuttoliike). Eräs alueiden välistä työvoiman muuttoa selittävä tekijä on paikallisten työmarkkinoiden erilaistuminen. Työmarkkinoiden muutoksista johtuva muutto vaihtelee sykleittäin taloudellisten suhdanteiden mukaan. Alueella asuvien hyvinvoinnin ja työvoiman liikkuvuuden kannalta oleellisia tekijöitä ovat asuminen sekä palveluiden sijainti ja saatavuus. (Jolkkonen & Kurvinen 2012; Nivalainen 2006; Ponnikas ym. 2014.)

Muutokset alueiden työikäisen väestön määrissä ja osuuksissa vaikuttavat työvoiman tarjontaan ja työmarkkinoiden toimintaan. Väestön ikääntyminen ja alhainen syntyvyys vähentävät työikäisten määrää. Maassamuutto, jonka tärkeimpiä syitä ovat opiskelu ja työ, johtaa työikäisen väestön vähenemiseen lähtöalueilla ja kasvuun tulomuuttoalueilla. Siirtolaisuus lisää sekä väestön että työikäisten määrää. Työttömien määrä ja osuus työvoimasta vähenevät alueilla, joilla työikäisten ja työllisten määrä laskee. Opiskelijoiden ja työvoiman maassamuutto yhtäältä edistää osaavan työvoiman saatavuutta joillakin alueilla ja toisaalta johtaa työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaanto-ongelmiin toisilla alueilla. Alueiden rajat ylittävä työssäkäynti eli pendelöinti, ja erityisesti pitkien työmatkojen kulkeminen, puolestaan mahdollistaa työssäkäynnin asuinpaikkaa vaihtamatta. Kaupungin läheiseltä maaseudulta pendelöintimatkat työssäkäyntialueiden keskuksiin ovat yleensä lyhyitä, joten kaupungin läheiselle maaseudulle voidaan tavallisesti muuttaa kaupungissa sijaitsevaa työpaikkaa vaihtamatta. (Myrskylä 2012; Pehkonen 2009.)

Vuoden 2014 lopussa työvoimaan, eli työllisiin ja työttömiin, kuului 2,6 miljoonaa 15–64-vuotiasta henkilöä. Paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan koko maan työvoimasta 72 prosenttia asui kaupungeissa ja kuusi prosenttia paikallis-

keskuksissa. Kaupunkien läheisellä maaseudulla asui seitsemän prosenttia, harvaan asutulla maaseudulla viisi prosenttia ja ydinmaaseudulla 10 prosenttia koko maan työvoimasta (Taulukko 4).

Työvoimaan kuuluneista naisista 73 prosenttia ja miehistä 71 prosenttia asui kaupungeissa. Koko maan työvoimasta 50,6 prosenttia oli miehiä vuonna 2014. Miesten osuus koko työvoimasta oli suurin (54,5 %) harvaan asutulla maaseudulla. Myös ydinmaaseudulla (53,7 %) ja kaupunkien läheisellä maaseudulla (52,6 %) miehet olivat naisiin verrattuna ylliedustettuina työvoimassa koko maan tasoon nähden. Kaupunkien työvoimasta puolestaan oli suurempi osa naisia (50,3 %) kuin miehiä (49,7 %) (Taulukko 4).

Työllisten määrä väheni koko maassa 1,2 prosenttia vuonna 2014. Eniten työllisten määrä väheni 2 000–6 000 asukkaan kunnissa, 2,2 prosenttia. Maakunnista vain Ahvenanmaalla työllisten määrä kasvoi. Vuonna 2014 kaikkiaan 50 kunnassa oli enemmän työllisiä kuin vuotta aiemmin. Suhteellisesti suurin lisäys tapahtui Kökarissa (9,1 %). Eniten työllisten määrä väheni Paltamossa (9,2 %). (Tilastokeskus 2016.)

Koko maan työllisyysaste, eli työllisten prosenttiosuus työikäisestä väestöstä (15–64-vuotiaat), oli 64,5 prosenttia vuonna 2014. Selvästi korkein työllisyysaste oli kaupunkien läheisellä maaseudulla (67,2 %) ja matalin harvaan asutulla maaseudulla (59 %). Harvaan asutulla maaseudulla asuvien työikäisten miesten työllisyysaste oli kaikkein alhaisin (56,5 %), mutta muutoin miesten ja naisten työllisyysasteet eivät eronneet merkittävästi toisistaan aluetyypeittäin (Taulukko 4).

Taulukko 4. Työvoima, työllisyys ja työttömyys sukupuolen mukaan aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Aluetyppi/sukupuoli	Työvoima ¹		Työlliset ²		Työttömät ³		Työllisyysaste ⁴ (%)	Työttömyysaste ⁵ (%)
	Määrä	Osuus koko maasta (%)	Määrä	Osuus koko maasta (%)	Määrä	Osuus koko maasta (%)		
Molemmat sukupuolet								
Harvaan asuttu maaseutu	123917	4,7	101833	4,5	22084	6,1	59,0	17,8
Ydinmaaseutu	265884	10,2	230858	10,3	35026	9,7	64,3	13,2
Kaup. läheinen maaseutu	183681	7,0	160728	7,1	22953	6,3	67,2	12,5
Paikalliskeskus	142393	5,5	120961	5,4	21432	5,9	62,6	15,1
Kaupunki	1875460	71,8	1621515	72,1	253945	70,0	65,6	13,5
Tuntematon	19794	0,8	12607	0,6	7187	2,0	25,5	36,3
Koko maa	2611129	100,0	2248502	100,0	362627	100,0	64,5	13,9
Miehet								
Harvaan asuttu maaseutu	67559	5,1	53346	4,8	14213	6,7	56,5	21,0
Ydinmaaseutu	140008	10,6	118947	10,7	21061	10,0	63,1	15,0
Kaup. läheinen maaseutu	96590	7,3	83182	7,5	13408	6,4	66,7	13,9
Paikalliskeskus	71720	5,4	59198	5,3	12522	5,9	60,8	17,5
Kaupunki	931779	70,5	787847	70,9	143932	68,3	64,3	15,4
Tuntematon	14277	1,1	8541	0,8	5736	2,7	26,1	40,2
Koko maa	1321933	100,0	1111061	100,0	210872	100,0	63,0	16,0
Naiset								
Harvaan asuttu maaseutu	56358	4,4	48487	4,3	7871	5,2	62,0	14,0
Ydinmaaseutu	125876	9,8	111911	9,8	13965	9,2	65,6	11,1
Kaup. läheinen maaseutu	87091	6,8	77546	6,8	9545	6,3	67,8	11,0
Paikalliskeskus	70673	5,5	61763	5,4	8910	5,9	64,4	12,6
Kaupunki	943681	73,2	833668	73,3	110013	72,5	67,0	11,7
Tuntematon	5517	0,4	4066	0,4	1451	1,0	24,5	26,3
Koko maa	1289196	100,0	1137441	100,0	151755	100,0	66,1	11,8

¹ = Työvoimaan kuuluvat kaikki 15–64-vuotiaat henkilöt, jotka vuoden viimeisellä viikolla olivat työllisiä tai työttömiä.

² = Työllisiin (työllinen työvoima) kuuluvat kaikki 15–64-vuotiaat henkilöt, jotka vuoden viimeisellä viikolla olivat ansiotyössä. Työllisiä ovat palkansaajat ja yrittäjät.

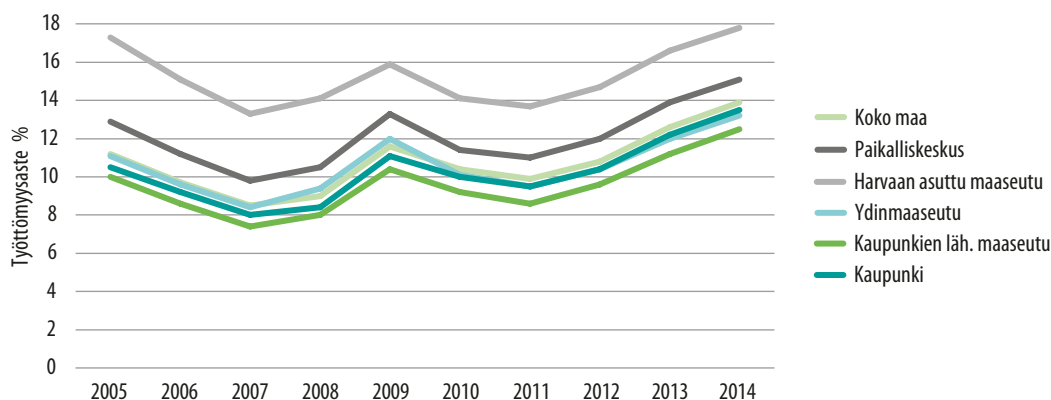
³ = Työttömiin (työtön työvoima) kuuluvat 15–64-vuotiaat henkilöt, jotka olivat työttömiä työnhakijoita vuoden viimeisenä työpäivänä.

⁴ = Työllisyysaste = Työllisten prosenttiosuus samanikäisestä väestöstä (15–64-vuotiaat).

⁵ = Työttömyysaste = Työttömän työvoiman prosenttiosuus koko työvoimasta (15–64-vuotiaat).

Työttömyysaste, eli työttömien osuus työvoimasta, oli vuonna 2014 korkein harvaan asutulla maaseudulla (17,8 %) ja alhaisin kaupungin läheisellä maaseudulla (12,5 %). Naisten työttömyysaste oli koko maassa 4,2 prosenttiyksikköä matalampi kuin miesten. Naisten työttömyys oli kaikilla aluetyypeillä alhaisemmalla tasolla kuin miesten työttömyys. Harvaan asutulla maaseudulla miesten työttömyysaste oli huomattavasti (7 %-yksikköä) korkeampi (21 %) kuin naisten (14 %) ja harvaan asutulla ja kaupunkien läheisellä maaseudulla 3–4 prosenttiyksikköä korkeampi (Taulukko 4).

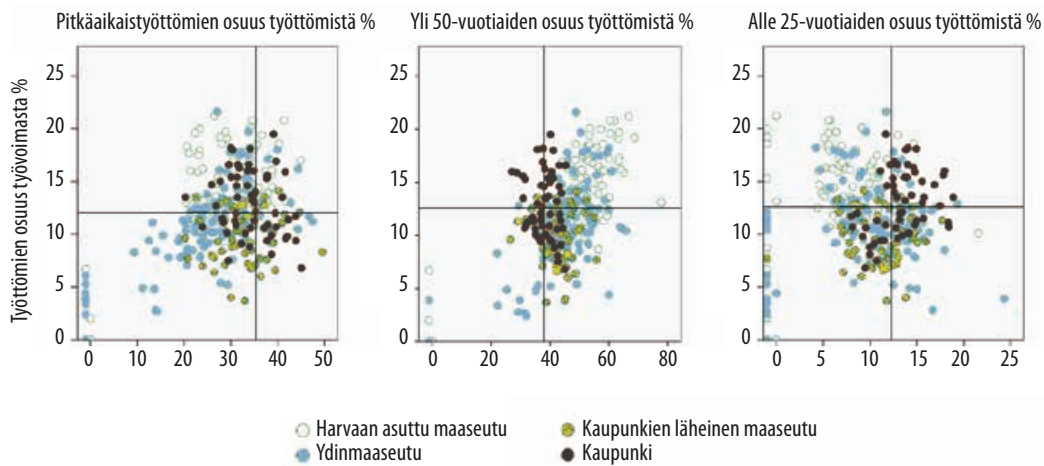
Kuvio 20. Työttömyysaste aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuosina 2005–2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan 15–64-vuotiaiden työttömyysaste oli vuosina 2005–2014 kaikissa aluetyypeissä korkeimmillaan vuonna 2014 ja alhaisimmillaan vuonna 2009. Työttömyysaste oli tarkastelujakson ajan koko maan keskimääräistä tasoa korkeammalla harvaan asutulla maaseudulla ja paikalliskeskuksissa. Työttömyysaste oli alhaisin koko tarkastelujakson ajan kaupunkien läheisellä maaseudulla. Työttömyysasteen vaihtelu on seurannut taloussuhdanteita saman suuntaisesti kaikilla aluetyypeillä eivätkä alueiden väliset erot ole kasvaneet (Kuvio 20).

Kuntien työttömyyslukujen perusteella keväällä 2017 työttömyyden rakenteessa oli suuria alueellisia eroja. Merkittäviä eroja oli myös kaupunki-maaseutuluokituksen mukaisten kuntatyyppien välillä, mutta myös kuntatyyppien sisällä oli selkeää vaihtelua työttömyyden rakenteessa ja tasossa (Kuvio 21, Kartta 13). Työttömien osuus työvoimasta oli alkuvuodesta 2017 suurinta Pohjois-Suomessa, Itä-Suomessa ja Keski-Suomessa. Työttömyys oli vähäisintä Pohjanmaalla, Etelä-Pohjanmaalla, Keski-Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla. Koko maassa työttömien osuus työvoimasta oli 12,6 prosenttia. Työttömien osuus työvoimasta oli alhaisin Pohjanmaan maakunnassa (9,3 %) ja korkein Pohjois-Karjalan maakunnassa (17,2 %).

Kuvio 21. Pitkäaikaistyöttömien, yli 50-vuotiaiden työttömien ja alle 25-vuotiaiden työttömien osuus työttömistä verrattuna työttömien osuuteen työvoimasta kuntatyypeittäin ja kunnittain Suomessa, helmikuu 2017. Lähde: Toimiala Online/työ- ja elinkeinoministeriö, työnvälitystilasto.

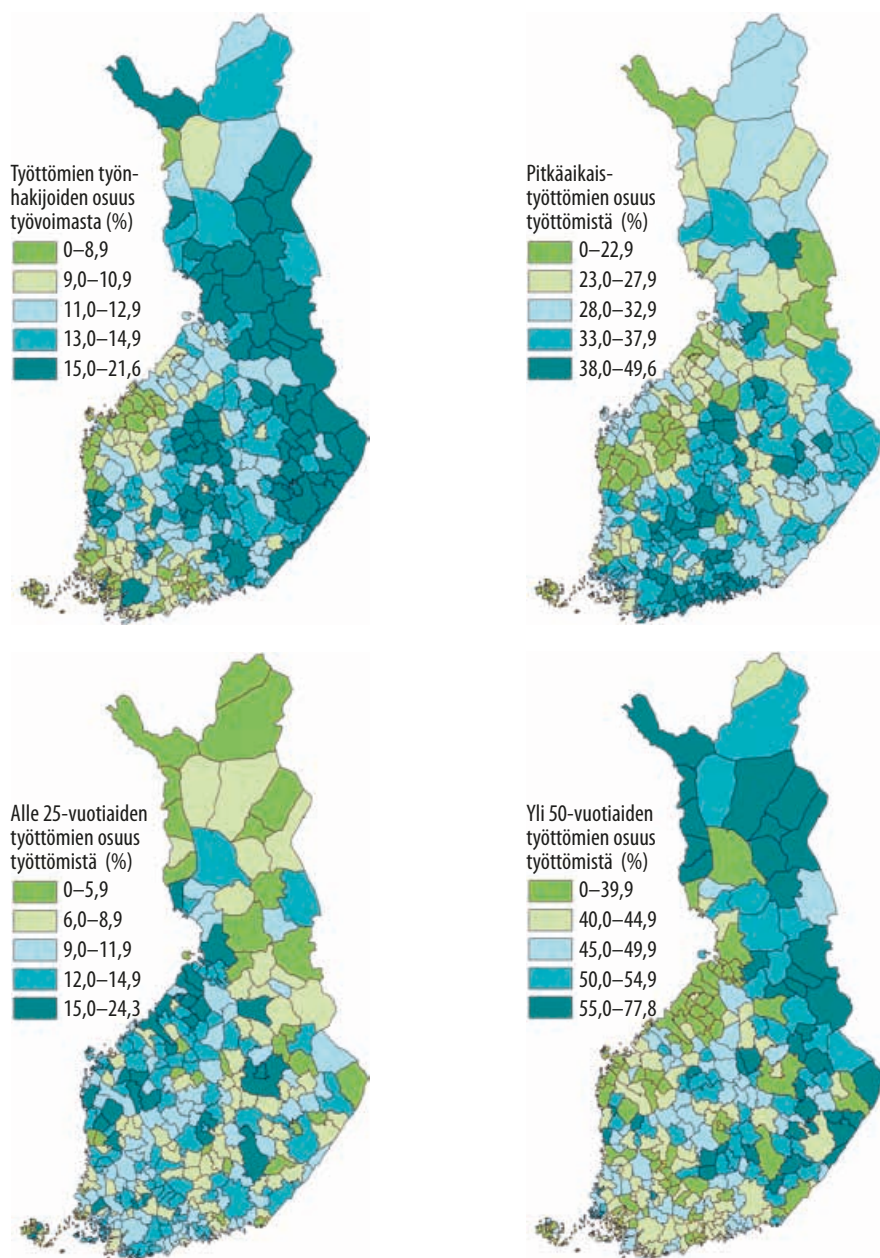
Työttömyyden taso vaihteli eri kuntatyypeittäin Manner-Suomessa siten, että työttömien osuus työvoimasta oli harvaan asutuissa maaseutukunnissa alimmalla tasolla, yhdeksän ja kymmenen prosentin välillä, Muoniossa, Kittilässä ja Halsualla ja korkeimmalla tasolla, 21–20 prosentin välillä Savukoskella, Posiolla, Ilomatsissa, Rautavaaralla, Sallassa ja Suomussalmella. Ydinmaaseutuun kuuluvista kunnista Närpiö (4,8 %), Kruunupyy (5,4 %), Laitila (7,1 %) ja Vöyri (7,6 %) olivat alhaisen työttömyyden kuntia ja työttömyys oli korkealla tasolla (17,5–21,6%) Rautjärvellä Saarijärvellä, Rääkkylässä, Polvijärvellä, Outokummussa, Nurmeksessa, Kiteellä, Tohmajärvellä ja Rantasalmella.

Kaupungin läheiseen maaseutuun kuuluvissa kunnissa työttömien osuus työvoimasta vaihteli 3,7–14,1 prosentin välillä. Luodossa oli työttömänä vain 3,7 prosenttia työvoimasta ja Pedersören kunnassa, Siuntiossa, Lopella, Sipoossa, Maskussa ja Ruskossa työttömyysprosentti alitti seitsemän prosentin tason. Kaupungin läheiseen maaseutuun lukeutuvista kunnista ainoastaan Pyhtäällä, Akaassa, Keminmaalla, Ruokolahdessa ja Liperissä työttömien osuus työvoimasta oli yli 13 prosenttia. Kaupungeissa työttömyysprosentti ylitti 18 Kotkassa, Kemissä, Joensuussa ja Imatralla. Työttömyysprosentti oli alle 9,1 prosenttia Kauniaisissa, Liedossa, Tuusulassa, Kaarinassa ja Naantalissa. Ahvenanmaan kunnissa oli vähän työttömiä ja niissä vallitsi lähes täystyöllisyys (Kuvio 21, Kartta 13).

Sekä työttömien osuus työvoimasta että yli 50-vuotiaiden osuus työttömistä oli alkuvuodesta 2017 koko maan tasoa (35,3 %) suurempi pääosassa harvaan asutun maaseudun kuntia. Kaupunkikuntien työttömyyden tasossa oli suuria eroja, mutta yli 50-vuotiaiden osuudet olivat niissä pääsääntöisesti koko maan tasoon nähden alhaisella tai keskitasolla. Kaupungin läheiseen maaseutuun kuuluvissa kunnissa yli 50-vuotiaita oli hieman suurem-

pi osa työttömistä kuin kaupungeissa. Ydinmaaseudun kunnissa yli 50-vuotiaiden työttömien osuudet vaihtelivat eniten. Osuus oli selkeästi koko maan tasoa alempi Ahvenanmaan kunnissa. Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä oli koko maassa 35,3 prosenttia. Kunnat, joissa pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä ylitti koko maan keskimääräisen tason, kuuluvat kaikkiin kuntatyppeihin. Nuorisotyöttömyys oli suurinta kaupungeissa ja pienintä harvaan asutun ja ydinmaaseudun kunnissa (Kuvio 21).

Kartta 13. Työttömien työnhakijoiden osuus työvoimasta sekä pitkäaikaistyöttömien, alle 25-vuotiaiden ja yli 50-vuotiaiden osuus työttömistä kunnittain (helmikuu 2017).
Lähde: Toimiala Online/työ- ja elinkeinoministeriö, työnvälitystilasto.

Taloudellinen huoltosuhde kuvaa sitä, kuinka monta työtöntä ja työvoiman ulkopuolella olevaa on yhtä työllistä kohti. Työvoiman ulkopuolisia ovat 0–14-vuotiaat lapset, koululaiset, opiskelijat, varusmiehet, siviilipalvelusmiehet, eläkeläiset ja muut työvoiman ulkopuolella olevat. Vuonna 2014 koko maan huoltosuhde oli 1,41 eli yhtä työssäkäyvää henkilöä kohti oli 1,41 ei-työssäkäyvää (Taulukko 5). Kaikilla maaseutualueilla huoltosuhde oli korkeampi kuin kaupungeissa. Taloudelliseen huoltosuhteeseen vaikuttavat työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrän lisäksi alueen ikärakenne ja talouden suhdanteet. Työllisten määrän noustessa suhteessa työttömiin ja työvoiman ulkopuolella oleviin, taloudellinen huoltosuhde laskee. Harvaan asututun maaseudun ja ydinmaaseudun väestö on vähentynyt jo 1980-luvulta lähtien ja maaseudun paikalliskeskusten väkimäärä on alentunut 2000-luvulta alkaen. Näiden alueiden ikärakenteessa yli 65-vuotiaiden osuus on korkeampi kuin koko maassa (ks. Taulukko 2), mikä myös heikentää maaseutualueiden taloudellista huoltosuhdetta. Väestön väheneminen ja ikääntyminen harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla näkyvät työvoiman ja työllisten määrän vähenemisenä sekä työvoiman ulkopuolella olevien määrän kasvuna.

Taulukko 5. Taloudellinen huoltosuhde, työvoimaosuus, työllisten osuus väestöstä ja työvoiman ulkopuolella olevien osuus työikäisistä (15–64-vuotiaista) aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Aluetyyppi	Taloudellinen huoltosuhde ¹	Työvoimaosuus ² (%)	Työllisten osuus ³ väestöstä (%)	Työvoiman ulkopuolella ⁴ (%)
Harvaan asuttu maaseutu	1,89	71,8	34,6	28,2
Ydinmaaseutu	1,62	74,0	38,1	26,0
Kaup. läheinen maaseutu	1,43	76,8	41,1	23,2
Paikalliskeskus	1,65	73,6	37,7	26,4
Kaupunki	1,3	75,9	43,4	24,1
Koko maa	1,41	75,0	41,6	25,0

¹ = Taloudellinen huoltosuhde kertoo, paljonko yhtä työllistä kohti on työvoiman ulkopuolella olevia ja työttömiä.

² = Työvoimaosuus kuvaa työvoimaan kuuluvien osuutta työikäisistä eli 15–64-vuotiaista.

³ = Työllisten osuus koko väestöstä.

⁴ = Työvoiman ulkopuolella olevien osuus 15–64-vuotiaista.

6.2 Työpaikat ja yrittäjätoiminta

Työpaikat

Vuonna 2014 Suomen lähes 2,3 miljoonasta työpaikasta 71 prosenttia sijaitsi kaupungeissa ja kahdeksan prosenttia ydinmaaseudulla. Kaupungin läheisellä maaseudulla (3,7 %) oli vain hieman suurempi osuus koko maan työpaikoista kuin harvaan asutulla maaseudulla (3,3 %). Naisten työpaikoista suurempi osuus kuin miesten työpaikoista sijaitsi kaupungeissa ja paikalliskeskuksissa. Vuorostaan miesten työpaikoista (16,4 %) oli maaseutualueilla suurempi osa kuin naisten työpaikoista (13,8 %). Maaseutualueet tarjosivat työtä 184 000 miehelle ja 159 000 naiselle (Taulukko 6).

Taulukko 6. Työpaikkojen määrä aluetyypeittäin ja sukupuolen mukaan paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Aluetyypit	Miehet		Naiset		Yhteensä	
	Määrä	Osuus koko maasta (%)	Määrä	Osuus koko maasta (%)	Määrä	Osuus koko maasta (%)
Harvaan asuttu maaseutu	40513	3,6	33358	2,9	73871	3,3
Ydinmaaseutu	97934	8,7	87222	7,6	185156	8,1
Kaup. läheinen maaseutu	45914	4,1	38121	3,3	84035	3,7
Paikalliskeskuksset	56932	5,1	69493	6,1	126425	5,6
Kaupunki	787158	70,0	827994	72,0	1615152	71,0
Tuntematon	96334	8,6	93103	8,1	189437	8,3
Koko maa	1124785	100	1149291	100	2274076	100

Työpaikkojen määrä väheni koko maassa vuodesta 2007 vuoteen 2014 neljä prosenttia. Paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan työpaikkoja oli kaikilla aluetyypeillä vuonna 2014 vähemmän kuin vuonna 2007. Eniten työpaikat vähenivät harvaan asutulla maaseudulla (-12,8 %). Kun työpaikkojen määrän muutosta tarkastellaan aluetyypin ja sukupuolen mukaan, sekä miesten että naisten työpaikkojen määrät vähenivät eniten ydinmaaseudulla. Työpaikkojen lukumäärän negatiivinen kehitys kosketi erityisesti miehiä kaikilla kaupunki-maaseutuluokituksen aluetyypeillä naisia ankarammin (Taulukko 7).

Taulukko 7. Työpaikkojen määrän kehitys (indeksi, 2007=100) paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuosina 2007, 2008, 2011 ja 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Aluetyyppi/sukupuoli	Työpaikkojen määrän kehitys (2007=100)			
	2007	2008	2011	2014
Molemmat sukupuolet				
Harvaan asuttu maaseutu	100	98,0	95,8	90,6
Ydinmaaseutu	100	97,5	93,7	87,2
Kaup. läheinen maaseutu	100	97,1	95,0	91,6
Paikalliskeskukset	100	99,5	96,1	90,6
Kaupunki	100	99,7	98,4	95,8
Koko maa	100	100,3	99,4	96,0
Miehet				
Harvaan asuttu maaseutu	100	96,7	95,8	89,1
Ydinmaaseutu	100	96,4	92,9	84,8
Kaup. läheinen maaseutu	100	95,6	94,1	89,9
Paikalliskeskukset	100	98,6	93,6	85,4
Kaupunki	100	98,9	96,2	92,7
Koko maa	100	99,1	97,3	93,0
Naiset				
Harvaan asuttu maaseutu	100	99,8	95,8	92,4
Ydinmaaseutu	100	99,0	94,8	90,1
Kaup. läheinen maaseutu	100	99,1	96,3	93,9
Paikalliskeskukset	100	100,4	98,5	95,4
Kaupunki	100	100,5	100,6	98,9
Koko maa	100	101,6	101,6	99,1

Paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan yksityisten palvelujen työpaikkaosuus alueen kaikista työpaikoista oli vuonna 2014 suurin kaupungeissa. Kaikissa muissa aluetyypeissä julkisten palvelujen työpaikkojen osuus alueiden kaikista työpaikoista oli suurin. Julkisten palvelujen työpaikat ovat joko kuntien tai valtion työpaikkoja. Jalostuksen työpaikkojen työpaikkaosuus oli suurin ydinmaaseudulla ja kaupunkien läheisellä maaseudulla. Alkutuotannon työpaikkojen osuus kaikista työpaikoista oli suurin harvaan

asutulla maaseudulla. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna koko maassa eniten miehiä työllistivät yksityiset palvelut ja naisia julkiset palvelut. Aluetyyppien ja sukupuolen mukaan tarkasteltuna jalostuksen päätoimialalla työskenteli eniten miehiä harvaan asutulla maaseudulla, ydinmaaseudulla, kaupunkien läheisellä maaseudulla ja paikalliskeskuksissa. Naisten osuus vaihteli julkisissa palvelutyöpaikoissa 53 ja 59 prosentin välillä jokaisessa aluetyypissä (Taulukko 8).

Taulukko 8. Työpaikat päätoimialan ja sukupuolen mukaan aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Aluetyyppi/sukupuoli	Alkutuotanto (%)	Jalostus (%)	Yksityiset palvelut (%)	Julkiset palvelut (%)	Yhteensä %
Molemmat sukupuolet					
Harvaan asuttu maaseutu	19,6	22,6	25,6	32,2	100
Ydinmaaseutu	13,1	29,6	25	32,3	100
Kaup. läheinen maaseutu	11,9	29,6	25,1	33,4	100
Paikalliskeskus	1,6	24	33,9	40,5	100
Kaupunki	0,6	20,1	43	36,4	100
Koko maa	3,3	20,6	40,3	34,6	100
Miehet					
Harvaan asuttu maaseutu	27	34,5	24,1	14,4	100
Ydinmaaseutu	18,1	45,5	24,2	12,3	100
Kaup. läheinen maaseutu	16,1	45,4	25,5	13,1	100
Paikalliskeskus	2,9	42,7	36,4	18,1	100
Kaupunki	0,8	32,6	47,7	18,9	100
Koko maa	4,7	33,4	43,4	17,3	100
Naiset					
Harvaan asuttu maaseutu	10,6	8,1	27,4	53,9	100
Ydinmaaseutu	7,4	11,8	26	54,8	100
Kaup. läheinen maaseutu	6,9	10,5	24,7	57,9	100
Paikalliskeskus	0,5	8,7	32	58,8	100
Kaupunki	0,3	8,2	38,5	52,9	100
Koko maa	1,9	8,2	37,3	51,6	100

Kunnat ovat merkittäviä työnantajia naisille, erityisesti harvaan asutulla maaseudulla, ydinmaaseudulla, kaupunkien läheisellä maaseudulla ja paikalliskeskuksissa. Kuntatyöpaikkojen osuus näissä aluetyypeissä vaihteli 43 ja 47 prosentin välillä vuonna 2014. Sen sijaan yksityinen työnantajasektori oli miesten tärkein työnantaja kaikissa paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen aluetyypeissä vuonna 2014 (Taulukko 9).

Taulukko 9. Työpaikat työnantajasektorin mukaan (%) aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Aluetyyppi/sukupuoli	Sektorin osuus työpaikoista, %					Yhteensä
	Valtio	Kunta	Valtio-enemm. Oy	Yksityinen	Muut	
Molemmat sukupuolet						
Harvaan asuttu maaseutu	4,2	24,7	2,9	43,2	25,2	100
Ydinmaaseutu	2,1	25,0	0,9	52,5	19,4	100
Kaup. läheinen maaseutu	2,5	22,9	1,8	49,5	23,4	100
Paikalliskeskus	2,6	32,7	1,9	53,9	8,9	100
Kaupunki	7,0	23,2	2,8	60,0	7,0	100
Koko maa	5,8	23,1	2,5	57,9	10,8	100
Miehet						
Harvaan asuttu maaseutu	5,5	9,2	3,7	48,9	32,8	100
Ydinmaaseutu	2,7	8,6	0,8	61,6	26,3	100
Kaup. läheinen maaseutu	3,3	6,5	2,2	57,3	30,7	100
Paikalliskeskus	2,6	15,3	2,8	66,3	13,0	100
Kaupunki	6,7	10,7	3,6	69,5	9,4	100
Koko maa	5,7	10,2	3,2	66,6	14,4	100
Naiset						
Harvaan asuttu maaseutu	2,6	43,4	1,9	36,1	16,0	100
Ydinmaaseutu	1,5	43,5	1,1	42,3	11,6	100
Kaup. läheinen maaseutu	1,6	42,6	1,3	40,0	14,6	100
Paikalliskeskus	2,6	47,0	1,2	43,7	5,6	100
Kaupunki	7,3	35,0	2,0	51,0	4,8	100
Koko maa	5,9	35,7	1,7	49,5	7,2	100

TYÖVOIMAPULA-ALAT POHJOIS-KARJALASSA

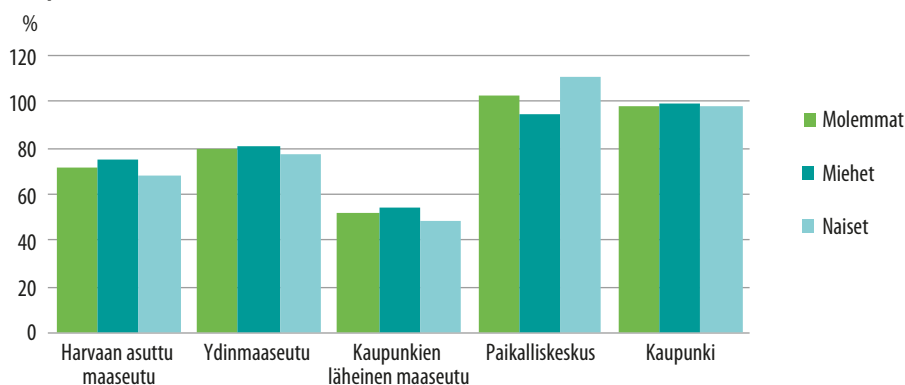
Pohjois-Karjalassa työvoimapula koskee yhtäältä erityisasiantuntija- ja asiantuntija-ammatteja sosiaali- ja terveysalalla. Suuri osa niistä on naisvaltaisia. Työvoimapula-ammatteja ovat esimerkiksi hammaslääkäri, yleislääkäri, ylilääkäri, erikoislääkäri, lastentarhanopettaja, sosiaalityön erityisasiantuntija, psykologi, puheterapeutti, farmaseutti ja suuhygienisti. Toisaalta pulaa on myös siivoojista, parturi-kampaajista, muoviteollisuuden prosessityöntekijöistä sekä kone- ja metallialan työntekijöistä. Ylitarjontaa on esimerkiksi toimistoalan työntekijöistä, graafisista ja multim mediasuunnittelijoista sekä kuvataiteilijoista. (Jolkkonen & Lemponen 2016.)

Työntekijäpula sosiaali- ja terveysalan korkeapalkkaisilla aloilla koskee sekä Joensuun seutua että maaseutumaisempia Keski- ja Pielisen-Karjalaa. Joensuun seudulla lääkäreistä on jopa enemmän pulaa kuin Keski-Karjalassa tai Pielisen-Karjalassa. Keski-Karjalassa puolestaan on Joensuun seutuun verrattuna enemmän pulaa esimerkiksi sairaanhoitajista sekä sosiaalialan ohjaajista ja neuvoista. Pielisen-Karjalassa on Joensuun seutuun verrattuna enemmän pulaa elintarviketeollisuuden prosessityöntekijöistä, lastenhoito-työntekijöistä, ravintola- ja suurtaalous-työntekijöistä, leipureista ja kondiittoreista sekä maa- ja metsätaloustyökoneiden kuljettajista. (Jolkkonen & Lemponen 2016.)

Työpaikkaomavaraisuus ja pendelöinti

Tietyllä alueella asuvien työllisten määrän osuus kaikista alueella työssäkäyvistä työllisistä, eli työpaikoista kuvaa alueen työpaikkaomavaraisuusastetta (Kuvio 22). Työpaikat ovat keskittyneet kaupunkeihin ja paikalliskeskuksiin, jotka olivat vuonna 2014 työpaikkaomavaraisuusastella mitattuna huomattavan omavaraisia verrattuna harvaan asuttuun maaseutuun, ydinmaaseutuun ja kaupunkien läheiseen maaseutuun. Kaupunkien läheinen maaseutu on asuinmaaseutua, josta käydään töissä pääasiassa työssäkäyntialueiden keskuksissa. Kaupunkien läheisen maaseudun työpaikkaomavaraisuusaste olikin kaikista aluetyypeistä alhaisin. Paikalliskeskusten työpaikkaomavaraisuusaste ylitti naisten osalta yli sata prosenttia eli paikalliskeskuksissa oli vuonna 2014 enemmän naisten työpaikkoja kuin mitä siellä asui työllisiä naisia. Harvaan asutulla maaseudulla, ydinmaaseudulla ja kaupunkien läheisellä maaseudulla työpaikkaomavaraisuus oli miehillä suurempi kuin naisilla.

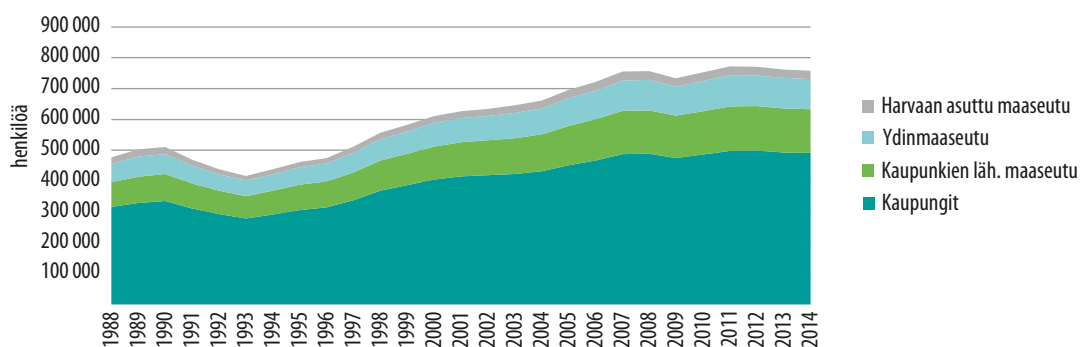
Kuvio 22. Työpaikkaomavaraisuusaste* sukupuolen mukaan aluetyypeittäin paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

* Työpaikkaomavaraisuusaste ilmaisee alueella työssäkäyvän työllisen työvoiman (työpaikkojen) ja alueella asuvan työllisen työvoiman (työllisten) määrän välisen suhteen prosentteina. Jos työpaikkaomavaraisuus on yli 100 %, on alueella enemmän työpaikkoja kuin työllisiä.

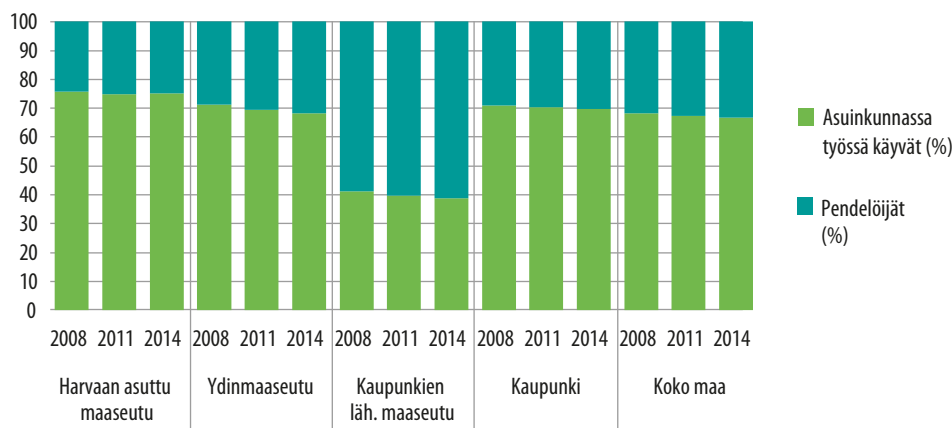
Työpaikkaomavaraisuusasteen lisäksi työllisten alueiden välistä työssäkäyntiä voidaan kuvata pendelöinnillä, eli työssäkäynnillä oman asuinalueen ulkopuolella sekä työssäkäyntialueilla. Seuraavassa kuvataan kunnan rajat ylittävää työssäkäyntiä. Kuntien rajat ylittävän pendelöinnin perusteella muodostuu työssäkäyntialue keskuskunnasta ja siihen vähintään 10 prosentin osuudella pendelöivistä kunnista. Kunta voi kuulua vain yhteen työssäkäyntialueeseen, mutta vuonna 2016 Suomessa oli myös 97 sellaista kuntaa, jotka eivät kuuluneet mihinkään työssäkäyntialueeseen. Kuntaliitosten seurauksena kuntien rajat ylittävä työssäkäynti on vaikuttanut pendelöijien määrään ja kuntapohjaisten työssäkäyntialueiden muotoutumiseen. (Tilastokeskus 2016.) Asuinkuntansa ulkopuolella työssäkäyvien eli pendelöijien määrä on kuitenkin kasvanut kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuosien 1988–2014 aikana. Kun vuonna 1988 asuinkuntansa ulkopuolella kävi töissä alle puoli miljoonaa työntekijää, vuonna 2014 heitä oli jo lähes 800 000. Pendelöijien määrä on lisääntynyt kaikissa kuntatyypeissä (Kuvio 23).

Kuvio 23. Asuinkunnan ulkopuolella työssäkäyvien määrä kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuosina 1988–2014. Vuoden 2016 kuntajako. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Kaupunkien läheiseltä maaseudulta käydään yleisesti työssä kunnan viereisessä keskuk- sessa. Vuonna 2014 kaupungin läheisen maaseudun työllisistä peräti 61 prosenttia kävi työssä asuinkuntansa ulkopuolella. Pendelöijien osuus kaupungin läheisen maaseudun työllisistä on hieman kasvanut vuodesta 2008 vuoteen 2014. Harvaan asutulla maa- seudulla asuinkunnassaan työssäkäyvien osuus oli vuonna 2014 kaikkein korkein (75 %), mutta myös näiden kuntien työllisistä pendelöi neljäsosa. Harvaan asutuissa kunnissa omassa kunnassa työssäkäyvien ja pendelöijien osuudet ovat pysyneet lähes samalla tasolla vuodesta 2008. Harvaan asutulla maaseudulla asuinkunnassaan työssäkäyvien suuri osuus selittyy sillä, että usein harvaan asutut kunnat eivät kuulu minkään työssä- käyntialueen keskuksen vaikutuspiiriin, sillä niistä päivittäinen työssäkäynti asuinkunnan ulkopuolella edellyttäisi pitkien työmatkojen kulkemista. Asuinkunnassaan työssäkäyvien työllisten osuus on hieman laskenut ja vastaavasti pendelöijien osuus on kasvanut koko maassa, kaupungeissa, kaupunkien läheisellä maaseudulla ja ydinmaaseudulla vuodesta 2008 vuoteen 2014 (Kuvio 24).

Kuvio 24. Asuinkunnassaan ja asuinkuntansa ulkopuolella työssäkäyvä työlliset vuosina 2008, 2011 ja 2014 kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Yritystoiminta

Suomessa oli vuonna 2014 lähes 400 000 liikeyritysten toimipaikkaa, joista noin 150 000 (38 %) sijaitsi kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokittelun mukaan kaupunkien läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla. Näissä maaseutukunnissa oli eniten maa-, metsä- ja kalatalouden, rakentamisen sekä ja tukku- ja vähittäiskaupan toimipaikkoja (Taulukko 10).

Taulukko 10. Liikeyritysten toimipaikkojen määrä toimialoittain kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokittelun mukaan vuonna 2014. Vuoden 2016 kuntajako. (TOL 2008) Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Toimipaikkojen toimiala	KOKO MAA %	Kaupungit %	Kaupunkien läheinen maaseutu %	Ydin maaseutu %	Harvaan asuttu maaseutu %
A Maa-, metsä- ja kalatalous	20,5	10,0	28,7	40,4	42,4
B Kaivostoiminta ja louhint	0,3	0,1	0,2	0,5	0,8
C Teollisuus	6,0	5,6	6,6	7,2	5,1
D Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5
E Vesi-, jätevesi- ja jätehuolto	0,5	0,4	0,5	0,6	0,7
F Rakentaminen	10,9	10,6	15,1	10,5	8,9
G Tukku- ja vähittäiskauppa	14,4	16,4	11,8	11,0	9,9
H Kuljetus ja varastointi	5,9	5,6	6,7	5,7	7,0
I Majointus- ja ravitsemistoiminta	3,7	4,3	2,4	2,6	4,1
J Informaatio ja viestintä	2,7	3,8	1,4	0,8	0,7
K Rahoitus- ja vakuustointi	2,3	2,9	1,3	1,3	1,0
L Kiinteistöalan toiminta	6,4	7,6	5,0	4,5	4,4
M Ammatill., tieteell. ja tekn. toiminta	9,4	12,2	6,6	4,2	3,3
N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	3,9	4,4	3,5	2,6	3,8
P Koulutus	1,0	1,2	0,9	0,5	0,4
Q Terveys- ja sosiaalipalvelut	5,2	6,5	3,8	2,8	2,7
R Taiteet, viihde ja virkistys	1,8	2,2	1,5	1,0	1,0
S Muu palvelutoiminta	5,0	5,9	3,7	3,6	3,3
Toimipaikkojen määrä yhteensä	394 761	245 209	41 129	79 456	28 967

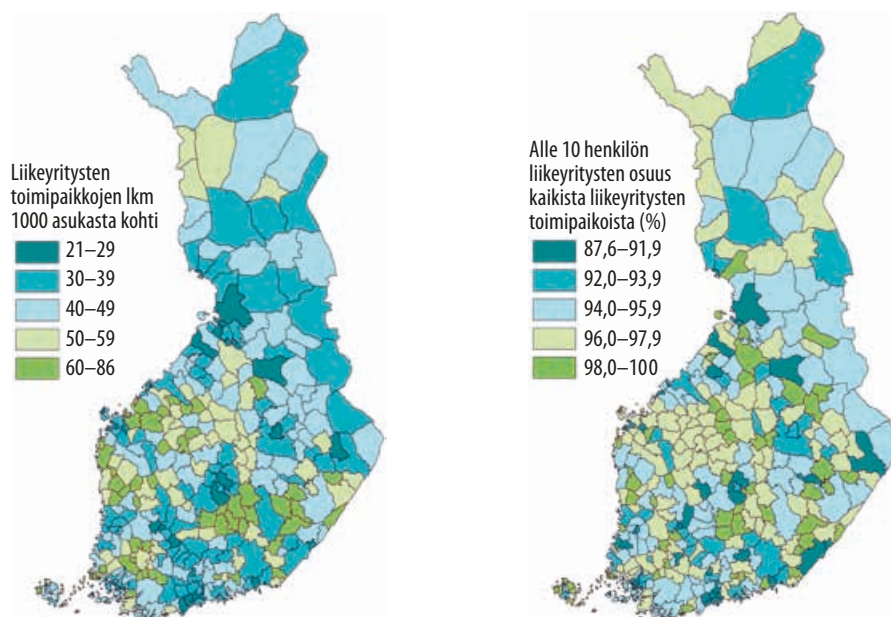
Liikeyritysten toimipaikoista lähes 40 prosenttia sijaitsi vuonna 2014 kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan maaseutukunnissa. Suurin osa kaupunkien läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla sijaitsevista liikeyrityksistä oli pieniä 0–4 henkilöä työllistäviä toimipaikkoja. Suuret, yli 250 henkilöä työllistävät, yritykset sijaitsivat pääosin kaupungeissa. Liikeyritysten toimipaikkoja asukasta kohti oli eniten ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla. Tätä selittää aktiivimaatilojen suuri määrä näissä maaseutukunnissa (Taulukko 11).

Taulukko 11. Liikerytysten toimipaikkojen lukumäärä henkilöstökoluokittain kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Vuoden 2016 kuntajako. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Toimipaikan henkilöstömäärä	KOKO MAA	Kaupungit	Kaupunkien läheinen maaseutu	Ydinmaaseutu	Harvaan asuttu maaseutu
0 – 4 henkilöä	341 342	205 617	37 263	72 066	26 396
5 – 9 henkilöä	26 998	19 223	2 107	4 156	1 512
10 – 19 henkilöä	14 508	10 683	1 099	2 013	713
20 – 49 henkilöä	8 168	6 523	492	885	268
50 – 249 henkilöä	3 338	2 798	153	312	75
250- henkilöä	407	365	15	24	3
Toimipaikat yhteensä	394 761	245 209	41 129	79 456	28 967
Alle 10 henkilön toimipaikat lkm	368 340	224 840	39 370	76 222	27 908
(osuus kaikista toimipaikoista)	(93,3 %)	(91,7 %)	(95,7 %)	(95,9 %)	(96,3 %)
Toimipaikkojen lkm/1000 asukasta	72	64	75	98	94

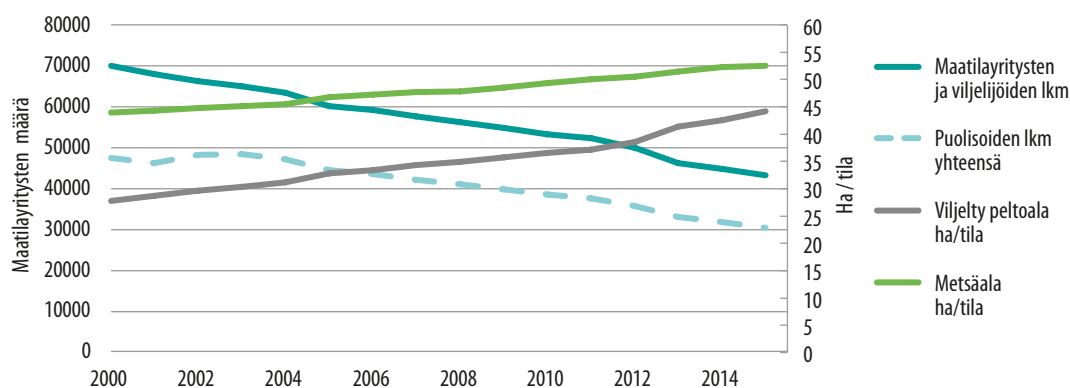
Liikerytysten toimipaikkoja oli asukasta kohti eniten Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa sekä Keski-Suomessa, Mikkelin, Lahden ja Jyväskylän lähikunnissa. Pohjois-Suomessa, Itä-Suomessa ja Etelä-Suomessa oli vähiten liikerytysten toimipaikkoja asukasta kohti. Etelä-Suomessa liiketoimipaikkojen vähäisyys asukasta kohti selitty suurella väestömäärällä ja Pohjois-Suomessa ja Itä-Suomessa vähäisellä väestömäärällä (Kartta 14).

Kartta 14. Liikerytysten toimipaikkojen lukumäärä 1 000 asukasta kohti ja alle 10 henkilön liikerytysten osuus kaikista liikerytysten toimipaikoista vuonna 2014 kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokittelun mukaan. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Maatilayritysten määrä väheni vuodesta 2000 vuoteen 2015 mennessä Suomessa lähes 27 000:lla (38 %). Viljelijöitä oli yhtä paljon kuin maatilayrityksiä, joten heidän määränsä väheni samassa suhteessa. Vuonna 2015 viljelijöistä 30 prosentilla ei ollut puolisoa. Samanaikaisesti maatilayritysten keskimääräinen viljelty peltola kasvoi 59 prosentilla 27,7 hehtaarista 44,1 hehtaariin ja metsäala 19,5 prosentilla 43,9 hehtaarista 52,5 hehtaariin (Kuvio 25).

Kuvio 25. Maatilayritysten lukumäärä sekä viljelty peltola ja metsäala vuosina 2000–2015 Suomessa. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

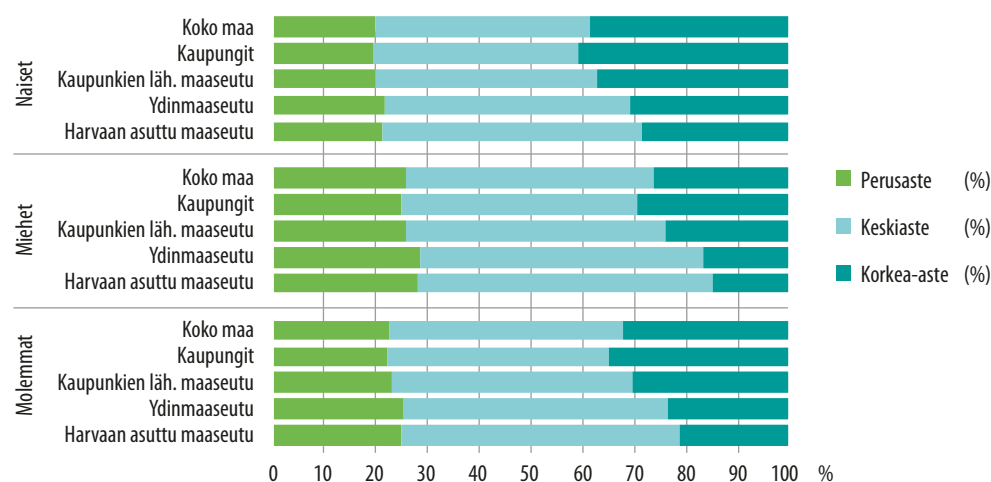
6.3 Osaaminen ja innovaatiot

Väestön koulutusrakenteella tarkoitetaan 15 vuotta täyttäneen väestön jakautumista perusasteen, keskiasteen ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneisiin. Koulutusrakenteella on yhteys talouden ja työmarkkinoiden toimintaan, sillä se kertoo työmarkkinoiden käytävissä olevan työvoiman koulutuksesta ja osaamisesta (Kalenius 2014). Perusasteen tutkinnon suorittaneilla ei ole peruskoulun jälkeistä koulutusta. Keskiasteen koulutuksen suorittaneilla on toisen asteen sivistävä koulutus (lukiokoulutus) tai toisen asteen ammatillinen tutkinto. Korkea-asteen tutkinto sisältää yliopistotutkinnon lisäksi ammattikorkeakoulutuksen sekä opistoasteen koulutuksen eli alemman korkea-asteen koulutuksen.

Paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014 Suomessa oli keskiasteen tutkinnon suorittaneita 45 prosenttia, korkea-asteen tutkinnon suorittaneita 32 prosenttia ja perusasteen tutkinnon suorittaneita 23 prosenttia kaikista tutkinnon suorittaneista. Naisten ja miesten koulutustasot ovat eriytyneet koko maassa ja sukupuolten välinen ero näkyy naisten miehiä korkeampana koulutuksena. Ainoastaan perusasteen tutkinnon (kansa-, keski- ja peruskoulu) suorittaneiden miesten osuus oli naisia suurempi jokaisessa aluetyypissä vuonna 2014. Erityisesti harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaa-

seudulla ainoastaan perusasteen tutkinnon suorittaneiden miesten osuus oli lähes 30 prosenttia. Vastaavasti korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden naisten osuus oli vuonna 2014 miehiä huomattavasti korkeampi jokaisessa aluetyypissä (Kuvio 26).

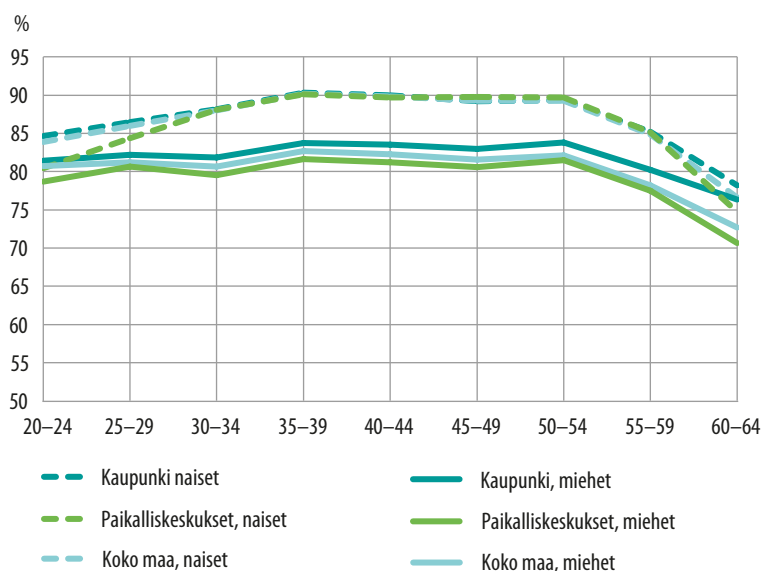
Kuvio 26. Tutkinnon suorittaneet 15–64-vuotiaat koulutusasteen ja sukupuolen mukaan kuntapohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2015. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Vuonna 2014 koko maassa keskiasteen tai korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden 20–64-vuotiaiden naisen määrä vaihteli 77–90 prosentin välillä, kun vähintään keskiasteen tutkinnon suorittaneiden miesten osuudet vaihtelivat samana vuonna 73–83 prosentissa. Naisten ja miesten koulutustason eriytyminen oli huomattavaa koko maassa, mutta myös paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan eri aluetyypeissä. Sekä naisten että miesten osalta vanhemmat ikäluokat olivat matalammin koulutettuja vuonna 2014 kaikissa aluetyypeissä (Kuvio 26, Kuvio 27). Kaupungeissa ja paikalliskeskuksissa asuvien naisten koulutustaso oli yhteneväinen naisten koko maan koulutustason kanssa.

Paikalliskeskuksissa asuvien miesten koulutus oli hieman alhaisempi kuin koko maan miesten (Kuvio 27). Koulutusrakenne muuttuu nuorten suorittamien keski- ja korkea-asteen tutkintojen ansiosta. Yli 45-vuotiaat suorittavat harvoin uusia tutkintoja ja koulutustason kohoaminen perustuu siihen, että nuoret tutkinnon suorittaneet ikäluokat ikääntyessään siirtyvät vanhempiin ikäryhmiin. (Kalenius 2014.)

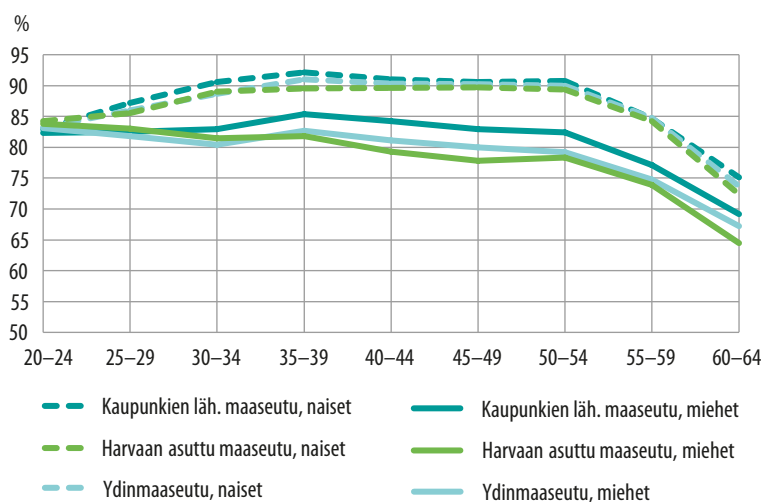
Kuvio 27. Vähintään keskiasteen tutkinnon suorittaneet 20–64-vuotiaat sukupuolen mukaan kaupungeissa, paikalliskeskuksissa ja koko maassa paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

Kaikkien 20–64-vuotiaiden keskiasteen tai korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden tarkastelu iän, sukupuolen ja paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan osoittaa, että naiset olivat vuonna 2014 miehiä korkeammin koulutettuja kaupungin läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla kaikissa ikäluokassa. Vähintään keskiasteen tutkinnon suorittaneiden 20–24-vuotiaiden naisten ja miesten osuuksin välillä ei ollut suurta eroa vuonna 2014 kaupunkien läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla, mutta ikäluokasta 25–29 lähtien naisten ja miesten koulutustasot eroavat toisistaan. Harvaan asutulla maaseudulla keskiasteen tai korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden miesten osuus oli kaikkein pienin ja vanhimmissa ikäluokissa sekä naisten että miesten koulutustaso oli alhaisin. Kun kaupungin läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla naisilla ikäluokassa 50–54 keskiasteen tai korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuuksien vaihteluväli oli 89–91 prosenttia, miehistä vain 78–82 prosenttia oli suorittanut näitä tutkintoja (Kuvio 28).

Kuvio 28. Vähintään keskiasteen tutkinnon suorittaneet 20–64-vuotiaat sukupuolen mukaan kaupunkien läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla paikkatietopohjaisen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuonna 2014.

Lähde: Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit.

INNOVAATIOITA MAASEUDULTA

Mielikuvissa keksintöjä suoltaa piilaakson höyrypäinen huippututkija koeputkineen. Todellisuudessa eniten innovaatioita syntyy maalaisjärjellä eli kysyntä- ja käyttäjälähtöisesti. Kuluvalla vuosikymmenellä kysyntä- ja käyttäjälähtöisyys on noussut yhdeksi kansallisen innovaatiopolitiikan peruseriaatteen. Linjaus perustuu havaintoon siitä, että innovaatioita syntyy parhaiten avoimissa yhteistyöprosesseissa, joissa yhdistetään eri tahojen tietoa ja osaamista ja joissa käyttäjillä on merkittävä rooli.

Tämä näkemys innovaatioprosessin luonteesta on maaseudun näkökulmasta houkutteleva. Sen mukaan innovaatiolle otolliset olosuhteet ovat suurelta osin paikallisesti määräytyneitä ja siten maaseutukehittäjien toimenpiteiden ulottuvilla. Kehittäjien huomio kohdistuu erityisesti innovaatiotoiminnan avoimuutta, yhteistyötä ja verkostoitumista edistäviin mekanismeihin. Julkiset yrityspalvelut ovat avaintoimijoita niiden kehittämisessä ja lomittamisessa osaksi perinteistä elinkeinopolitiikkaa (Kaihovaara ym. 2017; Suutari ym. 2009).

Ratkaisevaa on luoda mekanismeja maaseudun yrittäjien ja muiden toimijoiden

saattamiseksi vuorovaikutukseen asiakkaiden ja toistensa kanssa. Maaseudulla se on vaikeaa, koska sekä innovaatioalan tekninen infrastruktuuri ja instituutiot että yritysten asiakkaat sijaitsevat yleensä keskuksissa. Lisäksi maaseudun toimijat ovat yleensä pieniä eikä niillä siten ole riittäviä resursseja omaan pitkäjänteiseen tutkimus- ja kehittämistoimintaan tai osallistumiseen ammattikehittäjien vetämiin kehittämishankkeisiin.

Ohjelmakauden 2014–2020 maaseutu-ohjelma tarjoaa työkaluja maaseudun innovaatioiden edistämiseen. Maaseudun innovaatiotoiminnan erityispiirteet on pyritty huomioimaan myös kansallista innovaatiopolitiikkaa uudistettaessa. Sipilän hallitusohjelman Osaaminen ja koulutus -kärkihanke hyödyntää innovaatioympäristöjä kehittävää lähestymistapaa. Siinä pyritään vahvistamaan mm. julkisin varoin tuotettujen tutkimusinfrastruktuurien ja kehittämisalustojen tehokkaampaa hyödyntämistä yritysten keskuudessa. Näitä tuotekehityspalveluja tarjoavia alustoja on Suomessa 200–300 kappaletta. Suuri osa niistä toimii pienillä paikkakunnilla ja tarjoaa palveluja lähialueillaan (Hjelt ym. 2017).

6.4 Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät

Johtopäätökset

Työikäisen väestön osuus vähenee ja johtaa sekä työllisten että työttömien määrän vähenemiseen maaseudulla. Yli 65-vuotiaiden osuus maaseudulla kasvaa, jolloin sosiaali- ja etenkin terveyspalvelujen kysyntä kasvaa. Näissä palveluissa on perinteisesti työskennellyt enemmän naisia kuin miehiä. Sukupuolisegregaation purkamiseen ja sitä kautta työvoimapolun helpottamiseen on löydettävä uusia keinoja etenkin siinä tapauksessa, että naisten poismuutto maaseudulta jatkuu.

Naiset ovat miehiä korkeammin koulutettuja kaikentyyppisillä maaseutualueilla. Sukupuolten väliset koulutuserot ovat suurimmat harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla, missä pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden miesten osuus on lähes 30 prosenttia. Toisen asteen koulutusuudistuksen yhteydessä on tärkeää säilyttää oppilaitosten verkko riittävän kattavana ja kehittää esimerkiksi digitaalisuuteen perustuvia kouluttautumismahdollisuuksia, jotta maaseudun nuoret miehet hakeutuvat ammatilliseen koulutukseen ja osaavan työvoiman saanti sekä elinkeinojen kehittäminen maaseudulla voidaan turvata.

Harvaan asutun ja ydinmaaseudun kunnissa nuorten, alle 25-vuotiaiden, osuus työttömistä on alhaisempi kuin kaupungeissa. Maaseutu ei siten ole leimallisesti korkean nuorisotyöttömyyden aluetta. Alhaista nuorisotyöttömien osuutta kaikista työttömistä selittää osin se, että harvaan asutun ja ydinmaaseudun kunnissa yli 50-vuotiaiden osuus työttömistä on tyypillisesti korkeampi kuin koko maassa keskimäärin. Miesten työttömyysaste on kaikentyyppisillä maaseutualueilla korkeampi kuin naisten, joten etenkin miesten työmarkkinoilta syrjäytymisen ehkäisemiseksi tarvitaan maaseutualueille soveltuvia työllisyystoimia.

Maaseudulla ja kaupungeissa asuvien naisten työssäkäynnissä ei ole merkittäviä eroja, joten äitien jääminen kotiin ei ole maaseudulla sen tavallisempaa kuin kaupungeissakaan. Toimivan ja kattavan palveluverkon säilyttäminen kunnissa on tärkeää, jotta työ- ja perhe-elämän yhdistäminen on yhtä lailla mahdollista maaseudulla ja kaupungeissa. Se on kuntatasolla konkreettinen tapa estää maaseudun ja kaupungin välisten jakojen syvenemistä.

Kunnat ovat naisten tärkein työnantaja kaikentyyppisillä maaseutualueilla. Miehet työllistyvät tyypillisesti yksityiselle sektorille. Naisille tyypillisiä toimialoja maaseudulla ovat julkiset ja yksityiset palvelut, joista julkisten palvelujen merkitys on huomattavasti suurempi. Sote-uudistuksella puututaan siten nimenomaan naisten työpaikkoihin. Maaseudulla asuvat miehet työskentelevät useimmiten jalostuksessa ja yksityisissä palveluissa. Harvaan asutulla maaseudulla myös alkutuotanto on miesten merkittävä työllistäjä, vaikka maatala-

yritysten määrä on vähentynyt koko maassa vuosina 2000–2015 38 prosentilla. Pendelöinti on yleistä kaupunkien läheisellä maaseudulla.

Maaseutu on yritystoiminnan keskeinen sijaintipaikka, sillä lähes 40 prosenttia liikeyritysten toimipaikoista sijaitsee maaseudulla. Vähiten yrityksiä asukasluvuun suhteutettuna on Itä- ja Pohjois-Suomessa. Maaseudulla toimivat yritykset ovat tyypillisesti alle 5 henkilöä työllistäviä pieniä yrityksiä. Elinkeinotoiminnan kehittämisessä on tästä syystä tärkeää kiinnittää huomiota yksinyrittäjien ja mikroyrittäjien liiketoiminnan laajentamismahdollisuuksiin. Tyypillisiä toimialoja maaseudulla ovat maa-, metsä- ja kalatalouden lisäksi rakentaminen sekä tukku- ja vähittäiskauppa.

Työntekoa ja yrittämistä sijainnista riippumatta

Kooste työpajasta: tavoitteita ja tulevaisuudennäkymiä

- Digitalisaatio vaikuttaa kaikkiin työtehtäviin, mutta se kohdistuu eri tavoin eri aloille. Sitä hyödynnetään koulutuksessa ja työelämässä siten, että sijainnista aiheutuvat haitat vähenevät ja mahdollisuudet opiskella, tehdä työtä ja harjoittaa yritystoimintaa kasvavat asuinpaikasta ja etäisyyksistä riippumatta.
- Digitalisaation myötä opiskelumahdollisuudet laajenevat. Sen seurauksena miesten ja naisten väliset koulutuserot maaseudulla kaventuvat. Maaseudun nuoret miehet hakeutuvat nykyistä aktiivisemmin toisen asteen koulutukseen, kun he voivat jatkaa perustutuksen jälkeen koulunkäyntiä kotoa käsin.
- Kaikki tehtävät eivät edellytä tutkintotasoista koulutusta. Kaikenikäisten miesten työllistyminen helpottuu, kun maaseutualueille räätälöidään sopivanlaista työvoimakoulutusta.
- Uudenlaiset työn muodot yleistyvät maaseudulla. Naiset ja miehet yhdistelevät esimerkiksi kausityötä sekä itsensä työllistämisen eri muotoja (esim. yksinyrittäjä, freelancer, ammatinharjoittaja ja ns. kevytyrittäjä, jolla tarkoitetaan yrittäjämäistä työntekoa ja itsensä työllistämistä ilman yrityksen perustamista).
- Naisyrittäjyys yleistyy, kun maaseudun puhdas luonto, hiljaisuus, lähiruoka, käsityöt ja muut tuotteet kiinnostavat entistä enemmän kotimaisia ja ulkomaisia kuluttajia.

7 Maaseutupolitiikka ja maaseudun kehittäminen

Maaseutupolitiikka on yli kolmenkymmenen vuoden aikana vakiinnuttanut asemansa Suomessa. Maaseutupolitiikalla vaikutetaan maaseudun kehittämiseen toivottuun suuntaan. Maaseutupolitiikan tavoitteena on turvata elinvoimainen ja toimiva maaseutu, joka on erottamaton osa kansallista menestystä ja yhteiskuntaa (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2014). Strategisena tavoitteena on saada maaseutunäkökulma kytkettyä yhä paremmin mukaan paikalliseen, alueelliseen ja kansalliseen kehittämiseen. Maaseutualueet kattavat yli 95 prosenttia Suomen maapinta-alasta, joten kyse on merkittävästä osasta Suomea. Maaseutualueilla asuu kolmasosa maan väestöstä (Suomen ympäristökeskus, 2013).

Maaseutupolitiikan jatkuvan muutoksen yhtenä syynä on se, että itse maaseutupolitiikka on maassamme vielä melko uusi politiikanala, jonka välineitä ja toimintaa on tarpeen kehittää. Toinen syy on se, että maailma ja todellisuus ympärillämme muuttuvat. Myös käytettävät välineet, esimerkiksi digitaaliset, tuovat mukanaan uusia sovellusmahdollisuuksia maaseutupolitiikalle.

Maaseutu-, saaristo- ja kaupunkipolitiikka ovat aluepolitiikan lohkoja. Alueiden kehittäminen pohjautuu hallituskausittain laadittaviin valtakunnallisiin alueiden kehittämisen painopisteisiin (aluekehittämispäätös). Ne sisältävät hallituskaudella noudatettavat, valtioneuvoston toimivallassa olevat, aluepoliittiset linjaukset ja kehittämistoimenpiteiden painopisteet. Laki alueiden kehittämisestä (7/2014) ja valtioneuvoston asetus alueiden kehittämisestä (356/2014) luovat säädöspohjan aluekehittämispäätöksen sisällölle. Aluekehittämispäätöksessä 2016–2019 painopisteet kiteytetään kolmeen linjaukseen: 1) uudistumisella kasvua, 2) elinvoimaa alueiden verkostoitumisesta ja 3) hyvinvointia kumppanuuksilla. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2016).

Maaseutukatsauksessa 2014 (Ponnikas ym. 2014) keskityttiin kansallisen maaseutupolitiikan ja EU-osarahoitteen maaseudun kehittämisen asemoitumiseen vuoden 2011 jälkeen, jolloin edellinen maaseutukatsaus julkaistiin. Lisäksi katsauksessa kuvattiin maaseutu-

politiikan sisältöjen, painopisteiden ja työtapojen muutoksia. Tässä katsauksessa tarkastellaan maaseutupolitiikan rakenne- ja toimintamuutoksia kansallisella tasolla vuoden 2014 jälkeen. Maaseutuvaikutuksen arvioinnista käydään läpi keskeisimmät asiat vuoden 2014 jälkeen sekä tarkastellaan, miten arviointia toteutetaan muissa maissa ja miten sitä voidaan kehittää.

7.1 Maaseutupolitiikan nykytilanne ja muutokset

Kansallisella tasolla maaseutupolitiikan saralla on tapahtunut merkittäviä muutoksia sitten vuoden 2014. Maaseutupolitiikan kokonaisohjelma 2014–2020, *Mahdollisuuksien maaseutu*, hyväksyttiin maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän YTR:n kokouksessa helmikuussa 2014. Kokonaisohjelma on kansallinen laajan maaseutupolitiikan toimintaohjelma, jota maaseutupolitiikan verkosto neuvoston johdolla toteuttaa.

Maaseutupolitiikan kokonaisohjelman visio on voimavarojaan hyödyntävä ja hyvinvoiva maaseutu: Maaseutu on erottamaton osa kansallista menestystä ja yhteiskuntaa. Maaseutu on yritteliäisyyteen ja luovuuteen kannustava hyvä elämisen ympäristö. Maaseudun aineellinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja ekologinen perusta on tärkeä koko Suomelle. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2014, 12.) Vision pohjalla oleva myönteinen näkemys maaseudusta ja sen mahdollisuuksista on suomalaisen maaseutupolitiikan peruspilareita.

Kokonaisohjelman strategisena lähtökohtana on paikkaperustainen kehittäminen. Sen mukaan paikallisilla olosuhteilla on merkitystä, kun tarkastellaan ihmisen elinympäristöä ja hyvinvointia. Paikassa on erilaiset pääomat ja niiden erilaiset yhdistelmät, kuten luonnonresurssit, sosiaalinen pääoma, kulttuuri, perinne, infrastruktuuri ja tahtotila. Tästä syntyy oleellinen ero eri paikkojen välillä, ja siten sama toimenpide voi johtaa erilaisiin tuloksiin eri paikoissa. Samanlaiset paikkasokeat toimenpiteet johtavat eriarvoisuuteen. Paikkaperustaisessa maaseudun kehittämisessä ja aluekehittämisessä mukautetaan hallinto- ja palvelujärjestelmät joustavasti paikallisiin olosuhteisiin. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2014, 13.)

Kokonaisohjelman valmistelun yhteydessä pohjustettiin myös teemaverkostojen uusi-
mista. Tavoitteena on edistää kokonaisohjelman tavoitteita ja toimenpiteitä jatkossa yhä vahvemmin teemaverkostojen työllä. Teemaverkostoissa kohtaavat paikallis-, alue- sekä kansallisen tason toimijat.

Vuoden 2014 alussa toimintansa aloittivat seitsemän teemaverkostoa, jotka olivat entistä tiiviimmin kytköksissä kokonaisohjelman teemoihin. Muutoksella haettiin joustavaa, poikki-sektoraalista ja muuttuviin tilanteisiin nopeasti reagoivaa verkostotyömallia. Maaseutu-

politiikan toimeenpanossa politiikkatoimijoiden, kehittäjien, tutkijoiden, viranomaisten, yrittäjien sekä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden yhteistyö oli tällä uudistuksella rakennettu entistä tiiviimmäksi. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2014.)

Myös valtakunnallisissa maaseudun tutkimus- ja kehittämishankkeissa tavoiteltiin aiempaa tiiviimpää yhteyttä kokonaisohjelman toimenpiteisiin. Muutoksen tavoitteena oli maaseutupolitiikan vaikuttavuuden lisääminen. Tosiasia oli lisäksi se, että maaseutupolitiikan resurssit olivat vuodesta 2012 vähentyneet merkittävästi, ja siten muutoksilla tavoiteltiin myös niukentuneiden resurssien yhä tehokkaampaa käyttöä. (Tillväxtanalys 2016.)

Yhteistyöryhmästä maaseutupolitiikan neuvostoksi

Vuosi 2016 oli historiallinen maaseutupolitiikassa. Huhtikuun 2015 eduskuntavaalien jälkeen uusi eduskunta aloitti toimintansa ja hallituksen muodostivat keskusta, kokoomus ja perussuomalaiset. Hallituksen esityksestä valtion talousarvioksi vuodelle 2016 voitiin samana syksynä lukea, että maaseudun kehittämisen momentti siirretään työ- ja elinkeinoministeriöstä maa- ja metsätalousministeriöön. Käytännössä tämä merkitsi, että maaseutupolitiikka siirrettiin vuoden 2016 alusta takaisin maa- ja metsätalousministeriöön, mistä se vuonna 2012 oli siirretty työ- ja elinkeinoministeriöön. Uutta oli, että myös saaristopolitiikka siirrettiin maa- ja metsätalousministeriöön, sillä sen rahoitus oli liitetty maaseudun kehittämisen momenttiin vuotta aiemmin. (Maa- ja metsätalousministeriö 2017a.)

Samaan aikaan, kun maaseutupolitiikan siirto maa- ja metsätalousministeriöön tuli julki, muuttuivat valmistelut maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän seitsemättä toimikautta koskien. Vuodesta 1995 toimineen maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän YTR:n taival päättyi vuoteen 2015, jolloin kuudennen yhteistyöryhmän toimintakausi loppui. Kolmenkymmenen vuoden maaseutupoliittinen työ ei kuitenkaan loppunut tähän, vaan toiminta jatkui uudessa Maaseutupolitiikan neuvostossa. Hallitus asetti 31.3.2016 Maaseutupolitiikan neuvoston MANEn toimikaudelle 1.5.2016–31.12.2020. MANEn puheenjohtajaksi valittiin maatalous- ja ympäristöministeri Kimmo Tiilikainen. Varapuheenjohtajana toimi aluepolitiikasta vastaava elinkeinoministeri Olli Rehn. (Maa- ja metsätalousministeriö 2016.)

Poliitikon (maatalous- ja ympäristöministerin) asettaminen johtamaan Maaseutupolitiikan neuvostoa on seurausta pyrkimyksistä lisätä maaseutupolitiikan vaikuttavuutta. Uudistuksessa neuvoston kokoonpanoa myös laajennettiin pääosin järjestöpuolen toimijoilla. Maaseutupolitiikan neuvoston kokoonpanossa on huomioitu maaseutupolitiikan poikkihallinnollinen luonne. Neuvostossa on mukana 35 jäsentä, jotka edustavat toimijoita yhteiskunnan kolmelta sektorilta (julkinen, yksityinen ja kolmas sektori) eri aluetasoilla (valtakunnallinen, alueellinen ja paikallinen). Tulevaisuus näyttää, miten maaseutupolitiikan vaikuttavuus lisääntyy näiden muutosten avulla.

Edeltäjänsä maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän tavoin MANEn tehtävänä on tukea valtioneuvostoa poikkihallinnollisesti ja strategisesti tärkeissä maaseutupoliittisissa kysymyksissä. MANE linjaa, valmistelee ja johtaa maaseutupolitiikan toteuttamista ja sille on annettu toteutettavaksi kymmenen tehtävää. Maaseutupolitiikan laaja yhteistyöverkosto toteuttaa MANEn tehtäviä neuvoston johdolla. Keskeisiä toteuttajia ovat maaseutupolitiikan sihteeristö ja teemaverkostot. Välineitä ovat mm. maaseutupoliittinen kokonaisohjelma sekä valtakunnalliset maaseudun tutkimus- ja kehittämishankkeet.

Teemaverkostojen muutos

Teemaverkostot ovat maaseutupolitiikan peruspilarit. Niiden rooli uudessa Maaseutupolitiikan neuvostossa on vahvistunut entisestään. Verkostoissa työskentelevät asiantuntijat ovat maaseutupolitiikan sihteeristön jäseniä.

Vuoden 2014 alussa maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä asetti seitsemän teemaverkostoa. Seitsemästä teemaverkostosta viisi, eli kansalaistoiminta, elämänlaatu, maankäyttö ja infra, elinkeinot ja osaaminen sekä ekosysteemipalvelut, kytkettiin suoraan kokonaisohjelman teemoihin. Niiden tehtävänä oli toteuttaa kyseisen teeman mukaisia toimenpiteitä. Näiden verkostojen lisäksi oli kaksi horisontaalista verkostoa: harvaan asutun maaseudun verkosto ja ruotsinkielisten maaseutupolitiikan toimijoiden verkosto. Vahvemmalla kytkennällä ohjelman teemojen ja toimenpiteiden sekä teemaverkostojen välillä tavoiteltiin vaikuttavuuden lisäämistä niukkenevin resurssein.

Vuoden 2016 syksyllä laadittiin teemaverkostojen arviointi. Arvioinnin tavoitteena oli antaa ehdotuksia maaseutupolitiikan verkostotoimintatavan kehittämiseksi. Johtopäätöksissä todettiin mm., että verkostojen tulisi tulevaisuudessa olla etenkin yhteydenpitäjiä MANEn ja valtakunnallisen maaseutupolitiikan toteuttajien suuntaan ja ottaa vankempi asema varsinkin mielipidevaikuttajana ja aktivoijana sekä lobbaajana. Resurssien niukkuus nähtiin suurimpana ongelmana, jota tosin verkostomaisella työskentelytavalla on voitu lieventää. Verkostotoimintatavan kehittämisessä on huolehdittava siitä, että verkostoilla on mahdollisuus jatkossakin työskennellä toisaalta ennalta sovittujen asioiden parissa pitkäjänteisesti, toisaalta myös reagoimalla ja tarttumalla ajankohtaisiin asioihin. (TK-Eval 2016.)

Arvioinnin pohjalta MANEn asettama kehittämistyöryhmä laati ehdotuksen uusista verkostoista. Vuoden 2017 alussa vanhojen verkostojen seuraajina aloitti viisi uutta verkostoa: elinvoimainen toimintaympäristö, harvaan asutut alueet, kansalaistoiminta ja hyvinvointi, osaaminen ja työllisyys sekä Svensksfinland som brobyggare och pilotområde.

Niukkenevat resurssit

Suomen taloustilanteesta johtuen valtion talousarviossa on kohdistettu keskushallintoon laajamittaisia resurssivähennyksiä. Maaseutupolitiikan resurssit ovat vähentyneet noin puolella vuodesta 2012 ollen vuonna 2016 vähän yli miljoona euroa. Maaseudun kehittämisen momentilta rahoitetaan MANEn ja saaristoasiain neuvottelukunnan SANK:n toiminta, niiden valtakunnallisia tutkimus- ja kehittämishankkeita sekä Suomen kylätoiminta ry:n valtionapu. Momentin rahoituksen väheneminen on vaikuttanut kaikkiin siltä rahoitettaviin kokonaisuuksiin. Hanketoiminnassa tämä on tarkoittanut sitä, että momentin hankevarat on kohdennettu pääasiassa teemaverkostojen toimintaan. Valtakunnallisiin tutkimus- ja kehittämishankkeisiin on käytetty vuosittain noin puoli miljoonaa euroa maatilatalouden kehittämisrahaston (Makera) rahoitusta. Kylätoiminta on tähän mennessä onnistunut saamaan vuosittain lisärahoitusta eduskunnalta.

Leikkausten seurauksena myös maaseutupolitiikan henkilöresurssit ovat vähentyneet. Vähennyksiä on perusteltu valtion talousarvion viime vuosien säästöillä, jotka ovat koskeneet myös muita sektoreita. Vuoden 2011 lopussa maaseutupolitiikan parissa työskenteli 4,5 henkilöä. Vuodesta 2016 alkaen ministeriössä työskentelee maaseutupolitiikan parissa päätoimisesti kaksi henkilöä: pääsihteeri ja maaseutuylitarkastaja.

Selvää on, että sekä taloudellisten että henkilöresurssien väheneminen on lisännyt maaseutupolitiikan haasteita. Henkilöresurssien vähentämisen jälkeen on verkoston tueksi asetettu apulaispääsihteereitä. Apulaispääsihteerit hoitavat osana toimenkuvaansa tai oman työnsä ohessa maaseutupolitiikan tehtäviä sovitun työnjaon mukaisesti. Myös teemaverkostoihin palkatut erityisasiantuntijat hoitavat aiempaa enemmän MANEn yhteisiä tehtäviä, esimerkiksi lausuntojen valmistelua. Joistakin asioista on jouduttu luopumaan, kuten esimerkiksi Maaseutu 2017 -barometrin laatimisesta.

Maaseutu politiikassa ja päättäjien maaseutuosaaminen

Pääministeri Sipilän hallitusohjelmassa vuodelta 2015 on tavoitteita ja kärkihankkeita, joiden toteutuksessa maaseudulla on merkittävä rooli (Valtioneuvoston kanslia 2015). Etenkin biotalouteen ja puhtaisiin ratkaisuihin kuuluvat kärkihankkeet ovat keskeisiä, koska maaseutualueilla sijaitsee valtaosa luonnon aineellisista ja aineettomista raaka-aineista. Maaseutu on nähtävä osana Suomen kilpailukykyä ja elinvoimaisen maaseudun ylläpitäminen tulevaisuudessa on koko maan, ei ainoastaan maaseutupolitiikan, suuria haasteita. Maaseutupolitiikkaa tarvitaan nostamaan näitä asioita valtakunnalliseen keskusteluun sekä tuomaan maaseudun näkökulmaa päätöksentekoon.

Maaseutupolitiikan haasteena on ollut liian vähäinen vaikuttavuus. Maaseutupolitiikan poliittinen ohjaus ja vaikuttavuus kansallisessa politiikassa ovat olleet ja ovat edelleen

liian heikkoja. Tätä on yritetty menneiden vuosien aikana ratkaista eri tavoin. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän aikana toimi muun muassa epävirallinen ministeriryhmä ja eduskunnan maaseutuverkosto, mutta ne eivät tuottaneet toivottuja tuloksia. Päättäjien, erityisesti niiden, joille maaseutuun liittyvät kysymykset eivät ole keskeisiä, on ollut vaikea ymmärtää, mikä maaseutupolitiikan verkosto on ja mikä on sen tehtävä.

Viime vuosina maaseutupolitiikan verkostossa on keskitytty toimiviin ja säännöllisiin yhteyksiin päättäjien kanssa sekä vaikuttamiseen jo päätöksenteon valmistelutyön yhteydessä. Myös maaseutuosaamista on verkoston aloitteesta pyritty määrätietoisesti edistämään. Osana tätä strategiaa on tehokkaampi viestintä, jonka tavoitteena on muun muassa tehdä verkosto ja sen työ nykyistä tunnetummaksi ja tuoda nykyistä paremmin julki sen poliittista sanomaa.

Viime vuosina käynnistyneistä uusista toiminnoista voidaan mainita Maaseutuakatemia, joka on järjestetty vuosina 2014 ja 2016. Akatemia on kutsutuille päättäjille ja mielipidevaikuttajille suunnattu tapahtuma, jossa keskustellaan ajankohtaisista maaseutupoliittisista aiheista eri näkökulmista luottamuksellisesti ”suljettujen ovien” takana. Akatemian tavoitteena on viedä eteenpäin maaseutupolitiikan kannalta tärkeitä kysymyksiä poliittisessa kontekstissa. Akatemian keskustelujen pohjalta laaditaan politiikkasuosituksia (*policy brief*), joita käytetään myöhemmin poliittisessa vaikuttamistyössä maaseutupolitiikan verkostossa.

Myös päättäjien aamupuurotilaisuudet ovat osoittautuneet onnistuneiksi. Puurobaareja on järjestetty kahdesti, vuosina 2015 ja 2016. Tapahtumaan kutsutaan kansanedustajat ja heidän avustajansa keskustelemaan ajankohtaisista maaseutupoliittisista kysymyksistä. Tavoitteena on luoda yhteyksiä valtakunnan poliitikkoihin ja tutustuttaa heidät maaseutupolitiikan verkostoon.

Ajankohtaisia maaseutupoliittisia teemoja

Ajankohtaisia maaseutupoliittisia teemoja ovat mm. alueuudistus ja tulevaisuuden kunnan rooli sekä näihin tiiviisti linkittyen kumppanuus ja paikkaperustaisuus.

Alueuudistus pitää sisällään niin sote- kuin maakuntauudistuksen. Se on suurimpia hallinnon ja toimintatapojen uudistuksia, mitä Suomessa on tehty, ja vaikuttaa näin vahvasti myös maaseutuun ja sen kehittämistyöhön. Jatkossa Suomen julkinen hallinto järjestetään kolmella tasolla, jotka ovat valtio, maakunta ja kunta. Sote- ja maakuntauudistuksessa perustetaan uudet maakunnat, uudistetaan sosiaali- ja terveydenhuollon rakenne, palvelut ja rahoitus sekä siirretään maakunnille uusia tehtäviä. Uudistuksen on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2020 alussa.

Maakuntauudistus aiheuttaa tarpeen uudistaa aluekehittämisjärjestelmää. Aluekehittämisjärjestelmän uudistamisen tavoitteena on kestävän talouskasvun, alueiden kehittämisen sekä työllisyyden, työllistämisen ja yritysten toimintaedellytysten edistäminen valtion ja maakuntien toimenpiteiden ja niiden järjestämien palvelujen avulla. Kasvupalveluiden uudistamisessa ELY-keskusten ja TE-toimistojen työvoima- ja yrityspalvelut kootaan kasvupalveluksi. Asiakkaan valinnanvapautta lisätään eriyttämällä kasvupalveluiden järjestäminen ja tuottaminen sekä viemällä tuottamistehtävät markkinoille. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017.)

Aluekehittämiseen ja kasvupalveluihin liittyvät lait uudistetaan vastaamaan uutta toimintamallia ja hallintojärjestelmää. Normeja puretaan ja säädökset uudistetaan siten, että ne mahdollistavat kestävän kasvun parhaalla mahdollisella tavalla. Uudistus kiteytyy laiksi alueiden kehittämisestä ja kasvupalveluista. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017.)

Maakuntauudistus antaa mahdollisuuksia paikkaperustaisuuden vahvistumiselle. Uudistuksessa valtion aluehallinnon toimintaa siirretään uusille maakunnille, joiden edustajat ovat vaaleilla valittuja. Alueiden omista lähtökohdista tapahtuvaan kehittämiseen vaikuttaa olennaisesti se, kuinka rinnakkaisina ja keskustelelevina keskushallinnon, maakuntahallinnon ja paikallishallinnon roolit käytännössä toteutetaan uusissa maakunnissa. (Luoto & Virkkala 2017.)

Paikkaperustaisuus ei välttämättä kehity sillä, että kuntien ja kuntayhtymien hoitamat sosiaali- ja terveysalan tehtävät tai ainakin niiden järjestämisvastuu siirretään maakuntiin ja sote-alueille. Toisaalta sote-uudistus voi vahvistaa paikkaperustaista aluekehittämistä, mikäli alueen yrityksiä, osuuskuntia ja yhdistyksiä valjastetaan osaksi palvelutuotantoa. Toinen mahdollisuus paikkaperustaisuuden vahvistamisessa piilee digitaalisten palvelujen sekä liikkuvien palvelumuotojen kehittämisessä, jolloin asiakkaiden asuminen jatkuu esimerkiksi tutussa ympäristössä tai kyläyhteisössä ilman, että palvelujen saavutettavuus tai laatu heikkenisi olennaisella tavalla. (Luoto & Virkkala 2017.)

Alueuudistuksen yhteydessä kuntien rooli muuttuu oleellisesti. Kunnan elinvoima-, sivistys- ja hyvinvointiroolit korostuvat maakuntien perustamisen myötä. Samoin vahvistuvat kunnan elinympäristörooli, kehittäjä- ja kumppanuusrooli sekä osallisuus- ja yhteisörooli. Toiminnan keskiössä ovat monenlaiset kumppanuudet, yhdessä tekeminen ja vuorovaikutus eri toimijoiden, kuten järjestöjen, elinkeinoelämän, kansalaisyhteiskunnan ja kuntalaisten kanssa. Yhteisöllisyys nousee näkyvämmäksi osaksi kuntien toimintaa ja kumppanuuksien kautta taataan niin yhteistyötahojen kuin kunnan toimintaedellytykset ja onnistuminen eri tehtävien hoidossa. (Valtiovarainministeriö 2017.)

Maaseutupolitiikan näkökulmasta keskeistä on se, miten hyvin maaseudun asukkaiden ja yritysten tarpeet huomioidaan uudistuksessa. Tämä koskee niin alue- kuin paikallistasoa.

Pelättävissä on, että palvelut loittonevat entisestään, etenkin jos jatketaan nykyisillä toimintatavoilla ja rakenteilla. Maaseutupolitiikan tehtävänä on nostaa tässä uudistuksessa esille paikkaperustaisuuden näkökulmaa ja kumppanuutta eri sektorien välillä. Kumppanuudella tavoitellaan yhteistyötä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kesken esimerkiksi joustavien palvelumallien kehittämisessä. Kumppanuutta edistetään niin kansallisella, alueellisella kuin paikallisella tasolla.

EU-osarahoitteinen maaseudun kehittäminen

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2014–2020 eli maaseutuohjelma on keskeisin rahoitusinstrumentti maatalouden uudistamisessa ja maaseudun kehittämisessä. Ohjelman strategiaan painopisteisiin kuuluu biotalouden edistäminen ja sen osana maatalouden harjoittaminen taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväällä ja eettisesti hyväksyttävällä tavalla. Lisäksi maaseudun elinkeinoja monipuolistetaan ja parannetaan työllisyyttä, kehittämällä yritysten kilpailukykyä, uutta yrittäjyyttä ja yritysten verkostoitumista. Kolmantena painopisteenä on lisätä maaseudun elinvoimaa ja elämänlaatua vahvistamalla paikallista omaehtoista toimintaa. Maaseutuohjelman avulla tähdätään elinvoimaisen maaseudun säilymiseen, ympäristön tilan paranemiseen ja uusiutuvien luonnonvarojen kestäväan käyttöön.

Vuoden 2016 loppuun mennessä maaseutuohjelmasta oli maksettu tukia yhteensä 1,98 miljardia euroa, josta EU-rahoituksen osuus oli 831 miljoonaa euroa, yhteensä 35 prosenttia ohjelmakaudelle 2014–2020 varatusta kehyksestä. Lisäksi vuoden 2016 loppuun mennessä oli maksettu kokonaan kansallisesti luonnonhaittakorvauksia yhteensä 593 miljoonaa euroa ja maatalousinvestointeja 10,4 miljoonaa euroa. (Maa- ja metsätalousministeriö 2017b.)

Vuonna 2016 kehittämishankkeita oli hyväksytty yhteensä 2 014 kappaletta. Hankkeista 73 prosenttia oli haettu Leader-ryhmien kautta, mikä osoittaa paikallisten toimintaryhmien merkityksen maaseudulla. Maaseudun palveluiden ja kylien kehittämisen suosituimmat alatoimenpiteet olivat laajakaistat ja sähköiset palvelut. Vuonna 2016 rahoitettiin myös paljon maahanmuuttajien kotouttamista edistäviä hankkeita. (Maa- ja metsätalousministeriö 2017b.)

Vuoden 2016 loppuun mennessä yrityshankkeita oli hyväksytty 2 030 hanketta. 31 prosenttia yrityshankkeista oli haettu Leader-ryhmien kautta. Suurimpia investointeja tehtiin maataloustuotteiden ensiasteen jalostusyrityksissä, joissa tuettujen investointien kokonaiskustannukset olivat keskimäärin 489 000 euroa. (Maa- ja metsätalousministeriö 2017c.)

EU:n ohjelmakausi 2014–2020 on puolella välissä. Samaan aikaan ovat valmistelut tulevalle ohjelmakaudelle jo alkaneet. Lähtölaukaus tulevaan valmisteluun tapahtui Euroopan

maaseudun kehittämisen konferenssissa, joka järjestettiin Corkissa syksyllä 2016. Konferenssissa annettiin julistus Cork 2.0, jossa painotetaan tarvetta mm. nykyistä paremmalle kaupunkien ja maaseudun väliselle kumppanuudelle ja sen tärkeyttä koko unionille. Julistuksessa nousevat vahvasti esille maaseutuvaikutusten arviointi sekä paikkaperustaisuus, joita Maaseutupolitiikan neuvosto painottaa myös kansallisessa kontekstissa.

Corkin 2.0 julistus *"Parempi elämä maaseutualueilla"* (2016) sisältää kymmenen kohtaa, jotka ovat lyhyesti: Maaseudun menestyksen edistäminen, maaseudun arvoketjujen vahvistaminen, sijoittaminen maaseudun elinkykyyn ja -voimaisuuteen, maaseudun ympäristön säilyttäminen, luonnonvarojen hallitseminen, kannustaminen ilmastotoimiin, osaamisen ja innovaatioiden vauhdittaminen, hallinnan (*governance*) edistäminen maaseudulla, hallinnon selkeyttäminen ja politiikkatoimenpiteiden ja niiden vastuullisuuden parantaminen.

Ison-Britannian ero Euroopan unionista vaikuttaa vuoden 2020 jälkeisen ohjelmakauden valmisteluun. Viralliset eroneuvottelut aloitettiin kesäkuussa 2017. Neuvotteluprosessin tavoitteena on sopimus, jolla järjestetään EU:n ja Ison-Britannian suhteet. Tässä vaiheessa on vain alustavia arvioita siitä, miten Brexit tulee vaikuttamaan tulevaan ohjelmakauteen vuoden 2020 jälkeen. Mahdollista on, että rahoitus maatalous- ja koheesiopolitiikan budjetissa vähenee merkittävästi.

7.2 Maaseutupolitiikka kansainvälisellä areenalla

Ministeriöt toimivat vuorovaikutuksessa moniin ylikansallisiin yhteistyöelimiin (esim. EU, OECD, YK), joiden yhtenä tavoitteena on vaikuttaa maaseutupolitiikkaan ja maaseudun kehittämiseen. Euroopan unionin reuna-alueiden kehittämisen puolesta työtä tekevät muun muassa maakuntaliitot ja Leader-ryhmät, joiden kautta maaseudun erityispiirteiden huomioiminen saadaan mukaan myös kansainväliseen keskusteluun ja kehittämisrahoituksen piiriin. Suomen Leader on saanut tunnustusta ja ollut esimerkkinä monelle maalle. Leader-toimintatapaa on viety jopa Mosambikiin saakka.

Suomalaisen maaseutupolitiikan verkoston kytkeytyminen kansainvälisiin verkostoihin on luonteva ja lisäarvoa tuova ulottuvuus maaseudun kehittämisessä. Useimmilla maaseutupolitiikan verkostoon kuuluvilla organisaatioilla on kansainvälistä toimintaa myös maaseutupolitiikkaan liittyen. Kansainvälinen toiminta on pitkälti sidoksissa siihen, miten kansainvälisyydellä voidaan saada lisäarvoa organisaation toimintaan. Kyseessä voi olla hyvinkin konkreettisen tiettyyn aihealueeseen liittyvä toiminta tai laajempaa maaseutupolitiikan teemoihin liittyvää yhteistyötä.

OECD

OECD:n työ maaseutupolitiikassa on keskeinen. OECD:n mukaan maaseutupolitiikkaa tulisi päivittää 3.0-versioon. Maaseutupolitiikka 3.0 keskittyy yhteisöjen kilpailuetujen edistämiseen integroitujen investointien ja paikallisiin tarpeisiin vastaavien palveluiden kautta, sekä rohkaisemalla paikallista osallistumista ja alhaalta ylös -kehittämistä. Yhteisöjen kilpailuedut voivat liittyä mm. sijaintiin, luonnonrikkauksiin, inhimilliseen pääomaan ja yhteyksiin muiden paikkojen kanssa. (OECD 2016, 21; 180.)

Maaseutupolitiikan ydinviestin tulisi olla maaseudun kilpailukyvyyn ja tuottavuuden lisääminen, jotta maaseutualueilla voidaan edistää sosiaalista, taloudellista ja ympäristöllistä hyvinvointia. Tämä puolestaan lisää maaseutualueiden roolia kansallisessa menestyksessä. Tehokas maaseutupolitiikka tunnistaa paikkaperustaisesti eri maaseutualueiden kehitysmahdollisuudet ja -haasteet. Maaseutualueiden menestyksen ja muutoskestävyyden (*resilienssin*) edistäminen edellyttää paikallisyhteisöjen toimijoiden kyvykkyyden vahvistamista. (OECD 2016, 180.)

OECD:n pohjoisia harvaan asuttuja alueita koskevassa selvityksessä todetaan, että Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisten alueiden geopoliittinen ja taloudellinen merkitys kasvaa kansallisesti ja EU:ssa lähitulevaisuudessa. Pohjoiset harvaan asutut alueet ovat Euroopan kauttakulkureittejä Jäämerelle ja Itä-Venäjälle. Muuttuva ilmasto, hiilivety- ja mineraalilähteet sekä muutokset Venäjä-suhteissa muuttavat alueiden poliittisia ja taloudellisia näkymiä. Kestävä kehitys on ratkaisevassa asemassa strategisten riskien ja mahdollisuuksien hallinnassa. (OECD 2017.)

Selvityksen mukaan alueiden kasvumahdollisuuksien hyödyntäminen liittyy absoluuttisten etujen tunnistamiseen. Nämä vaihtelevat alueittain ja niihin kuuluvat mm. mineraalit ja energia, kalatalous ja vesiviljely, metsätalous, uusiutuva energia ja matkailuun liittyvät palvelut. Tärkeä poliittinen kysymys on, miten näille voidaan luoda lisäarvoa. Suomelle suunnatut suositukset kohdentuvat liikenneverkon tehokkuuden parantamiseen, palvelutuotannon innovaatioiden edistämiseen, yrittäjyyden ja innovaatiotoiminnan edistämiseen sekä tulevan aluehallinnon uudistukseen. Ylikansallisia suosituksia ovat muun muassa hallitusten välisen yhteistyön tiivistäminen yhteisissä haasteissa, kuten itä-länsi-liikenne-yhteyksien parantamisessa sekä työvoiman liikkuvuuden edistämisessä (OECD 2017.)

Ruotsi ja Norja

Naapurimaassamme Ruotsissa on viime aikoina ollut nähtävissä muutoksia maaseudulle kohdentuvassa politiikassa. Ruotsin hallitus asetti kesäkuussa 2015 parlamentaarisen maaseutukomitean, jonka tehtävänä oli esittää yhtenäistä politiikkaa Ruotsin maaseuduille. Tammikuussa 2017 komitea luovutti mietinnön *”Ruotsin maaseuduille – yhtenäinen politiikka työn, kestävän kehityksen ja hyvinvoinnin puolesta”*. Mietintö sisältää 75 ehdo-

tusta, jotka yhdessä muodostavat perustan sellaiselle yhtenäiselle Ruotsille, jossa kaikilla asuinpaikasta riippumatta on samanlaiset edellytykset hyvään elämään. (Regeringskansliet 2017.)

Kyseessä on laaja mietintö, jossa esitetään elinkeinotoimintaa, digitalisaatiota ja kuljetusinfraa, osaamisen ylläpitämistä, asumispolitiikkaa ja yhdyskuntasuunnittelua, palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta, hyvinvointia ja kulttuuria, valtion läsnäoloa alueilla, ohjausta ja yhteistoimintaa sekä kansalaisyhteiskuntaa koskevia toimenpiteitä. Mukana on mm. laaja elinkeinopaketti harvaan asutuille kunnille, joilla on erityisen suuret haasteet pitkien etäisyyksien, vanhenevan väestön ja työvoimapulan vuoksi. Toimenpiteet pitävät sisällään ehdotukset alennetuista työnantajamaksuista ja opintolainojen vähennyksestä tai poistosta. Tavoitteena on esittää kevään 2018 aikana hallitukselle yhtenäisestä maaseutupolitiikasta ehdotus, johon on sisällytetty osa mietinnön toimenpiteistä. (Regeringskansliet 2017.)

Mietintö muistuttaa paljon suomalaisen maaseutupolitiikan laajaa kokonaisohjelmaa. Selkeä ero on siinä, että Ruotsin ohjelmassa oleviin toimenpiteisiin on tarkoitus suunnata budjettivaroja. Suomessa kokonaisohjelma ei ole rahoitusohjelma, vaan sen avulla pyritään vaikuttamaan eri sektoreiden toimintoihin siten, että maaseutu tulisi niissä paremmin huomioonotetuksi. Kokonaisohjelmaa toteutetaan valtiontalouden kehyspäätösten ja valtion talousarvioiden mukaisten voimavarojen puitteissa. Osaan tavoitteista voidaan vastata EU:n rahoitusohjelmilla. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2014, 11.)

Norjan aluepolitiikan tavoitteena on hyödyntää ihmis- ja luonnonresurssit koko maassa kansallisen hyvinvoinnin takaamiseksi, varmistaa samanlaiset asumisolosuhteet sekä varmistaa kaikille realistiset mahdollisuudet asua siellä missä haluavat. Norjassa on käytössä samantyylinen suppean ja laajan politiikan jaottelu aluepolitiikassa kuin Suomessa on maaseutupolitiikassa. Suppea aluepolitiikka sisältää suorat tuet ja hanketuet, jotka vuonna 2016 olivat 1,8 miljardia kruunua (noin 145 miljoonaa euroa). Tavoitteena ovat elinvoimaiset kylät ja vahvat alueet. Harvaan asutulle maaseudulle kohdennetaan erilaisia tukia, joista ehkä tunnetuin on jo vuodesta 1975 käytössä ollut työnantajamaksujen asteittainen vähennys. Työnantajamaksut on jaoteltu viiteen vyöhykkeeseen: pohjoisessa maksut ovat 0 prosenttia ja eteläisessä Norjassa, vyöhykkeessä 5, maksut ovat 14,1 prosenttia. (Tillväxtanalys 2016.)

Suomessa ei ole merkittävässä määrin käytössä vastaavanlaisia toimenpiteitä kuin Norjassa tällä hetkellä jo on ja joita Ruotsiin ehdotetaan. Viime vuosina maaseutupolitiikassa on kuitenkin nostettu yhä vahvemmin esille maaseutualueiden erilaisuutta ja sitä, miten poliittiset päätökset vaikuttavat eri alueilla. Harvaan asutun maaseudun kehittämisstrategia 2017–2020 sisältää toimenpiteitä, joissa alueen elinvoimaisuutta halutaan vahvistaa kohdennetuilla toimenpiteillä (Maa- ja metsätalousministeriö 2017c).

7.3 Maaseutuvaikutusten arviointi

Maaseutuvaikutusten arvioinnin kehittäminen ja käyttöön oton edistäminen ja seuranta on kymmenen vuoden ajan kuulunut maaseutupolitiikan verkoston tehtäviin. Maaseutukatsauksessa 2014 (Ponnikas ym. 2014) oli laajemmin avattu maaseutuvaikutusten arvioinnin käyttöä ja kehittämistä, joten tässä kerrotaan lyhyesti, mitä on tapahtunut vuoden 2014 jälkeen.

Arviointi valtakunnan tasolla

Maaseutupoliittisessa kokonaisohjelmassa 2014–2020 maaseutuvaikutusten arviointi nostettiin aiempaa vahvemmin esille. Se kytkettiin paikkaperustaisuuden näkökulmaan: arvioinnin avulla voidaan viedä paikkaperustaista ajattelua käytäntöön. Kun arviointi toteutetaan paikallistasolla, se auttaa näkemään päätöksen vaikutukset paikkaan, johon päätös kohdistuu. Paikalla voidaan asiayhteydestä riippuen tarkoittaa muun muassa hallinnollisesti rajattua aluetta, kuten kuntaa tai seurakuntaa, maantieteellistä aluetta, kuten vesistöä, tai sosiaalisesti määritettyä aluetta, kuten kylää. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2014.)

Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman seurannassa vuonna 2016 selvitettiin, ovatko eri organisaatiot arvioineet maaseutuvaikutuksia asioiden valmisteluprosessissa, toteuttamisessa ja seurannassa, ja jos kyllä, missä asioissa ja tilanteissa, sekä millaisia kokemuksia arvioinnista on saatu. Samoin selvitettiin, miten organisaatiot ovat ottaneet toiminnassaan huomioon maaseutunäkökulman, mikäli arviointia ei ole käytetty. Eri organisaatioissa maaseutuvaikutusten arviointia toteutetaan vaihtelevasti ja hyvin eri tavoin. Se voi olla koko organisaation toiminnan taustalla pääasiallisena vaikuttimena oleva ideologia ja motiivi, kun taas toisaalta se saattaa olla ajankohtainen vasta välillisten toimenpiteiden jälkiarviointina. Maaseutuvaikutukset nähdään usein sisältyvän osaksi toiminnan kokonaisarviointia, ei niinkään erillisenä osana tarkastelua. (Maa- ja metsätalousministeriö 2017a.)

Arviointi alue- ja paikallistasolla

Maakuntauudistus on mittava hanke, jossa on ensiarvoisen tärkeää ottaa huomioon ennakoivasti maaseutuvaikutukset. Uudistuksen tueksi Maaseutupolitiikan neuvosto ja Suomen Kuntaliitto laativat esitteen *”Maaseutuvaikutusten arviointi työkaluksi alueuudistukseen”* suositellen arvioinnin käyttöä sekä alueuudistuksen valmistelussa että toteuttamisessa. (Maaseutupolitiikan neuvosto 2016.) Esite lähetettiin kaikkiin maakuntiin.

Maaseutuvaikutusten arvioinnin kehittämiseksi kuntaliitostilanteessa toteutettiin kolme pilottia syksyn 2014 ja alkuvuoden 2015 aikana. Pilottialueet sisällyttivät maaseutuvaiku-

tusten arvioinnin kuntajakoselvityksen valmisteluun. Kunkin pilotin prosessi dokumentoitiin ja niiden sekä aiemmin saatujen kokemusten pohjalta laadittiin opas *”Tehdään maaseutu näkyväksi! Maaseutuvaikutusten arviointi kunnan kehittämisen työkaluna.”* (Suomen Kuntaliitto ja Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2015.)

Kokemusten mukaan maaseutuvaikutusten arviointi vaatii ohjatun prosessin. Arvioinnin tulee pohjata alueen ja sen toimintakulttuurin tuntemiseen. Keskeistä on tunnistaa hallinnollisia tai tilastollisia alueita pienempien paikallisuuksien toiminnallinen mosaiikki. Maaseutuvaikutusten arviointiprosessiin nousevat paikkaperustaisesti kullakin alueella maaseudun kannalta keskeiseksi nähdyt teemat. Osallistaminen, sisältäen eri sektoreiden edustajat ja myös laajemmin alueen asukkaat on prosessissa avainasemassa vuoropuhelun ja tiedonkulun varmistamiseksi. Maaseutuvaikutusten arviointiprosessissa tarvitaan avointa ja monikanavaista viestintää, jolla herätetään ihmisten mielenkiintoa ja osallistumishalua. Prosessin dokumentointi on keskeistä, jotta prosessin tuloksia voidaan hyödyntää jatkossa päätöksenteossa ja kehittämistyössä. (Åström & Kuhmonen 2016.)

Arviointi kansainvälisellä areenalla

Kesällä 2016 laadittiin suomalaisesta maaseutuvaikutusten arvioinnista selvitys Ruotsin parlamentaarisen maaseutukomitean toimeksiannosta. Samalla Ruotsi tilasi selvitykset myös Kanadasta ja Isosta-Britanniasta.

Maaseutuvaikutusten arviointi on työkalu, jonka tavoitteena on nostaa esille poliittisten päätösten vaikutuksia maaseutualueilla negatiivisten seurausten välttämiseksi. Selvityksessä vertailtujen maiden järjestelmät muistuttavat toisiaan, tosin niissä on myös eroja. Isossa-Britanniassa on lisäksi alueellisia eroavuuksia. Pohjois-Irlannissa on ollut vuoden 2016 alusta lähtien lakisääteinen vaatimus maaseutuvaikutusten arvioimisesta, kun taas muualla Isossa-Britanniassa sekä muissa vertailun maissa maaseutuvaikutusten arviointi on ollut enemmän tai vähemmän vapaaehtoista. Englannissa on vaatimus vaikutusten arvioinnista, mutta toteutusta ei seurata. Yhteenvetona voi todeta, että maaseutuvaikutusten arviointia ei missään yllä mainituista maista ole toteutettu johdonmukaisesti.

Kanadassa on ollut vuosina 1998–2013 kansallisella tasolla käytössä maaseutuvaikutusten arviointia varten työkalu, jota kutsutaan nimellä *”rural lens”*. OECD on nostonut Kanadan mallia esille hyvänä esimerkkinä arviointiprosessin toteutuksesta. Hallinnollisesti maaseutuvaikutuksia arvioiva *”rural lens”* -yksikkö oli sijoitettuna Maaseutusihteeristöön (*Rural Secretariat*). Tavoitteena oli, että arviointia käytettäisiin jo valmisteluvaiheessa kaikissa kansallisissa ohjelmissa ja politiikoissa, joilla on vaikutusta maaseudun asukkaisiin. Käytännössä arviointia tehtiin pääosin siinä vaiheessa, kun muistiot ja ohjelmat olivat valmistuneet. (Tillväxtanalys 2016.)

Toimiessaan *"rural lens"*-työkalun käyttö auttoi valmistelijoita muilla hallinnonaloilla ymmärtämään, miten eri toimenpiteet ja ohjelmat vaikuttavat maaseudun asukkaiden elämään. Ohjelmiin laadittiin tämän perusteella muutoksia, jotka vaikuttivat myönteisesti maaseudun asukkaisiin. Haasteena alusta alkaen oli työkalun käytön vapaaehtoisuus sekä *"rural lens"*-yksikön sijoittuminen maataloussektorin alaisuuteen. Yksiköllä ei ollut myöskään mandaattia ajaa horisontaalista ja sektorirajoja ylittävää yhteensovitusta, mikä vaikeutti vaikutusten toteuttamista. Maaseutusihteeristö, joka oli *"rural lens"*-yksikön vastuutaho, lakkautettiin vuonna 2013. Tämän jälkeen maaseutuvaikutuksia ei ole arvioitu Kanadassa systemaattisesti kansallisella tasolla. (Tillväxtanalys 2016.)

Isossa-Britanniassa on niin yhtäläisyyksiä kuin eroavuuksia Englannin, Skotlannin ja Pohjois-Irlannin välillä siinä, miten maaseutuvaikutuksen arviointi on toteutettu. Englannissa maaseutuvaikutuksia on edellytetty arvioitavan vuodesta 2000 saakka. Tästä huolimatta arvioinnin käyttämättä jättämisestä ei ole seuraamuksia päättäjille tai ministeriöille. Sama pätee Pohjois-Irlantiin, missä päättäjillä on ollut arvioinnin käyttö edellytyksenä vuodesta 2002. Keväällä 2016 Pohjois-Irlannissa hyväksyttiin laki, joka edellyttää, että päätöksissä tulee huomioida maaseudun tarpeet. Pohjois-Irlannin laki on ollut niin lyhyen ajan voimassa, että konkreettiset seuraukset eivät vielä näy. (Tillväxtanalys 2016.)

Skotlannissa ei ole otettu käyttöön maaseutuvaikutusten arviointia vedoten siihen, että päättäjät automaattisesti huomioivat maaseutua päätöksissään. Maaseutu nähdään integroituna osaksi kaikkea päätöksentekoa. Hiljattain Skotlannin hallituksen aloitteesta on perustettu poikkisektoraalinen ryhmä, jonka tehtävänä on tiedottaa sekä lisätä maaseutuasioiden tuntemusta päätöksenteossa. Tulevina vuosina arvioidaan, että "saaristovaikutusten arviointi" tulee lakisääteiseksi vaatimukseksi Skotlannissa. Tämä voi omalta osaltaan lisätä painetta maaseutuvaikutusten arvioinnin lakisääteistämiseksi. (Tillväxtanalys 2016.)

Arvioinnin kehittämistyö

Maaseutuvaikutusten arvioinnin käyttö Suomessa on vapaaehtoista. Tämä on ollut maaseutupolitiikan puolella selkeä linjanveto, joka on saanut kannatusta päättäjien keskuudessa. Vapaaehtoisuus on kuitenkin johtanut siihen, että arvioinnin käyttö on satunnaista. Viime vuosien aikana alueuudistuksen myllertäessä on keskusteluun uudestaan noussut kysymys arvioinnin velvoittavuudesta. Kesällä 2017 valmisteltavana olevan harvaan asutun maaseudun parlamentaarisen työryhmän yhdeksi tehtäväksi on esitetty sen selvittäminen, voisiko maaseutuvaikutuksen arvioinnin käyttö maakunta- ja sote-uudistuksessa tulla velvoittavaksi harvaan asutuilla alueilla.

Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristö on keväällä 2017 esittänyt kannanotossaan koskien EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tulevaisuutta, että maaseutuvaikutukset arvioi-

daan ja otetaan huomioon EU-ohjelmien valmistelussa ja toimeenpanossa erityisesti alue- ja paikallistasoilla. Kannanotossa todetaan, että maaseutuvaikutusten arviointi on osoittautunut toimivaksi työkaluksi päätösten ja politiikkojen valmistelussa silloin, kun päätöksellä/politiikalla on alueellisia tai paikallisia vaikutuksia. (Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristö 2017.)

Maaseutuvaikutusten arvioinnin kehittämiseksi on maaseutupolitiikan verkostossa pohdittu seuraavia kehittämistoimenpiteitä:

1. Maaseutuvaikutuksen arvioinnista laaditaan toimintasuunnitelma, jonka MANE hyväksyy. Suunnitelma sisältää konkreettiset toimenpide-ehdotukset maaseutuvaikutusten arvioinnista sekä vastuutahot niin kansallisella, alueellisella kuin paikallisella tasolla. Suunnitelmassa otetaan kantaa myös olemassa oleviin resursseihin ja priorisoidaan toteutettavat tehtävät. Suunnitelmaa päivitetään säännöllisin välein.
2. Maaseutuvaikutusten arvioinnin vastuutahot osoitetaan kaikilla tasoilla. Tavoitteena on, että vastuutahoista muodostetaan toimiva maanlaajuinen verkosto. Alueelliset ja paikalliset toimijat ovat verkostossa keskeisessä roolissa, koska he voivat toteuttaa arviointiprosesseja ja -työpajoja alueilla. Kansallisella tasolla vastuuhenkilöt voivat olla MANEn jäseniä.
3. Osaamista ja tietoa maaseutuvaikutusten arvioinnista lisätään. Mva-prosessista laaditaan tiedotusmateriaalia, jota levitetään eri kanavissa. Maaseutuvaikutuksen arvioinnista laaditaan oma sivusto maaseutupolitiikka.fi-sivuille kaikkien käyttöön.
4. Maaseutuvaikutusten arviointi sisällytetään menossa olevaan maa-kunta- ja sote-uudistukseen.

7.4 Yhteenveto ja tulevaisuudennäkymät

Johtopäätökset

Suomalainen maaseutupolitiikka rakentuu laajasta ja suppeasta maaseutupolitiikasta, myönteisestä näkemyksestä maaseudusta ja sen mahdollisuuksista, verkostomaisesta toimintatavasta ja paikkaperustaisesta kehittämisotteesta. Malli, johon maaseutupolitiikka perustuu, ja johon kuuluvat muun muassa neuvosto, sihteeristö, teemaverkostot, tutkimus- ja kehittämishankkeet sekä keskeisenä elementtinä kokonaisohjelma, muodostaa toimivan kokonaisuuden maaseutupolitiikalle myös tulevinä vuosina.

Maaseutupolitiikan verkoston sekä poliittisen valmistelun ja päätöksenteon välistä yhteyttä on edelleen tarpeen vahvistaa. Tavoitteena on kyetä tuomaan aiempaa paremmin esiin maaseutupoliittisia kysymyksiä, parantaa niiden huomioonottamista ja lisätä poliittista vaikuttavuutta. On tärkeää, että maaseutupolitiikka olisi niin sanotusti askeleen edellä, jotta alati muuttuvassa yhteiskunnassa pystyttäisiin nostamaan esiin maaseudun ja sen asukkaiden kannalta tärkeät kysymykset ja paikkaperustaiset ratkaisut.

Sekä henkilö- että taloudellisten resurssien leikkaaminen on ollut ja on edelleen maaseutupolitiikalle uhka. Yksi tapa ratkaista ongelmaa on ollut maaseutupolitiikan uudelleenorganisointi niin, että verkostomaista työtä on edelleen vahvistettu. Tutkimus- ja kehittämissankkeet on myös kytketty entistä tiiviimmin maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman toimenpiteisiin. Näistä muutoksista riippumatta on melko ilmeistä, että valtioneuvoston Maaseutupolitiikan neuvostolle antamat tehtävät on lähitulevaisuudessa asetettava tärkeysjärjestykseen. Niukat resurssit tulee käyttää mahdollisimman tehokkaasti, jotta maaseutupolitiikan vaikuttavuus kasvaa.

Tulevaisuuskuvia:

Maaseutu otetaan huomioon päätöksenteossa aiempaa paremmin

- Maaseutupolitiikan asema ja vaikuttavuus kansallisella tasolla ovat vahvistuneet ja päättäjät näkevät maaseudun moninaisuuden ja vahvuudet. Maaseutu nähdään erottamattomana osana Suomen kilpailukykyä.
- Rakenteelliset uudistukset ovat vahvistaneet paikkaperustaisuutta ja kumppanuutta ja eri aluetyypeille on mahdollista räätälöidä aiempaa joustavampia ratkaisuja mm. palveluiden järjestämisessä.
- Maaseutupolitiikkaan on saatu mukaan uusia toimijoita ja resursseja. Alue- ja paikallistasolla erilaiset kumppanuuden toimintamallit (kumppanuuspöydät) takaavat laajan yhteistyön julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken.
- Maaseutuvaikutusten arviointia toteutetaan systemaattisesti MANEn johdolla laaditun toimintasuunnitelman mukaisesti kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.
- Maaseutuvaikutuksia on ryhdytty arvioimaan ja ottamaan huomioon EU-ohjelmien valmistelussa ja toimeenpanossa erityisesti alue- ja paikallistasolla.

8 Maaseutu 2017: yhteenveto

Satavuotias maaseutu

- Suomi on eräs niistä harvoista maista, jotka ovat 1900-luvun alusta nykypäivään ulottuvalla ajanjaksolla nousseet köyhien maiden keskuudesta varakkaiden kansantalouksien joukkoon.
- Kansainvälisessä vertailussa tämä kehityskulku on ollut poikkeuksellisen nopea ja monessa mielessä odotusten ja olosuhteiden vastainen. Taloushistorian viitekehyksessä Suomen maantieteellinen sijainti tai sen aluerakenne ei ole ollut maan menestymistä haittaava rakennepiirre.
- Viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana maaseutualueet ovat moninaistuneet. Sen seurauksena sijainti- ja toimintaympäristöiltään erilaiset maaseutualueet ovat eriytyneet myös kehitysdynamiikaltaan.
- Luonnonvaratalous eri muodoissaan selittää maaseudun alue- ja elinkeinorakenteen kehitystarinaa sekä antaa sille paikallisväriä ja avaa uusiutumismahdollisuuksia.

Asutus ja väestö

- Vuonna 2015 maaseutumaisiksi luokitelluilla karttaruuduilla asui 1,6 miljoonaa ihmistä. Kaupunkien läheisellä maaseudulla asui 7 prosenttia, maaseudun paikalliskeskuksissa 6 prosenttia, ydinmaaseudulla 11 prosenttia ja harvaan asutulla maaseudulla 5 prosenttia väestöstä.
- Väestönkehitys on eriytynyt erityyppisillä maaseutualueilla. Kaupunkien läheisellä maaseudulla väkiluvun kasvu jatkuu. Harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla pysyvän väestön määrä vähenee. Uusi ilmiö on se, että myös maaseudun paikalliskeskusten väestö vähenee.
- Pääosa maaseudun työikäisestä väestöstä on miehiä. Miesten enemmisyys naisiin verrattuna on selvä varsinkin harvaan asutulla maaseudulla. Sukupuolten välinen epäsuhta on suurin 18–29-vuotiaiden nuorten aikuisten ikäluokassa kaikentyyppisillä maaseutualueilla.
- Kaupunkien läheinen maaseutu kuuluu maan lapsirikkaaseen vyöhykkeeseen, jolla alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä (19 prosenttia) on korkeampi kuin koko maassa keskimäärin (16 prosenttia).
- Yli 64-vuotiaiden osuus väestöstä on korkeampi ydinmaaseudulla (26 prosenttia), maaseudun paikalliskeskuksissa (26 prosenttia) ja etenkin harvaan asutulla maaseudulla (30 prosenttia) kuin koko maassa keskimäärin (20 prosenttia).
- Osa-aikainen asuminen maaseudulla on suositumpaa kuin koskaan aikaisemmin. Vapaa-ajan asumisen uskotaan säilyttävän suosionsa tulevaisuudessa. Maaseudulla liikutaan ja vieraillaan myös tilapäisesti virkistystarkoituksessa ja työn vuoksi.
- Ulkomaalaistaustaiset hakeutuvat pääasiassa kaupunkiseuduille. Maaseutualueilla heidän osuutensa on 2 prosenttia väestöstä (noin 38 000 henkilöä). Vapaa-ajan asuminen suomalaisella maaseudulla kiinnostaa etenkin venäläisiä, jotka arvostavat luontoa ja turvallisuutta.

Palvelut ja sujuva arki

- Maaseudun palveluverkko on suhteellisen kattava. Pääosassa yli 1 000 asukkaan taajamista on päivittäistavarakauppa, alakoulu ja terveysasema.
- Perusopetuksen saavutettavuus on heikentynyt ala- ja yläluokilla. Kuntien väliset erot ovat suuria. Koulujen lakkauttamiset eivät ole suoraan yhteydessä oppilasmäärien vähenemiseen, vaan päätöksiä tehdään kunnissa monin perustein.
- Alueelliset erot toisen asteen koulutuksen saavutettavuudessa ovat suuria. Ammatillisen koulutuksen valinnanmahdollisuudet ovat kaventuneet etenkin Itä- ja Pohjois-Suomessa.
- Maaseudulla ja taajaan asutuissa kunnissa asuvista 81 prosenttia käyttää internetiä. Erot kaupunkeihin verrattuna eivät ole suuria. Käyttäjien osuus on kasvussa vain vanhemmissa ikäryhmissä. Internetiä käytetään viestintään, asioiden hoitoon ja medioiden seuraamiseen. Sähköisessä asiointissa ikäryhmien välillä on eroja siten, että vähiten asioivat yli 75-vuotiaat. Tärkein sähköisten välineiden käyttöä rajoittava tekijä maaseudulla on tietoliikenneyhteyksien heikkous.
- Maaseudun asukkaat ovat tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä kirjasto- palvelujen, päivittäistavaroiden ja terveyspalveluiden saatavuuteen. He ovat tyytymättömiä julkisiin liikenneyhteyksiin, teiden heikkoon kuntoon ja kulttuuripalvelujen saatavuuteen.

Kansalaistoiminta ja osallisuus

- Osallistuminen kansalaistoimintaan (kerhot, yhdistykset, järjestöt, seurakunta jne.) on maaseudulla yhteydessä sukupuoleen ja koulutustasoon siten, että korkeammin koulutetut ovat vähemmän koulutettuja aktiivisemmin mukana. Naiset osallistuvat maaseudulla aktiivisemmin kuin miehet.
- Naiset ovat näkyvillä paikoilla kyläyhdistyksissä ja toimintaryhmissä. Kyläasiamiehistä 75 prosenttia on naisia. Leader-ryhmien toiminnanjohtajista 70 prosenttia ja hallitusten puheenjohtajista 33 prosenttia on naisia.
- Kunnissa naiset ovat miehiä harvemmin vastuullisissa tehtävissä. Valtuustojen puheenjohtajista 28 prosenttia ja ensimmäisistä varapuheenjohtajista 23 prosenttia on naisia. Hallitusten puheenjohtajista 26 prosenttia ja ensimmäisistä varapuheenjohtajista 36 prosenttia on naisia. Lautakuntien puheenjohtajista naisia on 30 prosenttia.
- Kylätoiminta on muuttunut aiempaa yrittäjämäisemmäksi, institutionalisoituneemmaksi ja verkostoituneemmaksi. Kylätoiminnan uutena tehtävänä eräissä aktiivisissa kylissä on yhteisöllinen palvelutuotanto. Kokemukset ovat myönteisiä, sillä esimerkkikylissä kansalaiset ovat onnistuneet organisoimaan ja tuottamaan tarvitsemiaan lähipalveluja kuten lasten päivähoitoa. Hyvät esimerkit yhtäältä rohkaisevat. Toisaalta vastuun siirtäminen kansalaisille itselleen ei ole kuntien edun mukaista, mikäli ne haluavat säilyä lapsiperheiden ja työssäkäyvän väestön näkökulmasta vetovoimaisina asuinpaikkoina.

Työ, osaaminen ja elinkeinot

- Työvoimasta 72 prosenttia asuu kaupungeissa, 6 prosenttia maaseudun paikalliskeskuksissa, 7 prosenttia kaupunkien läheisellä maaseudulla, 5 prosenttia harvaan asutulla maaseudulla ja 10 prosenttia ydinmaaseudulla. Työvoimaan kuuluvista naisista 73 prosenttia ja miehistä 71 prosenttia asuu kaupungeissa.
- Työllisyysaste on korkein kaupunkien läheisellä maaseudulla, 67 prosenttia, ja matalin harvaan asutulla maaseudulla, 59 prosenttia. Vastaava osuus koko maassa on 65 prosenttia.
- Naisten työttömyysaste on kaikissa aluetyypeissä alhaisempi kuin miesten. Erot ovat suuret etenkin harvaan asutulla maaseudulla, jolla miesten työttömyysaste on 21 prosenttia ja naisten 14 prosenttia. Työttömien osuus työvoimasta on suurinta Pohjois- ja Itä-Suomessa.
- Nuorisotyöttömien osuus on alhaisin harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun kunnissa. Pääosassa harvaan asutun maaseudun kuntia yli 50-vuotiaiden osuus työttömistä on suurempi kuin koko maassa keskimäärin.
- Kaikkiin aluetyyppeihin lukeutuu kuntia, joissa pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä on suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Pitkäaikaistyöttömyys ei siten ole leimallisesti maaseutukuntien ongelma.
- Maan työpaikoista 71 prosenttia sijaitsee kaupungeissa, 6 prosenttia maaseudun paikalliskeskuksissa, 4 prosenttia kaupunkien läheisellä maaseudulla, 8 prosenttia ydinmaaseudulla ja 3 prosenttia harvaan asutulla maaseudulla.
- Yksityiset palvelut ovat tärkein työllistäjä kaupungeissa. Muissa aluetyypeissä eniten työllistävät julkiset palvelut. Miehiä työllistävät eniten yksityiset palvelut ja naisia julkiset palvelut. Kunnat ovat naisten merkittävin työnantaja kaikentyyppisissä maaseutukunnissa.
- Työpaikkaomavaraisuus on matalin kaupunkien läheisellä maaseudulla, jolta pendelöivien työllisten osuus on 61 prosenttia. Asuinkunnassaan työssäkäyvien osuus on korkein harvaan asutulla maaseudulla.
- Suomalaisista noin 400 000 liikeyrityksen toimipaikasta 38 prosenttia sijaitsee maaseudulla. Maaseutukunnissa on eniten maa-, metsä- ja kalatalouden, rakentamisen sekä tukku- ja vähittäiskaupan toimipaikkoja. Suurin osa maaseudulla sijaitsevista liikeyrityksistä on pieniä, alle 5 henkilöä työllistäviä toimipaikkoja.
- Naiset ovat miehiä koulutetumpia. Pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden miesten osuus on naisten osuutta suurempi kaiken tyyppisillä alueilla. Harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla asuvista miehistä noin 30 prosentilla on ainoastaan perusasteen tutkinto.

Maaseutupolitiikka ja maaseudun kehittäminen

- Maaseutupolitiikan asema ja vaikuttavuus kansallisella tasolla ovat vahvistuneet ja päättäjät näkevät maaseudun moninaisuuden ja vahvuudet. Maaseutu nähdään erottamattomana osana Suomen kilpailukykyä.
- Rakenteelliset uudistukset ovat vahvistaneet paikkaperustaisuutta ja kumppanuutta ja eri aluetyypeille on mahdollista räätälöidä aiempaa joustavampia ratkaisuja mm. palveluiden järjestämisessä.
- Maaseutupolitiikkaan on saatu mukaan uusia toimijoita ja resursseja. Alue- ja paikallistasolla erilaiset kumppanuuden toimintamallit (kumppanuuspöydät) takaavat laajan yhteistyön julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken.
- Maaseutuvaikutusten arviointia toteutetaan systemaattisesti MANEn johdolla laaditun toimintasuunnitelman mukaisesti kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.

LÄHTEET

- Admiak, C., K. Pitkänen & O. Lehtonen (2016). Seasonal residence and counterurbanization: the role of second homes in population redistribution in Finland. *GeoJournal*. DOI 10.1007/s10708-016-9727-x. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10708-016-9727-x> (luettu 14.6.2017)
- Admiak, C., M. Vepsäläinen, A. Strandell, M. J. Hiltunen, K. Pitkänen, C. M. Hall, J. Rinne, O. Hannonen, R. Palo-niemi & U. Åkerlund (2015). Vapaa-ajan asuminen Suomessa. Asukas- ja kuntakyselyn tuloksia vapaa-ajan asumisen nykytilasta ja kehittämistarpeista. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 22/ 2015. Helsinki: Suomen ympäristökeskus SYKE <http://hdl.handle.net/10138/155089>
- Aho, P. & J. Rahkonen (2014). Maaseutubarometri 2014. Tutkimusraportti. Helsinki: Taloustutkimus Oy. http://mmm.fi/documents/1410837/1516647/Maaseutubarometri+2014_LOPPURAPORTTI.pdf-f3d544033-79ea-453d-9406-4ba37ffdf4aa (luettu 14.6.2017)
- Aluehallintovirasto (2015a). Patio, perusopetuksen alueellinen saavutettavuus, valtakunnallinen arviointi. <https://www.patio.fi/web/pepa-2015-valtakunnallinen/perusopetus> (luettu 14.6.2017)
- Aluehallintovirasto (2015b). Patio, toisen asteen koulutuksen saavutettavuus, valtakunnallinen arviointi. <https://www.patio.fi/web/pepa-2015-valtakunnallinen/toinen-aste> (luettu 14.6.2017)
- Aluehallintovirasto (2015c). Patio, kirjastopalvelujen saavutettavuus, valtakunnallinen arviointi. <https://www.patio.fi/web/pepa-2015-valtakunnallinen/kirjastopalvelut> (luettu 14.6.2017)
- Antikainen, J., T. Honkaniemi, A. Jolkkonen, P. Kahila, A. Kotilainen, V. Lemponen, N. Lundström, I. Luoto, T. Niemi, S. Pykkönen, A. Rehunen, P. Saukkonen, O. Viinamäki & A. Viinikka (2017). Smart Countryside – Maaseudun palveluiden kehittäminen ja monipuolistaminen digitalisaatiota ja kokeiluja hyödyntämällä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 9/2017. Helsinki: Valtioneuvosto. http://tietokayttoon.fi/documents/10616/3866814/9_Smart+Countyside/2559835c-f503-4b03-a7f5-43aff632228a?version=1.0 (luettu 14.6.2017)
- Armila, P. (2016). Mukaan matkojenkin päästä? Kilometrien kirot ja mahdollisuuksien tasa-arvo. Teoksessa Tedre, S., S. Pöllänen & M. Voutilainen (toim.): Maaseudun näkökulmasta – Tarkennuksia hyvinvointipalveluiden muutoksiin. Joensuu: Kirjokansi, 131–138.
- Billis, D. (2010). Towards a theory of hybrid organizations. Teoksessa Billis, D. (toim.): Hybrid organizations and the third sector: challenges for practice, theory and policy. Basingstoke, Hampshire, UK: Palgrave Macmillan, 46–69.
- Bye, L. M. (2009). How to be a rural man? Young men's performances and negotiations of rural masculinities. *Journal of Rural Studies* 25(3), 278–288.
- Copus, A. toim. (2011). Final Report. ESPON 2013 project EDORA (European Development Opportunities for Rural Areas), Project 2013/1/2. https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/EDORA_Final_Report_Parts_A_and_B-maps_corrected_06-02-2012.pdf (luettu 14.6.2017)
- Cork 2.0 julistus (2016). Parempi elämä maaseutualueilla. <http://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/cork-declaration-fi.pdf>
- Czarnecki, A. & M. Sireni (2016). Tuovatko vapaa-ajan asukkaat rahaa kuntaan? Tutkimus kysyntään vaikuttavista tekijöistä. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 44(3), 37–56.

- Energiavirasto (2015). Sähköverkkoliiketoiminnan kehitys, sähköverkon toimitusvarmuus ja valvonnan vaikuttavuus 2015. https://www.energiavirasto.fi/documents/10191/0/S%C3%A4hk%C3%B6verkkoliiketoiminnan+kehitys+s%C3%A4hk%C3%B6verkon+toimitusvarmuus+ja+valvonnan+vaikuttavuus+2015_2389_402_2015.pdf/65e3a7e5-39d8-4dc8-a055-dfe1707fc1f6 (luettu 14.6.2017)
- Energiamarkkinavirasto (2011). Kesän 2010 myrskyt sähköverkon kannalta. https://www.energiavirasto.fi/documents/10179/0/Kes%C3%A4n+2010+myrsky+raportti_lopullinen+_2_.pdf/8b69b8d1-c89d-428c-a3c2-4e2ab5321ddf (luettu 14.6.2017)
- Hannonen, O. (2016). Peace and quiet beyond the border: the trans-border mobility of Russian second home owners in Finland. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies, No 118. Tampere: Juvenes Print.
- Hannonen, O., O. Lehtonen & M. Toivakka (2016). Confronting the social debate: a study of the distribution of Russian recreational properties in Eastern Finland. Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography 70(2), 95–111.
- Hannonen, O., S. Tuulentie & K. Pitkänen (2015). Borders and second home tourism: Norwegian and Russian second home owners in Finnish border areas. Journal of Borderlands Studies 30(1), 53–67.
- Heinämäki, L. (2011). Yhteistoiminta-alueiden sosiaali- ja terveystaloudelliset palvelut 2010 – Järjestämisen, tuottamisen ja hallinnon kysymyksiä uusissa palvelurakenteissa. Terveystalouden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 41/2011. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085514> (luettu 14.6.2017)
- Helminen, V., M. Tiitu, K. Nurmio & M. Ristimäki (2016). Suomen taajamarakenne. Taajamien seututason luokittelu. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 32/2016. Helsinki: Suomen ympäristökeskus SYKE. <https://hdl.handle.net/10138/166235> (luettu 14.6.2017)
- Helminen, V., K. Nurmio, A. Rehunen, M. Ristimäki, K. Oinonen, M. Tiitu, O. Kotavaara, H. Antikainen & J. Rusanen (2013). Kaupungin-maaseudun alueluokitus. Paikkatietomuotoisen alueluokituksen muodostamisperiaatteet. Helsinki: Suomen ympäristökeskus SYKE. www.ymparisto.fi/download/noname/%7B-43BAC242.../76113 (luettu 14.6.2017)
- Hiltunen, M.J. & A. Rehunen (2014). Second home mobility in Finland: Patterns, practises and relations of leisure oriented lifestyle. Fennia 192(1), 1–22.
- Hirvonen, M. (2017). Siun sote esitteli Juuan muutokset kuntalaistoimikunnalle. Juuan kunnanjohtajan blogi, <http://www.juuka.fi/kunnanjohtajan-blogi/?blog=showComment&messageID=29> (luettu 23.2.2017)
- Hjelt, M., S. Sepponen, S. Palomäki, P. Luoma & Gaia Consulting Oy (2017). Julkiset tutkimusinfrastruktuurit ja kehitysympäristöt elinkeinoelämän käytössä. Tekes Review 336/2017. Helsinki: Tekes.
- Hjerpe, R. (1990). Kasvun vuosisata. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Honkaniemi, T. & I. Luoto (2017). Paikallisuus ja digitalisaatio. Valokuituverkkojen merkitys maaseutualueiden kehittämisessä. Vaasan yliopiston julkaisuja, Selvityksiä ja raportteja 201. Vaasa: Vaasan yliopisto. http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-721-7.pdf (luettu 14.6.2017)
- Hyyryläinen, T. (2000). Kylätoiminnan perinne sosiaalisena pääomana. Teoksessa Hyyryläinen, T. & P. Rannikko (toim.): Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka – Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä. Tampere: Vastapaino, 109–119.
- Hyyryläinen, T., H. Katajamäki, S. Piispanen, P. Pylkkänen & V. Rouhiainen (2011). Kylätoiminnan tila 2010. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Julkaisuja 22. Mikkeli: Ruralia-instituutti. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Julkaisuja22.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Ilvesviita, P. (2005). Paaluraudoista kotkansuojeluun: suomalainen metsästyspolitiikka 1865–1993. Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 11. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:u-la-20111131017> (luettu 14.6.2017)
- Jolkkonen, A. & V. Lemponen (2016). Työvoimapula-ammatit. Työllisten ja työttömien ikärakenne ja eläköityminen. Pohjois-Karjalan työmarkkinoiden muutosindikaattorit 2/2016. Spatia, Raportteja 4/2016. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Jolkkonen, A. & A. Kurvinen (2012). Työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaanto aluetasolla ja ESR-hanke-toiminnan merkitys – esimerkkinä Pohjois-Karjala. Työpoliittinen aikakauskirja 2/2012. <http://www.tem.fi/files/33324/jolkkonenkurvinen.pdf> (luettu 14.6.2017)

- Kaihovaara, A., K. Haila, K. Noro, V. Salminen, V. Härmälä, K. Halme, K. Mikkilä, V-P. Saarnivaara & H. Pekkala (2017). Innovaatioekosysteemit elinkeinoelämän ja tutkimuksen yhteistyön vahvistajina. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 28/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Kaikkonen, R., J. Murto, O. Pentala, T. Koskela, E. Virtala, T. Härkänen, T. Koskenniemi, J. Ahonen, P. Saarsalmi, E. Vartiainen & S. Koskinen (2014). Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010-2014. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. www.thl.fi/ath (luettu 26.1.2017)
- Kalenius, A. (2014). Suomalaisten koulutusrakenteen kehitys 1970–2030. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Julkaisuja 1/2014. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75236/okm01.pdf?sequence=1> (luettu 14.6.2017)
- Katajamäki, H. (2013). Kuntauudistus ja lähidemokratia. Maaseudun uusi aika 21(2–3), 104–111.
- Katajamäki, H. (1988). Alueellisen työnjaon muotoutuminen Suomessa. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja N:o 121. Turku: Turun yliopiston maantieteen laitos.
- Kattilakoski, M. (2015). Kylien yhteisöllinen palvelutuotanto – paikallista hallintaa palvelujärjestelmämuutoksessa. Maaseudun Uusi Aika 23(1), 19–36.
- Kattilakoski, M., A.-L. Matthies & N. Rantamäki (2011). Kansalaisosallistuminen maaseudun hyvinvointipalveluissa. Maaseudun uusi aika 19(2), 5–19.
- Keränen, R., P. Pyykkönen, J. Ponnikas, I. Huuskonen, L. Kytölä, K. Arovuori, S. Korhonen & V. Ruottinen (2012). Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007–2013: arviointiraportti vuodelta 2011. Suomen alue-tutkimuskeskus FAR.
- Kokkinen, A. (2012). On Finland's Economic Growth and Convergence with Sweden and the EU15 in the 20th Century. Tutkimuksia 258. Helsinki: Tilastokeskus.
- Konttinen, E., P. Ruuskanen & M. Siisiäinen (2010). Osallistuminen kansalaisyhteiskunnassa ja osallistumisen tutkimus. Teoksessa Elo, K. (toim.): Suomalaisten kansalaisosallistumisen tutkimuksen bibliografia 2000-2009. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 15/2010, 19–38.
- Koskinen, T. (2004). Metsäsektorin valossa ja varjossa. Teoksessa Lehtinen, A. & P. Rannikko, P (toim.): Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa. Helsinki: Metsälehti Kustannus, 25–42.
- Kuisma, M. (2008). Mikä kriisi, mikä kumous? Teoksessa Kuisma M. (toim.): Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Helsinki: SKS, 11–25.
- Kull, M. (2014). European integration and rural development. Actors, institutions and power. Aldershot: Ashgate.
- Kumpula, T., O. Lipkina, O. Lehtonen & M. Sikiö (2014). Ulkomaalaisten vapaa-ajan asumisen alueelliset muodot Etelä-Savossa – tarkastelussa venäläisten kiinteistöostot. Project report. Available at: http://bit.ly/Report_South_Savo_2014 (luettu 14.6.2017)
- Kumpulainen, K. (2014). Kun pienestä kunnasta tulee kylä – kuntaliitosten vaikutukset maaseutuyhteisöissä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Alueiden kehittäminen 33/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://tem.fi/documents/1410877/2859687/Kun+pienesta+kunnasta+tulee+kyl%C3%A4+17092014.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Kumpulainen, K. (2012). Kylätoiminta ja aktiivisen kylän tuottaminen. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 457. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/40912/978-951-39-4972-3_2012.pdf?sequence=1 (luettu 14.6.2017)
- Kuntalaki 410/2015. Suomen säädöskokoelma. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410> (luettu 14.6.2017)
- Kuntarakennelaki 478/2013. Laki kuntajakolain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta. Suomen säädöskokoelma. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130478> (luettu 14.6.2017)
- Kuopio (2016a). Lähidemokratia-mallin valmistelutilanne. Kuopion kaupunki, Nilsin neuvottelukunta, Pöytäkirja 1/2016, Asianro 2007/00.01.01/2015.
- Kuopio (2016b). Pitäjäraadin toimintasääntö. Kuopion kaupunki, Toimintasääntö, Asianro 6194/2016.

- Kuopio (2015a). Lähidemokratia-mallin valmistelu. Kuopion kaupunki, Kaupunginhallitus, suunnitteluasiat, Pöytäkirja 3/2015, Asianro 2007/00.01.01/2015.
- Kuopio (2015b). Kuopion kaupunginosat, Ajankohtaista. <http://kuopionkaupunginosat.fi/etusivu-ajankohtais-ta> (luettu 27.4.2017)
- Käyhkö, M. (2017). Eletyksi tehty, pois lähdettävä paikka. Syrjäseutu tyttöjen arkisen elämän raamina. Sukupuolentutkimus – Genusforskning 30:3 (julkaistavana).
- Käyhkö, M. (2016). Kotoa pois pakotettu? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Teoksessa Armila, P., T. Halonen & M. Käyhkö (toim.): Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänsuhteita ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisu 178. 74–96.
- Laki 19/2017. Suomen säädöskokoelma. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170019> (luettu 14.6.2017)
- Lankila, T., O. Kotavaara, H. Antikainen, T. Hakkarainen & J. Rusanen (2016). Sosiaali- ja terveyspalveluverkon kehityskuva 2025 – Paikkatieto- ja saavutettavuusperustainen tarkastelu. Oulun yliopisto, Maantieteen tutkimusyksikkö. Helsinki: Sitra.
- Lappalainen, P. (2010). Kansalaistoiminta ja kansalaisyhteiskunta. Kansalaisyhteiskunta 1(1), 1–7.
- Lehtola I. (2007) Maaseudun toimintaympäristön muutos ja liikkuminen. Kirjallisuuskatsaus. Tiehallinnon selvityksiä 18/2007. Helsinki: Tiehallinto.
- Liikennevirasto (2017) Liikenneviraston tieliikennemääräkartat. <http://www.liikennevirasto.fi/kartat/liikenne-maarakartat#.W0deReRMSHs> (luettu 7.4.2017)
- Lipkina, O. (2013). Motives for Russian second home ownership in Finland. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 13(4), 299–316.
- Little, J. (2002). Gender and rural geography. Identity, sexuality and power in the countryside. London: Pearson.
- Luoto, I., M. Kattilakoski & P. Backa (2016). Näkökulmana paikkaperustainen yhteiskunta. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 25/2016, Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-118-0>
- Luoto, I. & S. Virkkala (2017). Paikkaperustainen aluekehittäminen strategisena ohjenuorana. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 2/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-187-6>
- Luukkonen, H. (2013) Vesiosuuskunnat, kuntien vesihuoltolaitokset ja kunnat. Kuntaliiton verkkojulkaisu. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=2905 (luettu 14.6.2017)
- Ponnikas, J., O. Voutilainen, S. Korhonen & H-M. Kuhmonen (2014). Maaseutukatsaus 2014. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Alueiden kehittäminen 2/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://tem.fi/documents/1410877/2859687/Maaseutukatsaus+2014+23012014.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Ponnikas, J., S. Korhonen, H-M. Kuhmonen, K. Leinamo, N. Lundström, A. Rehunen & H. Siirilä (2011). Maaseutukatsaus 2011. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 3/2011. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/1657/Maaseutukatsaus_2011_www.pdf (luettu 14.6.2017)
- Maa- ja metsätalousministeriö (2016). Maaseutupolitiikan neuvoston asettaminen. Asettamis-päätös MMM002:00/2016. <http://mmm.fi/documents/1410837/2434364/MANE+asettamis-p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+31+3+2016.pdf/9c20723b-3d90-4a44-a752-a937cfc7f57f>
- Maa- ja metsätalousministeriö (2017a). Maaseutupolitiikan neuvoston MANEn vuosikertomus 2016. Julkaisematon.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2017b). Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman 2014–2020 vuosikertomus 2016. Julkaisematon.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2017c). Harvaan asuttu maaseutu - mahdollisuuksia täynnä. Harvaan asutun maaseudun kehittämisstrategia 2017–2020. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 4/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-948-7>
- Maaseutupolitiikan neuvosto (2016). Maaseutuvaikutusten arviointi työkaluksi alueuudistukseen. [http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/4118/MVA_esite_maaseutu_alueuudistuksessa_12092016_\(2\).pdf](http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/4118/MVA_esite_maaseutu_alueuudistuksessa_12092016_(2).pdf)

Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristö (2017). CAP-kannanotto. http://www.maaseutupolitiikka.fi/uutishuone/ajankohtaista/maaseutupolitiikan_sihteeriston_lausui_cap-uudistuksesta.4191.blog

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2014). Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän vuosikertomus 2014. TEM raportteja 32/2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-227-990-3>

OECD (2017). OECD Territorial Reviews: Northern Sparsely Populated Areas, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264268234-en>

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2014–2020. Maa- ja metsätalousministeriö, 17/07/2015. <https://www.maaseutu.fi/fi/maaseutuohjelma/Sivut/piilosivu.aspx> (luettu 14.6.2017)

MAVI (2017). Hyrrä-rekisteri, toimitettu tietue 10.5.2017.

Massey, D. (1984). Spatial divisions of labour: social structures and the geography of production. London: Macmillan.

Matthies, A.-L. & N. Rantamäki (toim.) (2013). Hyvinvointitalkoot – Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius & KAMPA-hanke. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Matthies, A.-L., M. Kattilakoski & N. Rantamäki (2011a). Maaseudun hyvinvointipalvelujen kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta. KAMPA-hankkeen Tutkimus- ja kehittämisraportti I. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 9/2011. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/1953/MMM_YTR9_2011_web.pdf (luettu 14.6.2017)

Matthies, A.-L., M. Kattilakoski & N. Rantamäki (2011b). Citizens' participation and community orientation – indicators of social sustainability of rural welfare services. Nordic Social Work Research 1 (2), 125–139.

Mattila, M. & K. Björklund (2013). Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta. Siirtolaisinstituutti, Aluekeskuksen tutkimuksia nro 5. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Matysiak, I. (2015). The feminization of governance in rural communities in Poland: the case of village representatives (sołtys). Gender, Place & Culture 22(5), 700–716.

Melkas, P. (2014). Kaupunkilaiset ostavat verkkokaupasta palveluita ja maalaiset tavaroita. Hyvinvointikatsaus 4/2014. Helsinki: Tilastokeskus. http://tilastokeskus.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2014_04.html (luettu 14.6.2017)

Metsälä, R. & K. Leinamo (2013). Lähidemokratiaa etsimässä – Korpilahtelaisten, lammilaisten ja alastarolaisten vaikutusmahdollisuudet kuntaliitoksen jälkeen. Vaasan yliopisto, Levon-instituutin julkaisuja 137. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Moisio, S. & A. Vasanen (2008). Alueellistuminen valtiomuutoksen tutkimuskohteena. Tieteessä tapahtuu 3–4/2008, 20–31.

Myllyniemi, S. (toim.) (2016). Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja nro 56. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf (luettu 14.6.2017)

Myrskylä, P. (2012). Alueellisten työmarkkinoiden muutos. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 1/2012. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://tem.fi/documents/1410877/3342347/Alueellisten+ty%C3%B6markkinoiden+muutos+01022012.pdf> (luettu 14.6.2017)

Määttä, M. & A. Määttä (2015). Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2015, Helsinki: Valtioneuvosto. http://vnk.fi/documents/10616/1456483/VNK+16_2015.pdf/2efb35eb-0f6e-4428-93bf-5998df7d983d

Mökkibarometri (2016). FCG Finnish Consulting Group Oy. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, Saaristoasiain neuvottelukunta. <http://mmm.fi/documents/1410837/1880296/Mokkibarometri+2016/7b69ab48-5859-4b55-8dc2-5514cdfa6000> (luettu 14.6.2017)

Neittaanmäki, P. & M. Lehto (2014). Huippunopea, kiinteä laajakaistaverkko – Informaatioteknologian strateginen infrastruktuuri-investointi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://www.jyu.fi/it/uutiset/tiedekunta/dokumentit/Laajakaista_23042014_final.pdf (luettu 14.6.2017)

- Nivalainen, S. (2006). Pendelöinkö vai muutanko? Työvoiman liikkuvuus kuntien välillä. Kunnallisanalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut, nro 54. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö (KAKS).
- Nousiainen, M. (2011). Hallinta, osallistuminen ja toimijuus – Tulkintoja suomalaisen Leader-toiminnan poliittisuuksista. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Julkaisuja 24. Mikkeli: Ruralia-instituutti. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Julkaisuja24.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Paananen, J., S. Happonen & P. Hagman (2014). Asukkaan ääni – Torvena lähidemokratialle. Kehittämissyhdystys Kalakukko ry, Asukkaan Ääni – paikallisvaikuttamisen mahdollisuudet Pohjois-Savossa -tiedonvälityshankkeen loppuraportti, julkinen. http://www.kalakukkory.fi/files/file/Asukkaan%20%C3%84%C3%A4ni_TorvenaL%C3%A4hidemokratialle%20lopullinen%20versio%2019122014.pdf (luettu 14.6.2017)
- Pehkonen, J. (2009). Pulaa työstä ja työvoimasta. EVA. Helsinki: Taloustieto Oy. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/files/2500_pulaa_tyosta_ja_tyovoimasta.pdf
- Pellikka, J., J. Hiedanpää & L. Forsman (2014). Metsästäjyys muutoksessa. Teoksessa Pellikka, J. & P. Salmi (toim.): Eläinluonnonvarat ja yhteiskunta muutoksessa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Tutkimuksia ja selvityksiä 1/2014. Helsinki: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-303-101-2> (luettu 14.6.2017)
- Pellikka, J. & L. Forsman (2013). Metsästävien naisten määrä on kasvussa – miten tukea kehitystä? Suomen Riista 59: 34–51.
- Petäjästä, L. & J. Matala (2015). Hirvi, metsästäys ja metsätalous metsänomistajan näkökulmasta. Luke, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 64/2015. Helsinki: Luonnonvarakeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-133-4> (luettu 14.6.2017)
- Pihlaja, R. (2017). Kumppanuuden yhteiskuntapolitiikan vahvistaminen on välttämätöntä sote-, maakunta- ja kuntauudistuksessa. MANE kansalaistoiminnan verkosto, kumppanuustyö, policy brief, 31.1.2017. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. http://www.maaseutupolitiikka.fi/kumppanuus/kumppanuuskyna/kumppanuuden_yhteiskuntapolitiikan_vahvistaminen_on_valttamatonta_sote_maakunta_ja_kuntauudistuksessa.3826.blog (luettu 14.6.2017)
- Pihlaja, R. (2010). Kolmas sektori maaseutukunnissa. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Julkaisuja 19. Mikkeli: Ruralia-instituutti. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Julkaisuja19.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Piipponen, S. (2015). Kokokuva Manner-Suomen kuntien valtuustojen, hallitusten ja lautakuntien puheenjohtajista vuonna 2013. Suomen Kuntaliitto: Kuntaliiton julkaisusarja Nro 3/2015.
- Pitkänen, K., M. Sireni, P. Rannikko, S. Tuulentie & M. Hiltunen (2017). Temporary mobilities regenerating rural places. Case studies from northern and eastern Finland. Journal of Rural and Community Development (julkaistavana).
- Pitkänen, K., Puhakka, R., Semi, J., & Hall, C. M. (2014). Generation Y and Second Homes: Continuity and Change in Finnish Outdoor Recreation. Tourism Review International, 18(3), 207–221. doi:10.3727/154427214X14101901317273
- Puustinen, P. & H. Myller (2017). Naapuriapua ja tukea. Pohjois-Karjalan kylien pioneerihanke on puolivälissä. Pelastusryhmiä on perustettu 36. Sanomalehti Karjalainen 6.1.2017.
- Pyökkänen, P., N. Kuuva & T. Hyryläinen (2015). Paikallistason analyysi. Teoksessa Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia, Avaintaito Osuuskunta Suomi, Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti MDI Public Oy (toim.): Mahdollistavaa maaseudun kehittämistä: Selvitys alueellisten ja paikallisten maaseudun kehittämissuunnitelmien vaikuttavuudesta sekä ehdotus vaikuttavuuden mittarien kehittämisestä. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, 86–162.
- Pyy, I. & P. Rannikko (2013). Lähivaikuttaminen ja muuttuva paikallisuus. Teoksessa Kattilakoski, M. & P. Backa (toim.): Uuden lähidemokratian aika – Närdemokrati for en ny tid. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 2/2013. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, 46–58. http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/3203/2-2013_Lahidemokratia_Nardemokrati.pdf (luettu 14.6.2017)
- Pyykönen, M. & O. Lehtonen (2016). Tietoliikenneyhteyksien merkitys maatalojen ja kuntien kehityksessä. Luonnonvarakeskus, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 56/ 2016. Helsinki: Luonnonvarakeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-304-8> (luettu 14.6.2017)

- Päivittäistavarakauppa (2016). Päivittäistavarakauppa ry. http://www.ptv.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Julkaisut/Vuosijulkaisut/FI_2016_vuosijulkaisu.pdf (luettu 14.6.2017)
- Päätalo, K. (1975). Nuoruuden savotat. Jyväskylä: Gummerus.
- Pöllänen, P. (2016a). Tie, maisemat ja matkaajat. Teoksessa Tedre, S., S. Pöllänen & M. Voutilainen (toim.): Maaseudun näkökulmasta – Tarkennuksia hyvinvointipalveluiden muutoksiin. Joensuu: Kirjokansi, 23–38
- Pöllänen, P. (2016b). Maaseudun lähipalveluna päiväkotit. Teoksessa: Tedre, S., S. Pöllänen & M. Voutilainen (toim.). Maaseudun näkökulmasta – Tarkennuksia hyvinvointipalveluiden muutoksiin. Joensuu: Kirjokansi, 160–167.
- Pöllänen, P. (2013). Hoivan rajat. Venäläiset maahanmuuttajanaiset ja ylitajainen perhehoiva. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D57/2013. Helsinki: Väestöliitto.
- Rannikko, P. (2014). Maaseudun näkökulman väestö. Maaseudun uusi aika 22(2), 34–42.
- Rannikko, P. (2009). Luonnonvarojen käytön oikeudenmukaisuus ja syrjäseudut. Janus 17(3), 248–257.
- Rannikko, P. (1989). Metsätyö-pienviljelykylä. Tutkimus erään yhdyskuntatyyppin noususta ja tuhosta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 12. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Rantanen, M. (toim.) (2014). Modernisoituvat mökkeilytyylit. Paikallisten palveluympäristöjen muutosvoima. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Raportteja 123. Mikkeli: Ruralia-instituutti. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Raportteja123.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Rehunen, A., E. Reissel, J. Honkatukia, M. Tiitu & M. Pekurinen (2016). Sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeen, käytön ja tuottamisen alueelliset muutokset ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2016. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. Helsinki: Valtioneuvosto. http://vnk.fi/documents/10616/2009122/41_Sosiaali-+ja+terveyspalvelujen+tarpeen%2C+k%C3%A4yt%C3%B6n+ja+tuottamisen+alueelliset+muutokset+ja+tulevaisuuden+vaihtoehdot/2aac05d5-1734-44fd-8f59-2bfc31f2f10?version=1.1 (luettu 14.6.2017)
- Rinne, J., R. Paloniemi, S. Tuulentie & A. Kietäväinen (2015). Participation of second-home users in local planning and decision-making – a study of three cottage-rich locations in Finland. Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events, 7(1), 98–114. doi:10.1080/19407963.2014.909818
- Rosenqvist, O. & Kaipainen (2009). Pirityisten ja Rieska -Leaderin hanketoiminnan vaikuttavuus. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Kokkola: Jyväskylän yliopisto.
- Rusananen, J., T. Hakkarainen, O. Kotavaara, T. Lankila & H. Antikainen (2016). Selvitys sosiaali- ja terveydenhuollon laajojen ympärivuorokautisten päivystyspisteiden saavutettavuudesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:45. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3827-4> (luettu 12.1.2017).
- Ruuskanen, P. & T. Kontinen, T. (2015). Kolmannen sektorin muutos ja hybridiorganisaatiot. Kansalaisyhteiskunta 6 (1), 1–4.
- Ruuskanen, P., K. Selander & T. Anttila (2013). Järjestö- ja yhdistystoiminta – Palkkatyössä kolmannella sektorilla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 20/2013. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Saaristoasiain neuvottelukunta ja Finnish Consulting Group FCG (2017). Nuoret aikuiset mökkiläisinä 2030. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 5/2017. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-949-4> (luettu 14.6.2017)
- Saarsalmi, P., T. Koskela, E. Virtala, J. Murto, O. Pentala, T. Kauppinen, S. Karvonen, & R. Kaikkonen (2014). Terveyden ja hyvinvoinnin erot maalla ja kaupungissa vuonna 2013 – ATH-tutkimuksen tuloksia uuden kaupunki-maaseutu-luokituksen mukaan. Tutkimuksesta tiiviisti 30, Joulukuu 2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-404-5> (luettu 14.6.2017)
- Sandberg, S. & R. Pihlaja (2012). Alueellista demokratiaa? Lähidemokratian toimintamallit Suomen kunnissa. Valtiovarainministeriön julkaisuja 27/2012. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Saukkonen, P. (2013). Kolmas sektori – vanha ja uusi. Kansalaisyhteiskunta, 4 (1), 6–31.
- Selkien kylä (2017). Maisemakylän Vellikello ry. <http://www.selkie.fi/maisemakylanvellikello> (luettu 12.3.2017)

Sihvola, S. (2013). Toimintaa ja tuloksia maaseudun paikallisyhteisöissä: Paikalliset toimintaryhmät Suomessa 1996–2012. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/2013. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/3198/1-2013_Paikalliset_toimintaryhmat_1996-2012.pdf (luettu 14.6.2017)

Sikiö, M., K. Pitkänen & A. Rehunen (2014). Tyhjät asuinrakennukset osana asumisen maaseutua. Maaseudun uusi aika 22(2), 43–55.

Sillanpää, K. & T. Ålander (2017) Maaseutukatsaus osa 2. Kansalaiskyselyn yhteenvetoraportti. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 8/2017. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.

Sisäministeriö (2014). Turvallisuutta harvassa? Tilanneraportti turvallisuudesta harvaan asutulla alueella. Sisäministeriön julkaisu 6/2014. Helsinki: Sisäministeriö. www.intermin.fi/julkaisut (luettu 14.6.2017)

Sireni, M. (2010). Lastenhoidon käytännöt ja arvostukset suomalaisella maaseudulla. Maaseudun uusi aika 18(3), 21–33.

Siun sote (2016). Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymän Perussopimus. http://www.siunsote.fi/documents/4823935/4967036/Siunsote_perussopimus.pdf/cd203e2b-08db-46cb-ae98-f9231ecd7b70 (luettu 14.6.2017)

Sjöblom-Immala, H. (2015). Puolisona maahanmuuttaja. Kunnallisanalyytiikan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu 85. Helsinki: Kunnallisanalyytiikan kehittämissäätiö.

Suomen Kuntaliitto ja Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2015). Tehdään maaseutu näkyväksi! Maaseutuvaikutusten arviointi kunnan kehittämisen välineenä. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=3156

Suomen Metsästäjäliitto (2017). Metsästäjäliiton jäsenmäärä piireittäin 2017. <https://metsastajaliitto.fi/> (luettu 14.6.2017)

Suomen ympäristökeskus (2013). Kaupunki-maaseutuluokitus. http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Yhdyskuntarakenne/Tietoa_yhdyskuntarakenteesta/Kaupunkimaaseutu_luokitus

Suomen ympäristökeskus SYKE (2016). Yhdyskuntarakenteen seurannan aineistot (YKR). Maksullinen tietokanta.

Suutari, T., A. Lämsä, M. Lähdesmäki & M. Mattila (2016). Maahanmuuttajat työvoimana maaseudun yrityksissä. Yrityksen yhteiskuntavastuun näkökulma. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Raportteja 161. Seinäjoki: Ruralia-instituutti. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Raportteja161.pdf>

Suutari, T., O. Ruokolainen, J. Kolehmainen & A. Saartenoja (2009). Etelä-Pohjanmaan maaseudun innovaatioympäristöt: perinteisen elinkeinopolitiikan ja uuden innovaatiopolitiikan mahdollisuudet ja rajoitteet maaseutualueilla. Sente-julkaisu 29. Tampereen yliopisto, alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto.

SVT, Luke (2017). Riistanhoitomaksun maksaneiden metsästäjien määrä alueittain. http://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE_06%20Kala%20ja%20riista_02%20Rakenne%20ja%20tuotanto_16%20Metsastys/?tablelist=true&rxid=61ae8652-2a26-41c0-ab11-996566c6db43 (luettu 28.3.2017).

SYTY, Suomen kylätoiminta ry (2017). <https://www.kylatoiminta.fi/> (luettu 14.6.2017)

Regeringskansliet (2017). För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd. Slutbetänkande av Parlamentariska landsbygdskommittén. SOU 2017:1. http://www.regeringen.se/4b136a/contentassets/acec663a156a41659021e0e1387e713d/sou-2017_1_web.pdf

Tantarimäki, S. & A. Törhonen (2016). Kouluverkkomuutokset Arttu2 –kunnissa 2000-luvulla. Arttu2 -tutkimusohjelman julkaisusarja nro 2/ 2016. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=3208 (luettu 11.4.2017).

Tietilasto (2016). Tietilasto 2015. Liikenneviraston tilastoja. Suomen virallinen tilasto. Liikenne ja matkailu 2016. Helsinki: Liikennevirasto. http://www2.liikennevirasto.fi/julkaisut/pdf8/lti_2016-06_tietilasto_2015_web.pdf (luettu 14.6.2017)

Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit. Maksullinen tietokanta.

Tilastokeskus (2017). Maahanmuuttajat väestössä. <http://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa.html> (luettu 14.6.2017)

- Tilastokeskus (2016). Kuntakatsaus 2016, Suomi-tietoa alueittain. http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yyti_kkat_201600_2016_16185_net.pdf (luettu 14.6.2017)
- Tilastokeskus (2015). Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2015. <http://www.stat.fi/til/sutivi/> (luettu 14.6.2017)
- Tillväxtnalys (2016). Landsbygdspolitik och landsbygdssäkring – i Finland, Norge, Storbritannien och Kanada. PM 2016:11. http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/pm_2016_11_Landsbygdspolitik_landsbygdss%C3%A4kring.pdf
- TK-Eval (2016). Maaseutupolitiikan verkostojen arviointi. Arviointiraportti 23.11.2016. http://www.maaseutupolitiikka.fi/julkaisut_ja_materiaalit/muut
- Toimiala Online/työ- ja elinkeinoministeriö, työnvälitystilasto. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. http://www.temtoimialapalvelu.fi/toimiala_online
- Turvaa maaseudulle (2016). Turvaa maaseudulle -hanke. <http://www.msl-ita.fi/turvaa-maaseudulle-hanke/>, https://www.intermin.fi/download/65295_Turvaa_maaseudulle-hanke_esittely_2016.pdf-f725b0ee92431d388 (luettu 25.1.2017)
- Tuuva-Hongisto, S., V. Pöysä & P. Armila (2016). Syrjäkylien nuoret – unohdetut kuntalaiset? Kunnallisanalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 99. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö. <http://kaks.fi/wp-content/uploads/2016/10/Syrj%C3%A4kylien-nuoret-unohdetut-kuntalaiset.pdf> (luettu 14.6.2017)
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2016). Aluekehittämispäätös 2016–2019. Alueiden kilpailukyky ja ihmisten sujuva arki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-121-0>
- Valtioneuvoston kanslia (2015). Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. <http://valtioneuvosto.fi/sipilan-hallitus/hallitusohjelma>
- Valtiovarainministeriö (2017). Tulevaisuuden kunnan skenaariot ja visiot 2030. Parlamentaarisen työryhmän väliraportti Tulevaisuuden kunnasta. Valtiovarainministeriön julkaisu 9a/2017. <http://vm.fi/documents/10623/2287526/Tulevaisuuden+kunnan+skenaariot+ja+visiot+2030/5aa03723-ae3-42fc-868f-3dea3b53c8a9?version=1.0>
- Viestintävirasto (2016a). Nopean laajakaistan tarjonta Suomessa. <https://www.viestintavirasto.fi/tilastotjatutkimukset/tilastot/2013/nopeidenyhteyksiensaataavuus.html> (luettu 25.1.2017)
- Viestintävirasto (2016b). Laajakaistahankkeen eteneminen. <https://www.viestintavirasto.fi/ohjausjavalvonta/laajakaista2015/hankkeeneteneminen.html> (luettu 25.1.2017)
- Viestintävirasto (2016c). Kuluttajatutkimus 2016. Viestintäviraston julkaisuja. <https://www.viestintavirasto.fi/tilastotjatutkimukset/tutkimukset/viestintapalvelujenkuluttajatutkimus.html> (luettu 14.6.2017)
- Viinämäki, O-P., E. Hyyryläinen, A. Vainio & R. Metsälä (2013). Euroopan unionin LEADER-toimintatavan hallinnoinnin haasteet ja kehittämisen vaihtoehdot: Vertailevia havaintoja seitsemästä EU-maasta. Vaasan yliopiston julkaisuja, Selvityksiä ja raportteja 185. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Yle (2017). Yle uutiset 19.1.2017. <http://yle.fi/uutiset/3-9406409> (luettu 20.1.2017)
- Åström, C. & H-M. Kuhmonen (2016). Paikkaperustaisuus maaseutupolitiikan ja maaseudun kehittämisen lähtökohtana. Teoksessa Luoto, I., M. Kattilakoski & P. Backa: Näkökulmana paikkaperustainen yhteiskunta, 147–158. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 25/2016, Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-118-0>

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2017

1/2017	Päätöksen paikka. Kansallinen paikkatietostrategia 2017–2018 ISBN 978-952-453-943-2 (Verkkojulkaisu)
2/2017	Toimintaohjelma maatalouden ammoniakkipäästöjen vähentämiseksi Suomessa ISBN 978-952-453-944-9 (Verkkojulkaisu)
2b/2017	Action plan for reducing ammonia emissions in Finland ISBN 978-952-453-945-6 (Verkkojulkaisu)
3/2017	Saaristo- ja vesistömatkailuselvitys ISBN 978-952-453-947-0 (Verkkojulkaisu)
4/2017	Harvaan asuttu maaseutu – mahdollisuuksia täynnä. Harvaan asutun maaseudun strategia 2017–2020 ISBN 978-952-453-948-7 (Verkkojulkaisu)
5/2017	Nuoret aikuiset mökkeilijöinä 2030 -selvitys ISBN 978-952-453-949-4 (Verkkojulkaisu)
6/2017	Saaristo-ohjelma 2017–2019. Saaret, meri, järvet, joet ja rantavyöhyke aluekehitystekijöinä ISBN 978-952-453-951-7 (Painettu) ISBN 978-952-453-952-4 (Verkkojulkaisu)
6a/2017	Skärgårdsprogrammet 2017–2019. Öar, hav, sjöar, älvar och strandzonen som faktorer i den regionala utvecklingen ISBN 978-952-453-953-1 (Tryckt) ISBN 978-952-453-954-8 (PDF)